

DR HAB. RYSZARD SZARFENBERG

POVERTY WATCH

2024

monitoring ubóstwa
i polityki społecznej
przeciw ubóstwu
w **Polsce 2023-2024**

SPIS TREŚCI

Streszczenie	2
Zamiast wprowadzenia: jak rozumiemy ubóstwo	5
Sytuacja gospodarcza, budżety domowe i polityka społeczna w 2023 i w pierwszej połowie 2024 roku	7
Ubóstwo w 2023 r.	10
Ubóstwo dzieci	14
Ubóstwo osób starszych	18
Ubóstwo osób z niepełnosprawnościami	20
Ubóstwo osób pracujących	23
Ukryte ubóstwo skrajne, czyli bezdomność	25
Ubóstwo uchodźców z Ukrainy	29
Ubóstwo energetyczne	32
Głód i niedożywienie	35
Bariery systemowe i strukturalne dla rozwoju polityki przeciwdziałania ubóstwu	37
Bariery systemowe w przeciwdziałaniu ubóstwu w Polsce	37
Bariery strukturalne w polityce społecznej	38
Perspektywy rozwoju sytuacji w 2024 i 2025 roku	40
Głosy osób doświadczających ubóstwa oraz pracowników socjalnych	42
Głosy osób doświadczających ubóstwa	45
Głosy pracowników socjalnych	56
Wnioski i zadania dla przyszłego rządu	60
Ochrona dochodów	61
Usługi społeczne	69
Literatura	76
O EAPN Polska	81

STRESZCZENIE

Alarmujący wzrost ubóstwa: Polska na krawędzi kryzysu społecznego

- ◀ Dramatyczny skok ubóstwa skrajnego do 6,6 proc. populacji, obejmujący 2,5 miliona Polaków.
- ◀ Rozszerzenie sfery wykluczenia społecznego do 46 proc., dotykające 17,3 miliona osób.
- ◀ Drastyczny wzrost ubóstwa skrajnego wśród dzieci z 5,7 proc. do 7,6 proc. (522 tys. dzieci) i seniorów z 3,9 proc. do 5,7 proc. (430 tys. osób).
- ◀ Ogromny wzrost bezdomności dzieci o 54 proc. oraz znaczący wzrost bezdomności, szczególnie gdy uwzględni się ukrytą bezdomność uchodźczyń z Ukrainy w ośrodkach zbiorowego zakwaterowania.

Te szokujące statystyki pokazują, że prawie co piętnasty Polak żyje w skrajnej biedzie, a niemal połowa społeczeństwa boryka się z różnymi formami wykluczenia. Szczególnie niepokojący jest wzrost ubóstwa wśród najbardziej wrażliwych zbiorowości społecznych, co wskazuje na systemowe problemy w polityce społecznej. Dodatkowo, kryzys uchodźczy związany z wojną w Ukrainie ujawnił nowe wymiary problemu bezdomności, które nie są w pełni uchwycone przez ministerialne badanie liczby osób bezdomnych.

Gospodarcze tsunami: przyczyny pogłębiającej się biedy

- ◀ Stagnacja gospodarcza z minimalnym wzrostem PKB na poziomie 0,2 proc.
- ◀ Galopująca inflacja 11,4 proc., zjadająca oszczędności i realne dochody Polaków.
- ◀ Brak skutecznej waloryzacji świadczeń społecznych:
 - Świadczenie wychowawcze (500+) podniesione tylko raz od 2016 roku, tracąc 30 proc. na realnej wartości znowu zamrożone od 2025 r.
 - Zamrożenie kryteriów i poziomu zasiłków rodzinnych na lata 2025-2027 (mrożenie tych zasiłków trwa od 2016 roku), co prowadzi do wykluczania kolejnych rodzin z systemu wsparcia.
 - Kryteria dochodowe w pomocy społecznej niższe niż granica ubóstwa skrajnego, a po podwyżce wkrótce znowu będą niższe niż ta granica.

Połączenie tych czynników stworzyło „perfect storm” dla polskich gospodarstw domowych. Wzrost cen przy jednoczesnym braku realnego wzrostu płac i świadczeń spowodował, że coraz więcej osób balansuje na granicy minimum i osuwa się w ubóstwo skrajne. Sytuację pogarsza brak skutecznych mechanizmów waloryzacji świadczeń i niespójność systemu pomocy społecznej, co prowadzi do stopniowej erozji siły nabywczej otrzymywanego wsparcia i wykluczania kolejnych ubogich osób i rodzin z pomocy.

Recepta na kryzys: pilne działania dla ochrony najuboższych

- ◀ Automatyczna coroczna waloryzacja świadczenia wychowawczego, świadczeń rodzinnych i z pomocy społecznej jako stała "tarcza antyinflacyjna" dla najbiedniejszych.
- ◀ Wprowadzenie spójnego systemu kryteriów dochodowych dla różnych świadczeń, opartego na realnych kosztach życia, uwzględniających również wydatki na uczestnictwo w społeczeństwie i w rynku pracy.
- ◀ Kompleksowa reforma usług społecznych z naciskiem na deinstytucjonalizację i wsparcie środowiskowe, ale również na usługi żłobkowe dla dzieci z ubogich rodzin oraz programy dwupokoleniowe zapewniające usługi zarówno dla dzieci, jak i dla rodziców.
- ◀ Reforma aktywizacji zawodowej dla osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej poprzez upowszechnienie programów ekonomii społecznej.
- ◀ Wdrożenie programu przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu, w tym inwestycje w efektywność energetyczną budynków w ramach Społecznego Planu Klimatycznego.
- ◀ Opracowanie kompleksowej strategii przeciwdziałania bezdomności, uwzględniającej nowe wyzwania związane z kryzysem uchodźczym oraz programy typu Najpierw Mieszkanie i społeczne agencje najmu.

Te kluczowe rekomendacje mają na celu nie tylko doraźne łagodzenie skutków kryzysu, ale przede wszystkim budowę odpornego systemu wsparcia społecznego. Bez szybkich i zdecydowanych działań, Polska może stać w obliczu długotrwałego kryzysu społecznego, którego skutki będą odczuwalne przez pokolenia. Ochrona socjalna 2.0 uwzględnia zasady społeczeństwa wolnego od ubóstwa, czyli odpowiednią płacę minimalną, powszechne i hojne świadczenia na dzieci, odpowiednią i gwarantowaną pomoc społeczną oraz liczne programy z wyższymi kryteriami lub powszechne kierowane do konkretnych grup, np. do osób z niepełnosprawnościami, do najemców mieszkań. Projektowanie, wdrażanie i ocena polityki przeciwdziałania ubóstwu powinna uwzględniać perspektywę samych osób ubogich oraz reprezentujących ich organizacji, w tym tych zrzeszonych w EAPN Polska.

Raport kończy propozycja społecznego priorytetu dla polskiej prezydencji w Unii Europejskiej wraz z kilkoma tematami w jego ramach. Priorytet to bezpieczeństwo socjalne w wymiarze społecznym UE, a w tym między innymi Europejska Strategia Przeciwdziałania Ubóstwu i aktualizacja Planu działania na rzecz realizacji Europejskiego Filara Praw Socjalnych.

Raport powstał w ramach działań Europejskiej Sieci Przeciw Ubóstwu (European Anti-Poverty Network). Zrzesza ona krajowe sieci z państw europejskich oraz europejskie organizacje obywatelskie, które zajmują się sprawami społecznymi.

Autorem raportu jest **dr hab. Ryszard Szarfenberg**.

ZAMIAST WPROWADZENIA: JAK ROZUMIEMY UBÓSTWO

Ubóstwo wtedy jest w pełni rozumiane, gdy wychodzi się poza jego ekonomiczne przejawy w postaci niedostatecznego dochodu, niezaspokojonych potrzeb czy złych warunków życia¹. Do pełnego zrozumienia wymagane jest uwzględnienie jego pozaekonomicznych skutków w postaci negatywnego wpływu na poziomie jednostek, rodzin i małych społeczności, jak i całych społeczeństw.

Na poziomie bliskim jednostce i rodzinie ubóstwo wpływa negatywnie na:

- zdrowie fizyczne i psychiczne,
- zawieranie małżeństw i relacje w małżeństwach,
- zachowania rodziców w stosunku do dzieci,

1. Stanowisko EAPN w sprawie rozumienia ubóstwa zostało niedawno przedstawione w publikacji „Czym jest ubóstwo i jak z nim walczyć?” K. Duffy, *Czym jest ubóstwo i jak z nim walczyć?* Informator EAPN, 2020.

<http://www.eapn.org.pl/eapn/uploads/2020/05/eapn-informator-ubostwo-pl.pdf>

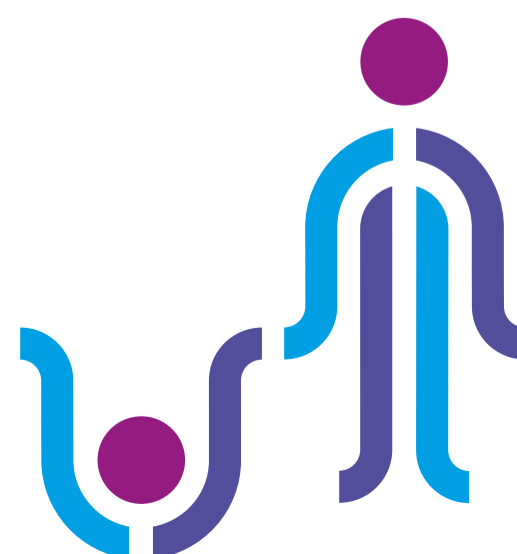
- funkcjonowanie dzieci i ich przyszłe osiągnięcia edukacyjne i zawodowe oraz życie rodzinne,
- aktywność społeczną poza rodziną, a także na postrzeganie i traktowanie przez lokalną społeczność, pracodawców i przez instytucje lokalne (negatywne stereotypy, dyskryminujące zachowania).

Z kolei na poziomie całych społeczeństw może mieć ono negatywne skutki gospodarcze i polityczne. Poprzez swój negatywny wpływ na poziomie mikro, ubóstwo sprawia, że gospodarka rozwija się słabiej – osoby z problemami zdrowotnymi, rodzinnymi i społecznymi spowodowanymi ubóstwem oraz ich dzieci mają przerywane kariery zawodowe, są mniej wydajnymi pracownikami. Z tych samych powodów mogą one nie chodzić na wybory albo głosować na partie obiecujące fałszywe rozwiązania ich problemów, co negatywnie wpływa na kondycję demokracji i na politykę.

Do pełnego rozumienia ubóstwa potrzebne jest również uwzględnienie jego przyczyn. One również są różnorodne i występują na poziomie bliższym jednostce i rodzinie oraz całych społeczeństw. Fakty takie jak starość, niepełnosprawność, choroba, śmierć w rodzinie, urodzenie dziecka, rozwód, konflikt z prawem, wychowanie się w rodzinie bez znajomości, z małymi zasobami materialnymi i kulturowymi, ale też dyskryminacja w edukacji, zatrudnieniu, niemożność znalezienia pracy, grożą zmniejszeniem dochodów z pracy lub ich brakiem. Część tych zagrożeń jest związana ze zwykłym cyklem życia jednostki i rodziny, część jest od nich niezależna. Na poziomie całych społeczności i społeczeństw występują przyczyny takie jak katastrofy naturalne, epidemie, kryzysy gospodarcze, zamieszki i wojny. Poza tym, że powodują one niepełnosprawność, choroby, śmierć, uchodźstwo, niemożność znalezienia pracy, to również bezpośrednio niszczą zasoby materialne jednostek, rodzin i całych społeczności.

EAPN proponuje takie rozumienie ubóstwa, w którym polityka gospodarcza, społeczna i środowiskowa UE, państw członkowskich i samorządów mogą i powinny przyczyniać się bezpośrednio i pośrednio do zapobiegania ubóstwu, a gdy już do niego dojdzie – do wspomagania jednostek, rodzin i całych społeczności w uwalnianiu się od niego.

Niniejszy raport zawiera przegląd danych dotyczących ubóstwa i deprivacji materialnej i społecznej ogółem oraz ubóstwa rodzin z dziećmi, dzieci, seniorów, rodzin z osobami niepełnosprawnymi oraz pracowników. Porusza też temat ukrytego ubóstwa skrajnego, czyli bezdomności. Uwzględniamy ubóstwo uchodźców, ubóstwo energetyczne oraz głód i niedożywienie. Staraliśmy się też oddać głos osobom doświadczającym ubóstwa i pracownikom socjalnym w części dotyczącej wielowymiarowego ubóstwa, gdzie głównym wątkiem w wymiarze materialnym jest kryzys kosztów życia. Wnioski dotyczą polityki przeciwdziałania ubóstwu z perspektywy Europejskiego Filaru Praw Społecznych z podziałem na ochronę dochodów oraz usługi społeczne.

SYTUACJA GOSPODARCZA, BUDŻETY DOMOWE I POLITYKA SPOŁECZNA W 2023 I W PIERWSZEJ POŁOWIE 2024 ROKU

Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej Polski w latach 2023-2024 z perspektywy przeciwdziałania ubóstwu ukazuje złożony obraz, w którym mimo pewnych pozytywnych sygnałów, utrzymują się istotne wyzwania dla polityki przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.

Rok 2023 przyniósł znaczące spowolnienie gospodarcze – wzrost PKB wyniósł zaledwie 0,2 proc., co stanowi drastyczny spadek w porównaniu z 5,3 proc. wzrostem w 2022 roku. To spowolnienie mogło szczególnie negatywnie wpłynąć na sytuację osób już znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej, ograniczając możliwości zatrudnienia, wzrostu płac i poprawy ich sytuacji finansowej. Dane z pierwszej połowy 2024 r. wskazują na pewną poprawę warunków gospodarczych, jednak sytuacja pozostaje niepewna.

Inflacja utrzymywała się w 2023 r. na wysokim poziomie 11,4 proc. Jej wpływ na sytuację wielu polskich rodzin był dramatyczny. Raport „Kryzysowe wybory” przygotowany przez Szlachetną Paczkę w 2023 r. rzuca światło na konsekwencje trwającej od kilku lat inflacji. Wyniki badań pokazują, jak głęboko zmiany ekonomiczne wpłynęły na codzienne życie Polaków, zmuszając ich do podejmowania trudnych decyzji i rezygnacji z podstawowych dóbr oraz usług. Aż 78 proc. Polaków deklaruowało, że kupuje mniej lub wybiera tańsze produkty, rezygnując tym samym z jakości na rzecz niższej ceny. Coraz więcej ludzi nie może sobie pozwolić na podstawowe artykuły spożywcze, a 3 proc. Polaków nie stać nawet na podstawowe zakupy, takie jak pieczywo czy nabiał. Sytuacja jest szczególnie trudna dla osób, które muszą rezygnować z takich produktów jak mięso, ryby i owoce, na które nie stać 5 proc.

respondentów. Coraz więcej osób musi zrezygnować z drobnych przyjemności, takich jak kawa na mieście, z której zrezygnowało 19 proc. badanych, czy wyjście na lody, które stało się niedostępne dla 10 proc. społeczeństwa. Dla 46 proc. Polaków wyjście do restauracji było wydatkiem, na który nie mogą sobie pozwolić. W sferze mieszkaniowej – 62 proc. respondentów nie było stać na zakup mieszkania, 7 proc. – na bieżące opłaty za media, a 8 proc. miało problemy z regulowaniem czynszu.

W 2023 r. sytuacja gospodarstw domowych w Polsce była trudna. Miesięczny dochód rozporządzalny na osobę wzrósł realnie tylko o 2,1 proc. w porównaniu z rokiem 2022. Mimo to, realne wydatki na jedną osobę spadły o 1,8 proc., co wyraźnie świadczy o zmniejszeniu siły nabywczej w obliczu wysokiej inflacji. Wzrost dochodów nie rozłożył się równomiernie wśród różnych zbiorowości społeczno-ekonomicznych, co skutkowało pogłębieniem różnic dochodowych. Jednocześnie subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych wskazuje na niewielki wzrost poczucia dobrobytu, co może świadczyć o pewnym optymizmie mimo trudniejszych warunków ekonomicznych.

W pierwszej połowie 2024 r. zaobserwowano spowolnienie inflacji, jednak jej skutki wciąż są odczuwalne dla najuboższych rodzin. Dane z lipca 2024 pokazują, że 30 proc. Polaków ocenia obecną sytuację gospodarczą jako złą, co stanowi wzrost o 5 p.p. w porównaniu z czerwcem.

Sytuacja na rynku pracy w analizowanym okresie była relatywnie stabilna, z niewielkim wzrostem zatrudnienia w gospodarce narodowej o 0,1 proc. i w sektorze przedsiębiorstw o 0,3 proc. w 2023 roku. Stopa bezrobocia rejestrowanego utrzymała się na poziomie 5,1 proc., choć sytuacja w niektórych powiatach jest dużo gorsza. Poza tym dla osób zagrożonych ubóstwem kluczowa jest nie tylko sama dostępność pracy, ale także jej jakość i stabilność. Dane z lipca 2024 pokazują, że 23 proc. Polaków przewiduje pogorszenie sytuacji życiowej swojej rodziny w ciągu najbliższego roku, co stanowi wzrost o 5 p.p. w porównaniu z czerwcem.

W obszarze wynagrodzeń i świadczeń społecznych odnotowano wzrost w 2023 r., który jednak w kontekście wysokiej inflacji nie przekładał się na znaczącą poprawę sytuacji materialnej. Wzrost przeciętnych wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw (11,9 proc. nominalnie i 0,5 proc. realnie) oraz emerytur i rent (17,2 proc. nominalnie i 4,7 proc. realnie w systemie pozarolniczym) był niewystarczający, by zrekompensować rosnące koszty życia. Sytuacja ta utrzymała się do marca 2024 r., gdy nastąpiła waloryzacja przy zmniejszonej inflacji.

Pozytywnym sygnałem jest fakt, że większość Polaków (62 proc. w lipcu 2024) nadal ocenia warunki materialne swoich gospodarstw domowych jako dobre. Jednak widoczne są znaczące nierówności – wśród osób o miesięcznych dochodach per capita wynoszących co najmniej 6000 zł, aż 87 proc. dobrze ocenia swoje warunki materialne, podczas gdy w grupach o niższych dochodach odsetek ten jest znacznie niższy. Prognozy na 2024 r., mimo pewnej poprawy nastrojów konsumenckich i biznesowych, wciąż są obarczone niepewnością. W lipcu 2024 r. 31 proc. Polaków przewidywało pogorszenie sytuacji gospodarczej w ciągu najbliższego roku, co stanowi wzrost o 3 p.p. w porównaniu z czerwcem. Utrzymujące się obawy związane z konfliktami geopolitycznymi oraz ciągłe wyzwania inflacyjne wskazują, że sytuacja osób zagrożonych ubóstwem pozostanie trudna.

W tym kontekście gospodarczym i społecznym, wskaźniki ubóstwa w Polsce wykazały niepokojące tendencje wzrostowe w 2023 r., dotycząc szczególnie grup wrażliwych, takich jak dzieci, osoby starsze i osoby z niepełnosprawnościami, o czym traktuje kolejna część raportu.

Nasza analiza projektu wydatków budżetowych na rok 2025 wskazuje na to, że rząd na razie nie planuje szerokiego programu bezpośrednich cięć wydatków w odpowiedzi na procedurę nadmiernego deficytu nałożoną na Polskę przez Unię Europejską. Wręcz przeciwnie mamy do czynienia ze znaczącym zwiększeniem nakładów na kluczowe obszary społeczne.

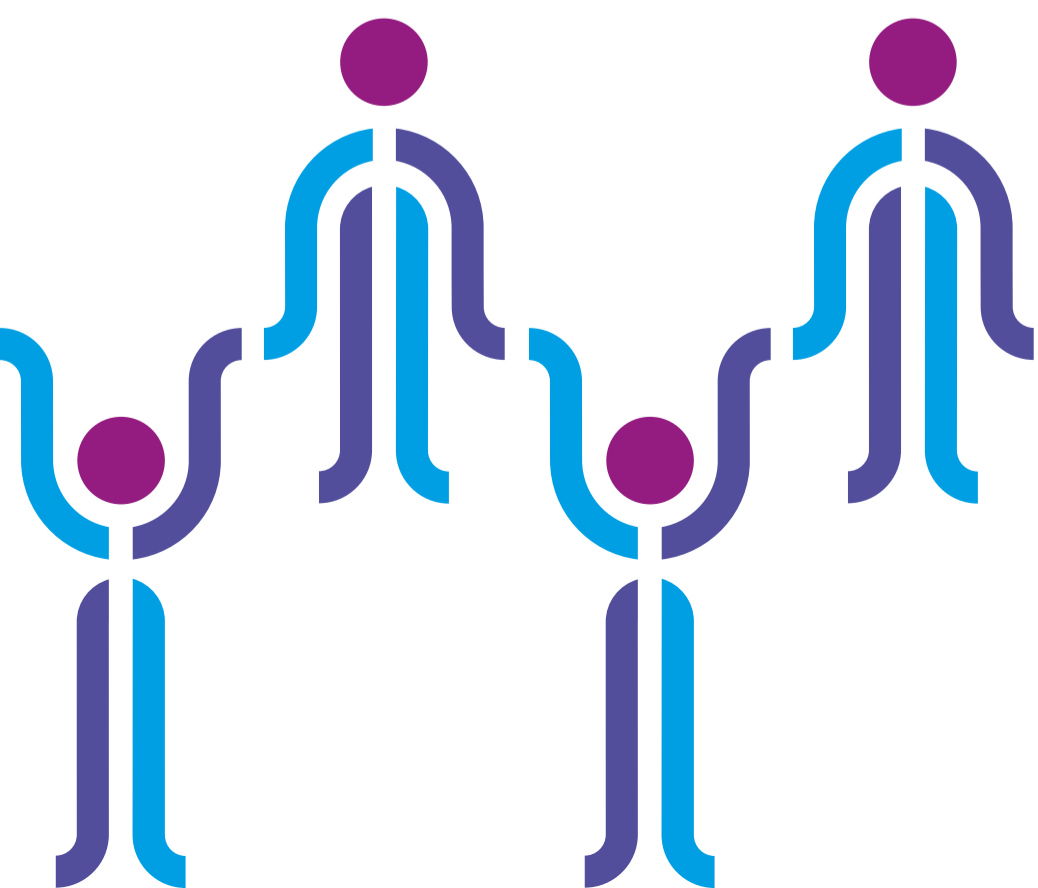
Najbardziej wzrosną wydatki na ochronę zdrowia – o 0,29 p.p. (z 0,90 proc. do 1,19 proc. PKB), co ma znaczenie dla wzmocnienia systemu opieki zdrowotnej i może poprawić dostęp do usług medycznych

również dla osób i rodzin doświadczających ubóstwa. Trwa jednak dyskusja po pierwsze nad obniżką składki zdrowotnej, a po drugie nad tym, że ten wzrost będzie nieadekwatny do wydatków Narodowego Funduszu Zdrowia.

Wśród innych pozycji społecznych wydatki na wsparcie rodziny mają się zwiększyć się o 0,12 p.p. (z 2,54 proc. do 2,66 proc. PKB). Wydatki na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne wzrosną o 0,09 p.p. (z 4,95 proc. do 5,04 proc. PKB). Dodatkowo, wydatki na pomoc społeczną wzrosną o 0,02 p.p. (z 0,15 proc. do 0,17 proc. PKB). W obszarze polityki mieszkaniowej udział wydatków w PKB pozostaje jednak na podobnym poziomie 0,08 proc.

Te pozytywne zmiany w wydatkach społecznych mogą przyczynić się do łagodzenia skutków wysokich kosztów życia. Jednakże na horyzoncie pojawia się wyzwanie w postaci zwiększenia wydatków na odbudowę terenów zniszczonych powodzią, a także znaczącego wzrostu kosztów obsługi długu publicznego, który ma wzrosnąć o 1,05 p.p. (z 1,95 proc. do 3,00 proc. PKB). Kolejne wyzwania to spadek przychodów z PIT ze względu na ich przesunięcie w kierunku samorządów w ramach reformy finansów tych jednostek. Nadzwyczajne nowe wydatki, spadające wpływy, rosnące obciążenie budżetu kosztami zadłużenia oraz procedura nadmiernego deficytu mogą być podawane jako uzasadnienie dla cięć wydatków w kolejnych latach.

Jednak pewne decyzje podjęte już w 2024 r. mogą budzić niepokój. Głównie chodzi o niepodnoszenie świadczeń na dzieci w latach 2025–2027, co dotyczy zarówno świadczenia wychowawczego (800+), jak i zasiłków rodzinnych dla ubogich rodzin. Świadczenia te będą więc traciły na wartości ze względu na inflację, zmniejszając ich potencjał w ochronie przed ubóstwem. Ponadto kolejne ubogi rodziny zostaną wykluczone ze wsparcia przez systematycznie zaniżane kryteria dochodowe. Konsekwencje takiej polityki wyraźnie zobaczyliśmy w 2023 r., gdy drastycznie wzrosły ubóstwo skrajne i sfera wykluczenia społecznego dzieci.

**UBÓSTWO
W 2023
ROKU**

Poniżej przedstawimy informację o kilku rodzajach szeroko rozumianego ubóstwa, które mierzone są na podstawie danych z dwóch badań GUS. Pierwsze to badania budżetów gospodarstw domowych (BBGD) według polskiej metodologii. Z tych badań pochodzą dane o ubóstwie skrajnym, relatywnym i ustawowym oraz o sferze wykluczenia społecznego (sferze tzw. niedostatku) pod względem wydatków². Z kolei badania dochodów i warunków życia według metodologii UE (EU-SILC) dostarczają danych na temat ryzyka ubóstwa (ubóstwo relatywne w wymiarze dochodów) oraz deprivacji materialnej i społecznej. W tym pierwszym przypadku niestety są to dane z opóźnieniem dwuletnim, czyli dane z datą 2023 publikowane w 2024 r. dotyczą roku 2022 (pytanie w kwestionariuszu dotyczy roku poprzedzającego badanie).

Należy podkreślić, że w żadnych z tych badań nie biorą udziału osoby lub rodziny przebywające w miejscach niemieszkalnych lub w instytucjach takich, jak schroniska dla bezdomnych, domy samotnej matki, placówki pieczy zastępczej, domy pomocy społecznej itp. Przykładowo GUS podaje dane o ubóstwie skrajnym, ale nie zalicza do niego żadnej osoby bezdomnej, gdyż bada tylko sytuację gospodarstw domowych w mieszkaniach (patrz punkt dotyczący bezdomności). Mamy więc do czynienia z wykluczeniem skrajnie ubogich z badań skrajnego ubóstwa oraz ubóstwa w ogóle.

Zacznijmy prezentację danych od głównego wskaźnika, który w UE służy do wyznaczania celu na 2030 r. oraz pomiaru postępów w ograniczaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego³. **Polski cel w tym zakresie to ograniczenie łącznej liczby osób w takiej sytuacji o 1,5 miliona do 2030 r. w stosunku do 6,6 miliona w 2019 roku. Przyjęto również cel dotyczący ubogich lub wykluczonych dzieci – zmniejszenie o 300 tys. z 1,1 miliona w 2019 r.** (patrz kolejny punkt).

W 2023 r. wskaźnik dotyczący ogółu ludności zwiększył się z 15,9 proc. do 16,3 proc., co stanowiło około 6 mln osób. W stosunku do 2019 r. liczba ta zmniejszyła się jednak o 623 tys., co jest nadal dobrym wynikiem.

Deprivacja materialna i społeczna pogłębiona i niepogłębiona (co najmniej 5 niezaspokojonych potrzeb z 13) zwiększyły się w stosunku do 2022 r. – pogłębiona: z 2,8 proc. (851 tys. osób) do 3 proc. (870 tys.), niepogłębiona z 6,4 proc. (2,4 mln osób) do 6,8 proc. (2,55 mln). Zwiększyło się również nieco relatywne ubóstwo dochodowe z 13,7 proc. (ok. 5 mln osób) do 14 proc. Bardzo niska intensywność pracy pozostała na podobnym poziomie 3,9 proc. **Pamiętajmy jednak, że tylko wskaźnik dotyczący deprivacji dotyczy roku 2023, a pozostałe roku 2022.** Dalej więc będziemy koncentrować uwagę na wskaźniku pogłębionej i niepogłębionej deprivacji materialnej i społecznej oraz na pomiarze ubóstwa według polskiej metodologii.

Metodologia ta uwzględnia wydatki a nie dochody, a ponadto wykorzystuje też dodatkowy rodzaj granic ubóstwa w porównaniu z badaniem EU-SILC:

1. gdy wydatki gospodarstwa w przeliczeniu na osobę⁴ są niższe niż minimum egzystencji (835 zł na o siebie, która utrzymuje się sama w 2023 r.) mamy do czynienia z ubóstwem skrajnym,
2. gdy wydatki są niższe niż 50 proc. średnich wydatków przeliczonych na osobę (1006 zł, gdy utrzymuje się sama) jest to ubóstwo relatywne.
3. gdy wydatki są niższe niż kryterium dochodowe stosowane w pomocy społecznej w celu przyznania pomocy finansowej i ustalenia jej poziomu jest to ubóstwo ustawowe.

2. Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 roku,

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html>

3. Jest to wskaźnik, który składa się z trzech miar: relatywnego ubóstwa dochodowego (granica jest 60 proc. mediany dochodów), pogłębionej deprivacji materialnej i społecznej (co najmniej 7 niezaspokojonych potrzeb z 13) oraz bardzo niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym.

4. Po zastosowaniu skali ekwiwalentności z wagami: 1 dla pierwszej osoby dorosłej, 0,7 dla kolejnej osoby dorosłej i 0,5 dla dzieci. W badaniach Eurostatu stosowane są wagi: 1, 0,5 i 0,3 odpowiednio.

GUS stosuje jeszcze jeden próg, który określa jako granicę sfery niedostatku (nazwa stosowana w tym raporcie: sfera wykluczenia społecznego). Jest to minimum socjalne, które w pierwszym kwartale 2024 r. wynosiło 1773,44 zł lub 1746,80 zł dla jednoosobowego gospodarstwa domowego w zależności od jego typu⁵.

Porównanie granic ubóstwa dla dwóch typów gospodarstw domowych w ostatnich latach umieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Granice ubóstwa skrajnego i relatywnego 2019-2021 dla gospodarstwa jednoosobowego i rodziny dwojga dorosłych z dwójką dzieci (w zł)

Rodzaj granicy	2021		2022		2023	
	GD1	GD2+2	GD1	GD2+2	GD1	GD2+2
<i>Typy gospodarstw domowych:</i>						
Ubóstwo skrajne	692	1868	835	2254	913	2456
Ubóstwo relatywne	882	2383	1008	2720	1092	2949
Ubóstwo ustawowe	701	2112	776	2400	776	2400
Sfera wykluczenia społecznego	1316	3554	1554	4195	1711	4620

Źródło: opracowanie własne

Sytuacja, w której ustawowa granica ubóstwa jest niższa niż granica ubóstwa skrajnego (2022 i 2023 r.) nigdy nie powinna się zdarzyć. Oznacza ona, że część osób skrajnie ubogich nie ma prawa do świadczeń z pomocy społecznej, które są właśnie dla osób najuboższych.

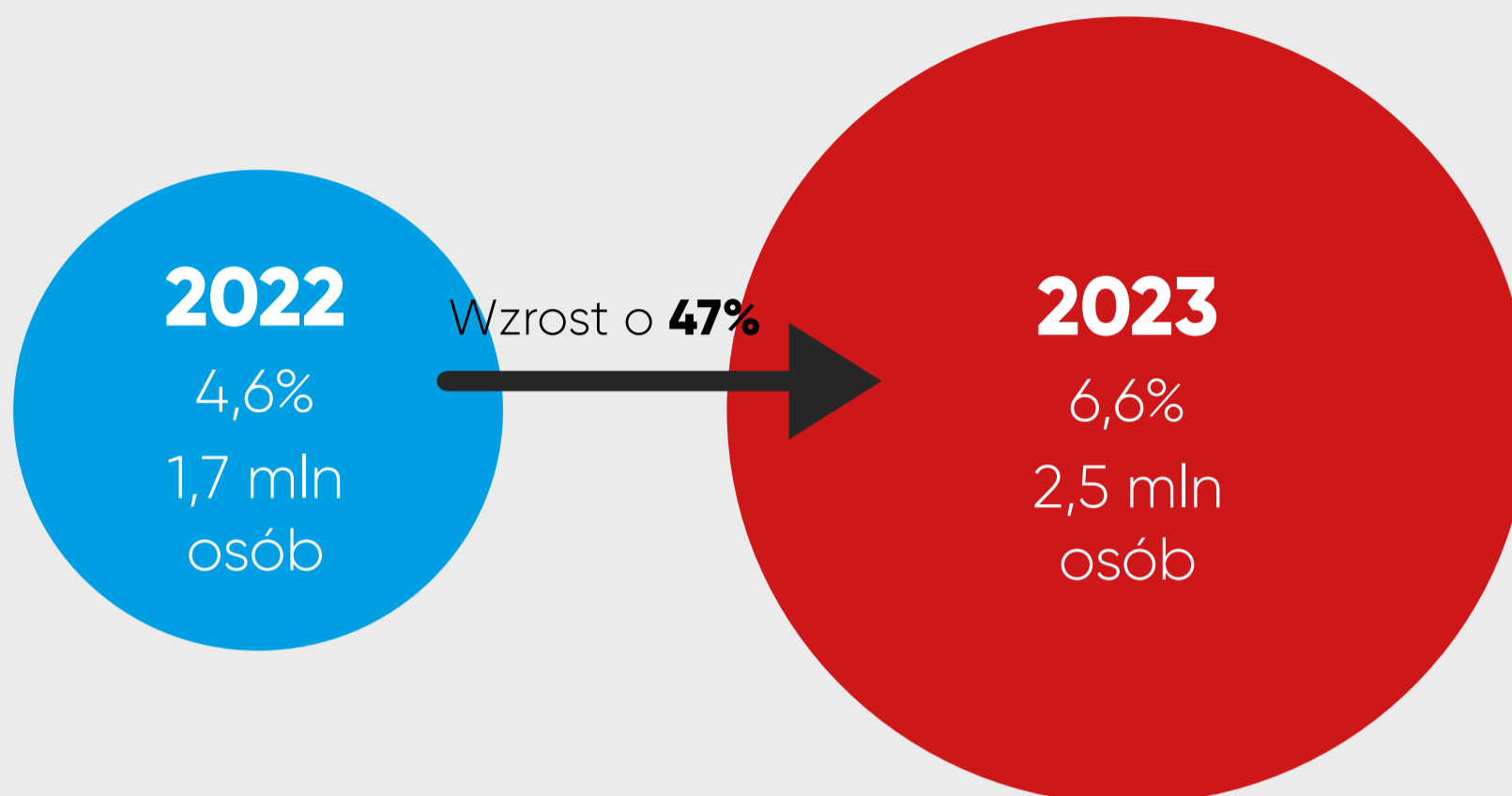
Duży wzrost granicy ubóstwa skrajnego w 2022 r. wynikał z wysokiej inflacji w tym roku. Widać jednak również dość duży wzrost granicy ubóstwa relatywnego, co oznacza, że nominalnie wzrosła też przeciętna wydatków w rodzinach (granica to 50 proc. tych wydatków). Granica sfery wykluczenia społecznego również wzrosła znacznie i była wyższa o ponad 500 zł od granicy ubóstwa relatywnego i prawie dwa razy wyższa niż granica ubóstwa skrajnego.

W 2023 r. ubóstwo skrajne drastycznie wzrosło (o 47 proc.) i spełnił się nasz najczarniejszy scenariusz z poprzedniej edycji tego raportu. Wzrost nastąpił z 4,6 proc. (1,7 mln osób) do 6,6 proc. (2,5 miliona). Ostatni raz taki poziom ubóstwa skrajnego został zanotowany w 2015 roku. Przypomnijmy, że życie w takiej sytuacji dłużej niż 2 miesiące zagraża zdrowiu fizycznemu.

⁵ Minimum egzystencji i minimum socjalne są szacowane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych: <https://www.ipiss.com.pl/pion-badawczy-polityki-spoecznej/wysokosc-minimum-socjalnego/>

WZROST UBÓSTWA SKRAJNEGO W POLSCE

Porównanie lat 2022 i 2023

Poziom ubóstwa skrajnego w 2023 roku ostatnio notowany w 2015 roku

Ubóstwo relatywne zwiększyło się również, ale w mniejszym stopniu – z 11,7 proc. do 12,2 proc. Osób w tej sytuacji było 4,6 mln w 2023 roku.

Wyraźnie zwiększyła się również sfera wykluczenia społecznego – z 41,1 proc. do 46 proc. W liczbach bezwzględnych wzrost nastąpił z 15,4 do 17,3 miliona osób (o 12 proc.).

Wraz z informacjami o deprivacji materialnej i społecznej możemy więc stwierdzić, że w 2023 r. sytuacja ogółem wzrosła drastycznie dla wskaźników alarmowych takich jak ubóstwo skrajne i nieco mniej w przypadku pogłębionej deprivacji materialnej. Pewne pogorszenie nastąpiło w przypadku wskaźników ubóstwa relatywnego. Dużo wyraźniej wzrosła też sfera wykluczenia społecznego. **Drastyczne wzrosty ubóstwa skrajnego i sfery niedostatku powinny wstrząsnąć społeczeństwem i politykami. Celem jest całkowite wyeliminowanie ubóstwa skrajnego oraz znaczne ograniczenie sfery wykluczenia społecznego.**

Obraz uzyskany powyżej dotyczy sytuacji dla ogółu społeczeństwa. **Są jednak grupy, które powinny być chronione bardziej niż inne przed ubóstwem: dzieci, osoby z niepełnosprawnościami i osoby starsze.** W kolejnych punktach zostanie przedstawiona zmiana sytuacji w 2023 r. w tych grupach. Poza nimi uwzględnimy jeszcze ubóstwo osób pracujących, czyli takiej zbiorowości, która na ubóstwo ma być z założenia odporna. W kolejnych punktach przedstawimy ukryte ubóstwo skrajne, czyli bezdomność oraz ubóstwo uchodźców z Ukrainy, ubóstwo energetyczne oraz głód i niedożywienie.

**UBÓSTWO
DZIECI**

Jednym z celów polityki rządu stawianych przed świadczeniem wychowawczym (Program Rodzina 500 Plus) było ograniczenie ubóstwa rodzin z dziećmi, choć nie wyznaczono poziomu, który miał być osiągnięty w określonym czasie. Celu tego rodzaju nie wyznaczono nawet w Krajowym Planie Działania na rzecz realizacji Zalecenia Rady (UE) 2021/1004 z dnia 14 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia europejskiej gwarancji dla dzieci⁶. Aneks do tego dokumentu zawiera co prawda kilka wskaźników z wyznaczonymi docelowymi wartościami, ale nie ma wśród nich wskaźników ubóstwa czy deprivacji materialnej i społecznej dzieci. Bezpośrednio ubóstwa dotyczy jedynie liczba dzieci doświadczających bezdomności. **Docelowo ich liczba miałyby się zmniejszyć maksymalnie z 992 w 2019 do 843 w roku 2030 (w Planie określono maksymalne zmniejszenie na 15 proc.). Jest to bardzo mało ambitny cel, a w dodatku w 2024 dowiedzieliśmy się o drastycznym wzroście bezdomności dzieci** (patrz kolejny punkt).

Z kolei w kontekście planu realizacji Europejskiego Filaru Praw Socjalnych Polska przyjęła cel ograniczenia liczby dzieci w ubóstwie lub wykluczeniu społecznym o 300 tys. do 2030 r. w stosunku do roku 2019⁷. **W 2023 r. wskaźnik ten zamiast zmniejszać się wzrasta z 16,5 proc w 2021 r. do 16,9 proc. w 2023 r., co stanowiło aż 1,1 miliona dzieci. W stosunku do roku 2019 liczba ta zwiększyła się o 47 tys., a więc Polska oddala się od celu.**

Informacje w tym punkcie pochodzą również z badań budżetów gospodarstw domowych, a więc nie dotyczą one dzieci bezdomnych, w placówkach pieczy zastępczej czy w domach pomocy społecznej. Dane dotyczą dzieci w rodzinach, a więc o ich ubóstwie decyduje ubóstwo rodzin, w których żyją.

Analizując dane z najnowszego raportu GUS dotyczącego zasięgu ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 roku, można zaobserwować niezwykle interesujące i bezprecedensowe zjawisko. **Po raz pierwszy w historii tych badań, rodziny z dwójką dzieci w wieku 0-17 lat wykazują wyższy poziom zagrożenia ubóstwem skrajnym niż rodziny z trójką lub większą liczbą dzieci.**

Konkretnie, wskaźnik ubóstwa skrajnego dla gospodarstw z dwójką dzieci wynosi 9,4 proc. podczas gdy dla rodzin z co najmniej trójką dzieci jest on niższy i wynosi 8,3 proc. Ta niespodziewana zmiana w tradycyjnym rozkładzie ubóstwa może dowodzić skuteczności programów socjalnych skierowanych do rodzin wielodzietnych, ale jednocześnie wskazuje na potencjalne problemy ekonomiczne, z jakimi borykają się rodziny z dwójką dzieci.

W 2023 r. ubóstwo skrajne dzieci niestety nie wynosiło poniżej 1 proc., czyli poniżej 69 tys. (taki powinien być cel rządu), ale drastycznie wzrosło z 5,7 proc. (396 tys.) do 7,6 proc., co stanowiło 522 tys. dzieci w rodzinach skrajnie ubogich. Wzrost o 125 tys. dzieci (o 32 proc.) oddala więc od celu całkowitego wyeliminowania tego problemu.

6. Zalecenie Rady w sprawie ustanowienia europejskiej gwarancji dla dzieci, 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021H1004>

7. Review of the Social Protection Performance Monitor (SPPM) and developments in social protection policies, Social Protection Committee. Annual Report 2023, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13306-2023-ADD-1/en/pdf>

UBÓSTWO SKRAJNE DZIECI SZOKUJĄCY WZROST O

32%

Ubóstwo relatywne dzieci nie wzrosło tak znacznie – nastąpiła zmiana z 14,1 proc. do 14,3 proc., co stanowiło jednak prawie 1 milion dzieci (982 tys.).

W przypadku sfery wykluczenia sytuacja znacząco się pogorszyła. Odsetek dzieci zwiększył się z 47,1 proc. do 52,2 proc. (3,6 miliona, wzrost o 13 proc.). Pierwszy raz odkąd te dane są publikowane przez GUS, wskaźnik ten przekroczył 50 proc. Ponad połowa dzieci żyła w rodzinach poniżej minimum socjalnego.

DZIECI W RODZINACH PONIŻEJ MINIMUM SOCJALNEGO PONAD

50%

Deprywacja materialna i społeczna dzieci również wyraźnie wzrosła kolejny rok z 4,3 proc. w 2021 r., przez 5,3 proc. w 2022 i 6,3 proc. w 2023 r., co stanowiło 433 tys. dzieci. Wzrost o prawie 131 tys. dzieci w porównaniu z 2021 r. Niestety wzrosła także pogłębiona deprywacja – z 2,5 proc. do 3 proc. dzieci, czyli około 190 tys. dzieci żyło w rodzinach z bardzo dużymi problemami w zaspokajaniu potrzeb materialnych i społecznych.

Podsumowując, w naszym poprzednim raporcie obawialiśmy się o to, co wydarzy się w roku 2023. Niestety nasze najgorsze obawy spełniły się. Był to rok klęski w polityce ograniczania ubóstwa dzieci. Polska oddala się od swojego celu, czyli ograniczenia ubóstwa i wykluczenia dzieci o 300 tys. do 2030 roku. Stało się tak głównie dlatego, że polityka społeczna nie została odpowiednio przygotowana na czas wysokiej inflacji. Poruszymy to zagadnienie w punkcie dotyczącym koniecznych reform w przypadku świadczeń pieniężnych dla rodzin z dziećmi.

A close-up portrait of an elderly man with a weathered face, wearing a camouflage hat and a dark jacket. The image is used as a background for a text overlay.

**UBÓSTWO
OSÓB
STARSZYCH**

Podobnie jak w przypadku dzieci, dla seniorów rząd nie ustanowił wartości docelowych wskaźników ubóstwa czy deprivacji materialnej i społecznej w dokumencie strategicznym „Polityka społeczna wobec osób starszych 2030” z 2018 roku. Sytuacja osób starszych w wieku powyżej 65 roku życia i najstarszych związana jest z ograniczeniami sprawności wynikającymi z wieku, stereotypów społecznych i różnych regulacji, które ich dotyczą. Jest to zbiorowość objęta powszechnymi świadczeniami emerytalnymi, które powinny ją chronić przed ubóstwem.

Po pierwsze nie wszystkie osoby starsze mają uprawnienia do emerytur lub rent. Po drugie część tych świadczeń może być bardzo niska, co szczególnie dotyczy emerytur niższych niż emerytura minimalna oraz części rent. Po trzecie wraz z wiekiem rośnie udział kobiet w starszych i najstarszych grupach wiekowych.

Ubóstwo skrajne seniorów drastycznie wzrosło aż o 50 proc. w 2023 r. – zmiana z 3,9 proc. (287 tys.) do 5,7 proc., co stanowiło 430 tys. osób. Rok 2023 jest więc również rokiem klęski w ochronie osób starszych przez ubóstwem skrajnym.

UBÓSTWO SKRAJNE SENIORÓW SZOKUJĄCY WZROST O

50%

Ubóstwo relatywne seniorów również silnie wzrosło o 15 proc. w 2023 r. – z 9,8 proc. do 11 proc. (o 110 tys.) co stanowiło ok. 831 tys. osób.

Sfera wykluczenia społecznego seniorów również ogromnie wzrosła – z 36,2 proc. (2,7 miliona) do 43,4 proc (wzrost aż o 23 proc., 615 tys.). Oznacza to ok. 3,3 miliona osób starszych w takiej sytuacji.

Te drastyczne wzrosty nie są jednak widoczne w danych dotyczących deprivacji materialnej i społecznej tej grupy, która nieco zmniejszyła się z 8,3 proc. do 7,9 proc., co stanowiło 596 tys. osób. Pogłębiona deprivacja dotknęła 3,3 proc. seniorów, nieco spadając z 3,6 proc. w 2022 r. Liczba osób w takiej sytuacji wynosiła 198 tysięcy.

Podsumowując, ubóstwo skrajne i sfera wykluczenia społecznego seniorów drastycznie wzrosły w 2023 roku. Mimo tego, że poprzedni rząd preferował osoby starsze w polityce społecznej, to preferencje te były źle ukierunkowane i osiągnięcie celu całkowitej redukcji ubóstwa skrajnego seniorów oddaliło się.

A woman with long brown hair, wearing a light beige trench coat, is sitting in a wheelchair. She is looking towards the left of the frame. The background shows a city street with buildings and a blurred crowd of people. A blue graphic element is overlaid on the right side of the image, containing white text.

**UBÓSTWO
RODZIN
Z OSOBAMI
Z NIEPEŁ-
NOSPRAW-
NOŚCIAMI**

Osoby z niepełnosprawnościami, w tym dzieci i osoby w wieku produkcyjnym, są również bardziej narażone na ubóstwo. W przypadku dzieci wynika to z ich większych potrzeb w zakresie opieki. Jeśli chodzi o osoby dorosłe, mają one ograniczony dostęp do edukacji i rynku pracy.

Tym razem rząd nie zapomniał ustanowić celu w zakresie ograniczania ubóstwa. W dokumencie „Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030” przyjął, że do 2030 r. wskaźnik ubóstwa skrajnego gospodarstw domowych z osobami niepełnosprawnymi ma się zmniejszyć do 5 proc.

Należy zauważyć, że w przypadku polskiej metodologii nie ma mowy o osobach z niepełnosprawnościami, ale o ich rodzinach. Nie jest to więc podejście skoncentrowane na osobie, ale na gospodarstwie domowym. GUS publikuje tylko dane dla rodzin z co najmniej jedną taką osobą, a w tym z osobą odniesienia⁸ z niepełnosprawnością i z co najmniej jednym dzieckiem do 16 roku życia z orzeczeniem o niepełnosprawności. **GUS powinien zacząć publikować dane o ubóstwie dzieci i osób z niepełnosprawnościami, czego domagamy się od lat.**

Ubóstwo skrajne w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą z niepełnosprawnością znacznie zwiększyło się z 6,7 proc. do 9 proc. Głównie wynika to ze zwiększenia się ubóstwa w gospodarstwach z osobą odniesienia z niepełnosprawnością – wzrost z 6,4 proc. do 8,2 proc. **W przypadku gospodarstw domowych z dziećmi z orzeczoną niepełnosprawnością ubóstwo skrajne wzrosło już kolejny rok z 5,2 proc. w 2021 r., 6,9 proc. w 2022 r. i 7,6 proc. w 2023 roku.**

UBÓSTWO SKRAJNE RODZIN Z OSOBAMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ SZOKUJĄCY WZROST O

34%

Ubóstwo relatywne w rodzinach z co najmniej jedną osobą z niepełnosprawnością pozostało właściwie na tym samym poziomie – 15,9 proc. w 2022 r. i 15,6 proc. w 2023 roku. Znaczny spadek nastąpił w gospodarstwach z osobą odniesienia z niepełnosprawnością, **ale w rodzinach z co najmniej jednym dzieckiem z niepełnosprawnością nastąpił wzrost z 11,2 proc. do 12,3 proc.**

8. Osoba odniesienia to osoba, która całkowicie lub w przeważającej części dostarcza środków utrzymania dla danego gospodarstwa domowego.

Mimo pominięcia w polskiej metodologii, dysponujemy wskaźnikiem pogłębionej deprivacji materialnej i społecznej z badań EU-SILC dla osób z niepełnosprawnościami. **W Polsce deprivacja ta wzrosła w 2022 r. z 9,7 proc. do 10,7 proc. dla osób z poważnymi ograniczeniami aktywności w wieku 16-64 lat. W 2023 r. nastąpiła stagnacja i wskaźnik wyniósł 10,5 proc.** Dla porównania w przypadku osób bez żadnych ograniczeń aktywności w tym przedziale wiekowym pogłębiona deprivacja zmniejszyła się z 2,2 proc. do 1,8 proc. w 2022 r. i pozostała na zbliżonym poziomie w 2023 roku. Różnica w poziomie pogłębionej deprivacji potrzeb między osobami z poważną niepełnosprawnością i bez niepełnosprawności jest więc ogromna.

Wniosek jest podobny jak w przypadku dzieci i seniorów. **Rok 2023 był również złym rokiem dla rodzin z osobami z niepełnosprawnościami i dla samych tych osób. Ubóstwo skrajne drastycznie wzrosło wśród rodzin, które powinny być szczególnie chronione przed ubóstwem.** Pogłębiona deprivacja potrzeb materialnych jest wielokrotnie wyższa niż w przypadku osób z poważną niepełnosprawnością w porównaniu z osobami bez niepełnosprawności.

**UBÓSTWO
OSÓB
PRACUJĄCYCH**

Podobnie jak w poprzednich latach przedstawiamy też ubóstwo pracujących. Jest to grupa, którą uważa się za najmniej zagrożoną ubóstwem ze względu na przekonanie, że praca skutecznie przed nim chroni. Nie bierze ono jednak pod uwagę ani tego, że wynagrodzenia mogą być bardzo niskie, np. tymczasowe umowy zlecenia na niskie kwoty, praca na część etatu, ani też tego, że osoby pracujące mają inne osoby na utrzymaniu. W tym drugim przypadku nawet płaca wyższa niż minimalna może nie wystarczyć na zaspokojenie potrzeb całej rodziny na odpowiednim poziomie. Oczywiście utrzymywanie się wyłącznie ze źródeł niezarobkowych (innych niż praca, emerytury i renty) znacznie zwiększa ryzyko ubóstwa.

Badania GUS nie uwzględniają osób pracujących jako takich, ale rodziny utrzymujące się głównie z pracy. Ubóstwo w takich rodzinach obejmuje więc wszystkie osoby, a nie tylko pracowników.

Ubóstwo skrajne w rodzinach utrzymujących się głównie z pracy bardzo wzrosło – z 4,2 proc. do 6,6 proc. W stosunku do osób w gospodarstwach domowych, gdzie wszyscy dorośli pracują stanowiło to około 964 tys. osób.

Z kolei w przypadku ubóstwa relatywnego w tych gospodarstwach domowych wystąpił niewielki wzrost z 11,4 proc. do 11,7 proc. w 2023 r. Stanowiło to ok. 1,8 mln osób w takich gospodarstwach.

Sfera wykluczenia społecznego również bardzo zwiększyła się wśród osób w gospodarstwach domowych utrzymujących się głównie z pracy – wzrost z 40,9 proc. do 46,1 proc. Było to około 6,9 mln osób.

Podobnie jak w przypadku osób z niepełnosprawnościami, badania według metodologii europejskiej uwzględniają już ubóstwo osób pracujących, a nie tylko gospodarstw domowych utrzymujących się z pracy. Gdy jednak mowa o ubóstwie relatywnym pod względem dochodu, to wskaźniki dotyczą roku 2022. Podobnie jest z intensywnością pracy w gospodarstwie domowym. **W tym podejściu ubóstwo pracowników utrzymuje się w Polsce na zbliżonym poziomie 9 proc. w ostatnich kilku latach. Jednak ubóstwo wśród osób zatrudnionych w niestandardowych warunkach jest wielokrotnie wyższe – 27,8 proc. do 4,6 proc. dla pracowników etatowych w 2022 roku.**

Najbardziej aktualne są dane dotyczące deprivacji materialnej i społecznej według statusu na rynku pracy. Dla osób pracujących ogółem w wieku 18 i więcej lat wskaźnik nieco wzrósł – z 3,6 proc. do 4,4 proc. w 2023 roku.

Podsumowując, ubóstwo skrajne i sfera wykluczenia społecznego wśród osób w gospodarstwach domowych utrzymujących się głównie z pracy znacznie wzrosły w 2023 roku. Niepokojące są też dane dotyczące deprivacji materialnej i społecznej pracowników z umowami innymi niż kodeksowe na czas nieokreślony.

A dramatic, low-key photograph of a person with dark hair, wearing a white t-shirt, covering their face with both hands. The lighting is harsh and directional, coming from the right, casting deep shadows and highlighting the texture of the hair and the fabric of the shirt. The background is dark and indistinct. A blue graphic element is overlaid on the left side of the image.

**UKRYTE
UBÓSTWO
SKRAJNE,
CZYLI
BEZDOMNOŚĆ**

GUS publikuje dane o ubóstwie skrajnym na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych. Nie informuje bezpośrednio, że nie dotyczą one osób przebywających w miejscach niemieszkalnych lub w instytucjach typu schroniska dla bezdomnych, domy samotnej matki, domy pomocy społecznej czy placówki pieczy zastępczej. Wynika to z zasad przeprowadzania tych badań, które w nazwie mają gospodarstwa domowe, a te definiowane są poprzez zamieszkiwanie w lokalu mieszkalnym i wspólne utrzymywanie się. Podobny charakter mają badania EU-SILC – dane dotyczące pogłębionej deprivacji materialnej i społecznej nie obejmują osób lub rodzin poza miejscami, które zostały zdefiniowane jako mieszkania. **Osoby doświadczające bezdomności są skrajnie ubogie w tym sensie, że nie mają nawet gdzie mieszkać, jest to więc ubóstwo jeszcze bardziej skrajne niż to, którego doświadczają osoby w mieszkaniach.**

Ostatnie ogólnopolskie badanie o charakterze spisowym na temat osób bezdomnych i ich liczby zostało przeprowadzone całkiem niedawno – w lutym 2024 r. – z inicjatywy Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Badania te przeprowadzano regularnie co dwa lata w okresie 2011-2019 na początku lutego i trwały jedną dobę. Brak kontynuacji badań w okresie 2021-2023 był tłumaczony pandemią, a następnie uchodźstwem z Ukrainy. **Mamy nadzieję, że badania będą kontynuowane w kolejnych latach bez przerw i w oparciu o poprawioną metodologię⁹.**

W porównaniu z 2019 r. liczba osób doświadczających bezdomności w 2024 r. niewiele wzrosła w ujęciu relatywnym (o 2 proc.), choć trudno zlekceważyć dodatkowe 712 osób w najtrudniejszej z możliwych sytuacji. Skala problemu wzrosła z 30,3 tys. do 31,0 tysięcy.

Dane dotyczące liczby ogółem ukrywają jednak coś bardzo szokującego. Liczba dzieci doświadczających bezdomności wzrosła aż o 54 proc. Celem polskich rządów jest ograniczenie bezdomności dzieci o co najmniej 15 proc. do 2030 r. (cel bardzo mało ambitny), a tymczasem nastąpił ogromny wzrost tego problemu.

BEZDOMNOŚĆ DZIECI SZOKUJĄCY WZROST O

54%

⁹ [Pokonać bezdomność 2023. Deinstytucjonalizacja usług, profilaktyka w gminach, badania populacji](#),

praca zbiorowa, Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze 2023.

Za ten wzrost odpowiadają głównie dane dotyczące dzieci ukraińskich i to jest kluczowe dla dyskusji o bezdomności w 2024 roku. **Jak to możliwe, że napływ milionów uchodźców z Ukrainy od lutego 2022 r. nie spowodował dramatycznego wzrostu liczby osób doświadczających bezdomności w Polsce?**

Odpowiedź jest prosta, duża część uchodźców, którzy są faktycznie bezdomni nie została uwzględniona w badaniu przeprowadzonym z inicjatywy Ministerstwa.

W badaniach ankietowych 5 proc. uchodźców deklaruowało, że przebywa w centrach dla uchodźców wojennych¹⁰, co we wrześniu 2024 r. stanowiłoby około 48 tys. osób. Gdyby te centra były w większości takie jak hale Ptak koło Nadarzyna (nawet 5 tys. tymczasowo przebywających tam osób), czyli faktyczne schroniska dla bezdomnych niespełniające standardów takich schronisk¹¹, to oznaczałoby, że w latach 2022, 2023 i 2024 było więcej bezdomnych uchodźców niż bezdomnych obywateli Polski.

Po wprowadzeniu współpłatności za miejsce pobytu w punktach zbiorowego zakwaterowania pojawił się problem eksmitowania z nich osób, które tych opłat nie uiszczają¹² oraz zagrożenia bezdomnością uliczną.

- *„Proszę sobie wyobrazić – ktoś mieszka w zatłoczonym akademiku, w pokoju z 8 innymi osobami, i proszą tę osobę, żeby płacić 1800 złotych. Presja opuszczenia tych miejsc jest coraz większa, łączy się z presją znalezienia sobie innego mieszkania. Presja wzrasta też wobec osób zajmujących się problemem potencjalnej bezdomności. Służby zajmujące się bezdomnością unikają tego problemu «jak diabeł wody święconej»¹³”.*

Brakuje danych rządowych o ośrodkach zbiorowego zakwaterowania (OZZ), choć 98 proc. otrzymuje dofinansowanie rządowe. Mapowaniem i monitoringiem OZZ zajmują się więc organizacje pozarządowe. W jednym z takich badań przeprowadzonych od marca do czerwca 2024 r. zidentyfikowano 1236 OZZ, w których przebywało 22,4 tys. osób uchodźczych¹⁴. Nie wiadomo jaka część tych ośrodków oferuje warunki zbliżone lub gorsze niż te, które muszą spełniać schroniska dla bezdomnych.

Do tego należałoby doliczyć sytuacje przebywania w mieszkaniach bez zapewnienia praw lokatora, co określa się jako wykluczenie mieszkaniowe. Prawa uchodźców, a głównie uchodźczyń, które przebywały i przebywają nadal w mieszkaniach prywatnych obywateli polskich na podstawie użyczenia są wyłączone spod działania ustawy o prawach lokatorów¹⁵. Ich sytuacja jest więc bardzo niepewna i należy ją uznać za formę wykluczenia mieszkaniowego. Dodatkowe problemy mogą być związane z wycofaniem się państwa ze świadczenia 40 zł na dobę dla osób i instytucji, które udzielają schronienia uchodźcom¹⁶.

Podsumowując, skala bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego w Polsce drastycznie wzrosła od 2022 r. i stan ten utrzymuje się w latach 2023-2024. Zmiany prawne wprowadzające współpłatności i wycofujące dodatek 40 zł na zakwaterowanie osób uchodźczych zagrażają bardziej skrajnymi formami bezdomności. Niezdolność uchwycenia

10. A. Gómy, P. Kaczmarczyk, Between Ukraine and Poland. Ukrainian migrants in Poland during the war, Centre of Migration Research, luty 2023, <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2023/02/Spotlight-FEBRUARY-2023.pdf>

11. Propozycja takich standardów pojawiła się dopiero w 2023 r. Nie jest jasne kto i w jaki sposób egzekwuje spełnianie tych standardów, zob. raport S. Jarosz, W. Klaus red., W punkcie wyjścia. Monitoring zbiorowego zakwaterowania uchodźczyń z Ukrainy w 2023 r. w świetle zmian ustawowych, Konsorcjum Migracyjne, 2023, <https://konsorcjum.org.pl/storage/2023/08/KMRaport2023MZZ.pdf>

12. Tamże.

13. Monitoring Sytuacji Uchodźców z Ukrainy w Polsce Raport Q1 2024 Styczeń-Marzec, International Rescue Committee <https://www.rescue.org/sites/default/files/2024-06/IRC%20Q1%20PM%20Report%20PL.pdf>

14. M W poszukiwaniu bezpiecznej przystani. Mapowanie ośrodków zbiorowego zakwaterowania osób uchodźczych z Ukrainy w Polsce w 2024 r., Fundacja To Proste, 2024, <https://mapujpomoc.pl/premiera-raportu-w-poszukiwaniu-bezpiecznej-przystani-mapowanie-ozz-osob-uchodzacych-z-ukrainy-w-polsce/>

całości problemów bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego uchodźców w badaniach bezdomności inicjowanych przez Ministerstwo, to dodatkowy argument za gruntownym przeglądem ich założeń oraz sposobu realizacji.

15. L. Markiewicz, Mieszkanie dla uchodźcy. Czy użyczenie jest lepsze od najmu?,

<https://www.infor.pl/prawo/umowy/najem-i-dzierzawy/5459456,Mieszkanie-dla-uchodzcy-Czy-uzyczenie-jest-lepsze-od-najmu.html>

16. Stanowisko Ogólnopolskiej Federacji na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności ws. zmian w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa,

https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/04/Sytuacja-zyciowa-i-ekonomiczna-migrantow-z-Ukrainy-w-Polsce_raport-z-badania-2022-r.pdf

**UBÓSTWO
UCHODźCÓW
Z UKRAINY**

Jednym z głównych wydarzeń społecznych w Polsce w 2022 r. było masowe uchodźstwo z Ukrainy, głównie kobiet z dziećmi. Wspomniano wyżej o problemie bezdomności w tej zbiorowości, ale sytuacja mieszkaniowa i dochodowa jest oczywiście bardzo zróżnicowana. Nie ma badań, które by dokonywały pomiarów różnych rodzajów ubóstwa w tej grupie. Powtórzymy tutaj wyniki badania Narodowego Banku Polskiego (NBP) ogólniej charakteryzującego sytuację zawodową i dochodową tej grupy w 2023 r., które uzupełnimy wynikami nowszego badania.

Analiza zatrudnienia wśród uchodźców w Polsce wykazała pewne charakterystyczne różnice w porównaniu do ogółu imigrantów¹⁷. Choć przemysł, budownictwo i transport to branże tradycyjnie zdominowane przez mężczyzn, wśród uchodźców (w większości kobiet) udział pracujących w przemyśle wynosił jedynie 19 proc. W budownictwie i transporcie udział uchodźców również był znacznie niższy. Uchodźczynie częściej pracowały w sektorach hotelarskim, gastronomicznym oraz w usługach osobistych. Wiele z nich świadczyło również usługi bezpośrednio dla gospodarstw domowych. W porównaniu do innych imigrantów, większy procent uchodźców pracował w zawodach wymagających wyższych kwalifikacji, takich jak ochrona zdrowia, edukacja czy kultura.

Oceny sytuacji ekonomicznej dokonano poprzez analizę, jaka część dochodów imigrantów i uchodźców jest przeznaczanych na życie w Polsce. Jeśli mniejsza część dochodów jest wydawana na bieżące potrzeby, oznacza to lepszą sytuację dochodową. W przypadku migrantów, którzy przybyli do Polski przed oraz po wybuchu wojny, sytuacja wygląda różnie.

- 36 proc. migrantów, którzy przybyli przed lutym 2022 r., przeznacza 50 proc. lub mniej swoich miesięcznych dochodów na bieżące wydatki w Polsce. Dla uchodźców ten odsetek wynosi 28 proc.
- Najczęstsza odpowiedź wśród imigrantów zarobkowych dotycząca wydatków to 70-80 proc. dochodów. Ta sama odpowiedź jest drugą najpopularniejszą wśród uchodźców.
- 19 proc. migrantów sprzed wojny oraz 34 proc. uchodźców przeznacza 80-100 proc. swoich bieżących dochodów na życie w Polsce.

Z raportu wynikało, że 20 proc. uchodźców było w najgorszej sytuacji finansowej, „żyło z dnia na dzień” i to właśnie jest pierwsze przybliżenie skali ubóstwa w tej grupie. Jeżeli uznamy, że na jesieni 2022 r. pozostawało w Polsce dłużej 1,5 miliona uchodźców z Ukrainy, to 300 tys. żyło w ubóstwie, w tym część w ubóstwie skrajnym w miejscach, które można uznać za masowe schroniska dla bezdomnych uchodźców (przykładem Centrum Pomocy Humanitarnej PTAK). Gdyby sytuacja nadal była zbliżona (skala ubóstwa 20 proc.), **to we wrześniu 2024 r. 195 tys. uchodźców z Ukrainy byłoby w takiej sytuacji** (uchodźców ze statusem ze specustawy było w Polsce wtedy 976 tys.).

Nowszy raport International Rescue Committee z 2024 r. wskazuje również na inne istotne problemy, z którymi borykają się uchodźcy z Ukrainy w Polsce¹⁸.

- Około 40 proc. respondentów przebywa w ośrodkach zbiorowego zakwaterowania, a 37 proc. nie ma określonego limitu czasu, przez który może pozostać w aktualnym miejscu pobytu.
- Prawie 50 proc. uchodźców nadal zmaga się z problemami dotyczącymi dostępności usług specjalistycznych oraz lekarzy ogólnych.
- Odnotowano znaczący spadek zatrudnienia w porównaniu do sytuacji w Ukrainie przed wojną. Obecnie tylko 20,2 proc. respondentów jest zatrudnionych, w porównaniu do 42,1 proc. przed opuszczeniem Ukrainy.

17. Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce – wpływ pandemii i wojny na charakter migracji w Polsce. Raport z badania ankietowego, NBP, 2023,

https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/04/Sytuacja-zyciowa-i-ekonomiczna-migrantow-z-Ukrainy-w-Polsce_raport-z-badania-2022-r.pdf

18. Monitoring Sytuacji Uchodźców z Ukrainy w Polsce Raport Q1 2024, International Rescue Committee,

<https://www.rescue.org/sites/default/files/2024-06/IRC%20Q1%20PM%20Report%20PL.pdf>

- Szczególnie trudna sytuacja dotyczy starszych uchodźców, którzy stanowią znaczącą część populacji uchodźczej (ponad 70 tys. osób w wieku 60 lat i więcej).

Podsumowując, sytuacja uchodźców z Ukrainy w Polsce uległa istotnym zmianom między 2023 a 2024 rokiem, choć bezpośrednie porównanie danych z obu badań wymaga ostrożności ze względu na różnice metodologiczne. **Badanie NBP z 2023 r., obejmujące większą próbę i szerszy zasięg geograficzny, wskazywało, że około 20 proc. uchodźców znajdowało się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Nowsze, ale mniej reprezentatywne badanie IRC z 2024 r., skupiające się na trzech miastach, wykorzystujące mniejszą próbę i badające tylko uchodźców, wskazuje, że problem ubóstwa może dotyczyć niemal połowę badanej populacji.**

A glowing lightbulb is held by two hands against a wooden background. The lightbulb is illuminated, casting a warm glow. The hands are positioned on either side of the bulb, with fingers slightly curled. The wooden background has a vertical grain and several knots. A blue graphic element is in the top right corner.

**UBÓSTWO
ENERGETYCZNE**

Poprzednie punkty dotyczyły ogólnego ubóstwa pod względem wydatków i liczby niezaspokojonych potrzeb różnych grup. W Polsce pod koniec 2021 r. oficjalnie zdefiniowano jeszcze jeden rodzaj ubóstwa, który uwzględnia zarówno niskie dochody, jak i wysokie wydatki na cele energetyczne oraz stan efektywności energetycznej budynku (art. 5gb ustawy Prawo energetyczne). W podejściu tradycyjnym wystarczy, że gospodarstwo domowe ma dochody lub wydatki niższe niż granica ubóstwa i zostaje uznane za ubogie. W ujęciu skupionym na energii bierzemy również pod uwagę wydatki na tę kategorię w stosunku do granicy takich wydatków (jakie wydatki na energię są za wysokie) oraz stan budynku również w stosunku do pewnej normy efektywności energetycznej (jaka efektywność jest za niska).

W stosunku do tradycyjnego podejścia ubóstwo energetyczne ujmuje zarówno dochody, jak i wydatki, ale też jakość mieszkania czy domu. Jest to więc ujęcie wielowymiarowe. Skupia się ono na energii, której znaczenie dla życia ludzi jest kluczowe. Stąd dostęp do energii uznano za prawo podstawowe w Europejskim Filarze Praw Socjalnych. Brak dostępu do energii może wykluczyć ludzi z uczestnictwa w życiu społecznym. Ubóstwo energetyczne ma bezpośredni negatywny wpływ na zdrowie, zarówno fizyczne jak i psychiczne, w szczególności osób starszych. Może też prowadzić do stresu i izolacji społecznej. Negatywne skutki zdrowotne wymagają dłuższych i częstszych zwolnień lekarskich, co wpływa na zatrudnienie. Skutkuje to też realnymi konsekwencjami ekonomicznymi dla całego społeczeństwa. Dlatego też EPSU (European Public Service Union) i EAPN postulują uniwersalne prawo do energii, którego praktycznym przejawem powinien być zakaz odłączania od energii osób i rodzin ubogich¹⁹. **W Polsce wprowadzono taki zakaz od 2022 r., ale dotyczy on odbiorców wrażliwych, a nie wszystkich osób ubogich, a do tego tylko okresu jesienno-zimowego.**

Kolejną zaletą pojęcia ubóstwa energetycznego jest łączenie ze sobą kwestii społecznych (ubóstwo) z kwestiami środowiskowymi, takimi jak efektywność energetyczna i odnawialne źródła energii.

Dane na temat ubóstwa energetycznego mierzonego na kilka sposobów przygotowuje GUS. Najbardziej aktualne dane dotyczą roku 2022 r. W okresie od 2019 do 2022 r. w Polsce zaobserwowano istotne zmiany w zakresie wskaźników związanych z ubóstwem energetycznym. Analizując dane, można wyróżnić kilka kluczowych trendów.

Wskaźnik oparty na podwójnej medianie wydatków na energię wzrósł o około 9 proc. (z 17,7 proc. do 19,3 proc.). Oznacza to, że gospodarstwa domowe w Polsce zaczęły przeznaczać większą część swoich dochodów na pokrycie wydatków związanych z energią. Wzrost ten jest efektem rosnących cen energii oraz stagnacji dochodów, co prowadzi do większego obciążenia budżetów domowych.

Wspomniana wyżej miara uwzględniająca wysokie koszty i niskie dochody (LIHC) również odnotowała wzrost o 13 proc. (z 9,7 proc. do 10,5 proc.). To sygnał, że coraz większa liczba gospodarstw domowych znalazła się w sytuacji, gdzie wysokie koszty energii w relacji do niskich dochodów stają się znaczącym problemem. Taka dynamika wskazuje na pogłębiające się problemy z dostępnością do przystępnych cenowo źródeł energii.

Bardziej aktualne mamy dane dotyczące niezdolności do ogrzania mieszkania wśród osób ubogich, która wyraźnie wzrosła w 2022 r. i utrzymuje się na wyższym poziomie również w 2023 roku. Wskaźnik ten wynosił odpowiednio 8,2 proc., 10,3 proc. i 9,8 proc. W ramach badań EU-SILC w 2023 r. pytano również o mieszkania, które nie są komfortowo ogrzane w okresie zimowym. Jeśli chodzi o osoby z ubogich gospodarstw domowych, 11,2 proc. zadeklarowało zamieszkiwanie w takich warunkach. Było to dwa razy więcej niż w przypadku osób nieubogich.

¹⁹ Right to Energy for All Europeans!, EPSU, EAPN, 2017, <https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Right%20to%20energy%20web%20reading%20-%20EN.pdf>

Dane te w przeliczeniu na liczbę osób oznaczają miliony Polaków w ubóstwie energetycznym: od 3,7 mln osób żyjących w 1,4 mln gospodarstw domowych do 6,6 mln osób żyjących w 2,3 mln gospodarstw domowych²⁰.

Na początku 2023 r. ogółem 34 proc. respondentów przyznało, że w reakcji na wzrost cen energii świadomie nie dogrzewało mieszkania lub domu, w największym stopniu dotyczyło to kobiet (37 proc.) i mieszkańców małych i średnich miast (40 proc.)²¹.

Podsumowując, dane z lat 2019-2023 wskazują na pogarszającą się sytuację związaną z ubóstwem energetycznym w Polsce. Wzrost obciążeń kosztami energii, przy jednoczesnym spadku zdolności do regulowania zobowiązań, wskazuje na konieczność podjęcia działań w zakresie polityki społecznej i energetycznej, aby przeciwdziałać dalszej eskalacji problemu.

20. P. Chrzanowski, J. Fabiszewska-Solarek, M. Ościłowski, Ubóstwo energetyczne. Rola efektywności energetycznej w walce z ubóstwem energetycznym, WISE, 2022,

<https://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2024/05/UBOSTWO-ENERGETYCZNE.pdf>

21. Polska po zimie, More in Common, <https://naradaoenergii.pl/polska-po-zimie-raport-z-badania/>

An open refrigerator with a few items on a shelf: a carton with one egg and a jar of soup. The rest of the refrigerator is empty. A blue graphic overlay is in the top right corner.

**GŁÓD
I NIEDOŻYWIENIE**

Głód i bezdomność to najbardziej oczywiste przejawy niezaspokojenia podstawowych potrzeb. Co wiemy o głodzie i niedożywieniu w Polsce? Powtórzmy tutaj wnioski z badania na ten temat, które zostały przeprowadzone na zlecenie Federacji Banków Żywności w okresie od kwietnia do lipca 2023 roku²². W raporcie odróżniono niedożywienie ilościowe (niedobór przyjmowanych kalorii w diecie) od jakościowego, czyli niedoboru odpowiednich mikroelementów, białka, witamin i minerałów. Drugi z rodzajów niedożywienia jest mniej rozpoznany, ale równie ważny ze względu na negatywny wpływ na zdrowie i funkcjonowanie życiowe.

Respondentami badania były osoby korzystające z pomocy żywnościowej organizacji partnerskich banków żywności. **W 2022 r. było 1,4 miliona takich osób. Duża część organizacji partnerskich (38 proc.) przyznawała, że liczba osób zgłaszających się po pomoc wzrosła w ostatnim roku.** Z innego badania organizacji udzielających pomocy żywnościowej (badanie przeprowadzono w miesiącach lutego-czerwiec 2022) wynikało, że nowymi odbiorcami byli głównie seniorzy powyżej 65 roku życia (45 proc. organizacji to wskazywało), a także zwiększa się liczba osób z niepełnosprawnościami i bezrobotnych (40 proc. organizacji). Część organizacji wskazywała też na wzrost zainteresowanie ze strony rodzin z dziećmi (35 proc.) oraz uchodźców z Ukrainy (3 proc.)²³. **Jednak sprawozdanie ministerialne z pomocy żywnościowej za cały 2022 r. wykazało, że liczba migrantów wśród odbiorców tej pomocy wzrosła o prawie 1700 proc., czyli aż 17-krotnie w porównaniu z 2021 roku.**

W badaniu Federacji Banków Żywności z 2023 r. ponad **77 proc. badanych gospodarstw domowych stwierdziło, że ich sytuacja finansowa pogorszyła w ostatnim roku. Ponad 53 proc. ankietowanych przyznało, że ich dochody nie wystarczają na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Z kolei około 45 proc. respondentów uważa, że są w stanie zaspokoić podstawowe potrzeby, ale większe zakupy wymagają wcześniejszego planowania. Blisko 60 proc. przyznało, że w ostatnim czasie musieli kupować żywność z pieniędzy pożyczonych. W reakcji na wysoką inflację ponad 90 proc. ankietowanych zmieniło sposób zakupów. Wśród produktów, z których najczęściej zrezygnowano były ryby i ich przetwory, mięso i wędlina, cukier i słodczyce oraz warzywa i owoce.** Kolejne strategie radzenia sobie ze wzrostem cen odbiorców pomocy żywnościowej było korzystanie z promocji i przecen oraz wybór tańszych sklepów i produktów.

Jeśli chodzi o odczuwanie głodu z przyczyn finansowych, 36 proc. respondentów stwierdziło, że zdarzały im się takie sytuacje od czasu do czasu (56 proc.), jednorazowo (26 proc.), lub często (19 proc.). Na pytanie o to, ile razy w tygodniu ankietowani mogli sobie pozwolić na zjedzenie 3 posiłków w ciągu dnia 32 proc. stwierdziło, że może to zrobić najwyżej 3 dni w tygodniu, a 11 proc. stwierdziło, że tylko raz w tygodniu lub rzadziej niż raz w tygodniu.

We wnioskach raportu Federacji wyróżniono trzy grupy narażone na głód i niedożywienie w Polsce:

1. kwalifikujący się do pomocy żywnościowej, do których nie dociera pomoc lub nieubiegający się o nią;
2. otrzymujący pomoc żywnościową – mimo to doświadczający (okresowo) głodu i niedożywienia;
3. biedni pracujący oraz osoby otrzymujące świadczenia (w wysokości nieznacznie przekraczającej progi dochodowe), których dochody nie wystarczają na regulowanie bieżących zobowiązań.

Z danych Eurostatu na całej populacji wynika, że niezdolność do zapewnienia sobie posiłku mięsnego, rybnego lub wegetariańskiego odpowiednika co dwa dni wzrosła z 3,7 do 4,2 proc. w 2022 r. i zmniejszyła się do 3,5 proc. w 2023 roku.

Podkreślmy, jeśli prawie jedna piąta odbiorców pomocy żywnościowej czuje często głód z przyczyn finansowych, to można zapytać, czy odpowiednie wsparcie dochodowe nie zapobiegałoby konieczności korzystania z paczek żywnościowych?

22. M. Czapnik-Jurak, Niedożywienie i głód w Polsce. Raport Banków Żywności, Federacja Banków Żywności, 2023.

23. Raport końcowy. Ustrukturyzowane badanie odbiorców końcowych Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa 2014-2020, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/attachment/a149482b-a095-4fdc-a4ee-38e18b661e73>

BARIERY SYSTEMOWE I STRUKTURALNE DLA ROZWOJU POLITYKI PRZECIWDZIAŁANIA UBÓSTWU

Bariery systemowe w przeciwdziałaniu ubóstwu w Polsce

Polska w swoich wysiłkach na rzecz przeciwdziałania ubóstwu, napotyka na szereg istotnych barier systemowych, tzn. dotyczących modelu rozwoju gospodarczego. Jedną z kluczowych przeszkód jest zmiana modelu wzrostu gospodarczego, która nastąpiła po globalnym kryzysie finansowym w 2008 roku. **Model wzrostu gospodarczego zmienił się wówczas od modelu opartego na popycie wewnętrznym do modelu zorientowanego na eksport, co miało duży wpływ na strategię ochrony socjalnej.**

Transformacja ekonomiczna zbiegła się z istotnymi zmianami politycznymi. Dojście do władzy partii Prawo i Sprawiedliwość (PiS) w 2015 r. przyniosło nowe programy socjalne, takie jak 500+, które stanowiły pozytywny zwrot w kierunku zaspokajania potrzeb grup podatnych na ubóstwo. To, co jednak osiągnięto w zakresie ochrony socjalnej jest kruche. Wynika to z faktu, że zależą one bardziej od aktualnej woli politycznej niż od zinstytucjonalizowanych negocjacji z partnerami społecznymi czy od trwałych rozwiązań systemowych zgodnych z międzynarodowymi standardami przyjętymi przez UE i ONZ. **Nowy rząd zadekretował, że „nic, co dane nie zostanie zabrane”, co jest dowodem na to, że świadczenia społeczne zależą głównie od woli politycznej.**

Polska stanęła przed wyzwaniem balansowania między rozszerzoną polityką ochrony socjalnej a utrzymaniem konkurencyjności eksportowej. Choć początkowo udało się wdrożyć ambitne programy socjalne bez znaczącego podważania pozycji eksportowej kraju, utrzymanie tej równowagi w długim

terminie może okazać się trudne. **Sytuację dodatkowo komplikuje presja fiskalna, szczególnie w świetle ogłoszenia przez UE procedury nadmiernego deficytu wobec Polski.**

Istotną barierą systemową jest również brak zinstytucjonalizowanego podejścia do redukcji ubóstwa. Obecny system opiera się w dużej mierze na doraźnych decyzjach politycznych, co czyni go podatnym na zmiany nastrojów politycznych i ekonomicznych. **Istnieje pilna potrzeba stworzenia bardziej zrównoważonych i zinstytucjonalizowanych rozwiązań, które zapewniłyby długoterminową stabilność i skuteczność w walce z ubóstwem.**

Polska stoi więc przed fundamentalnym wyzwaniem pogodzenia swojego modelu wzrostu opartego na eksporcie z krajowymi potrzebami społecznymi i wymogami fiskalnymi UE. W tej skomplikowanej sytuacji kluczowe jest, **aby dobro osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym pozostało na pierwszym planie decyzji politycznych i ekonomicznych.** Wymaga to nie tylko przemyślanej strategii gospodarczej, ale także głębokiego zrozumienia i zaangażowania w kwestie społeczne na wszystkich szczeblach władzy z udziałem partnerów społecznych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

Bariery strukturalne w polityce społecznej

Analiza polskiego systemu minimalnego dochodu i ochrony socjalnej dla rodzin ujawnia szereg istotnych barier strukturalnych, które znacząco ograniczają ich skuteczność i rozwój. Te bariery tworzą złożoną sieć wzajemnie powiązanych problemów, które wymagają kompleksowego podejścia do ich rozwiązania.

W świadczeniach na dzieci głównym problemem jest brak odpowiedniej waloryzacji świadczenia wychowawczego (dowolność kolejnych rządów) oraz systematyczne zaniechanie zasiłków rodzinnych i dodatków do nich kierowanych do ubogich rodzin. Kolejne rządy od 2016 r. zamrażają poziom kryteriów dochodowych i samych świadczeń (w 2026 r. będzie to już dziesięć lat świadomych zaniechań).

Jeszcze gorzej sytuacja przedstawia się w pomocy społecznej. **Jednym z kluczowych problemów jest nieadekwatność i erozja kryteriów dochodowych stosowanych przy określaniu uprawnień do świadczeń z pomocy społecznej. Kryteria te są ustalane na bardzo niskim poziomie i z biegiem czasu ulegają dalszemu obniżeniu ze względu na wadliwe mechanizmy ich weryfikacji.** Decyzje o niej podejmowane są uznaniowo przez rząd co trzy lata, co prowadzi do sytuacji, w której progi dochodowe spadają poniżej granicy skrajnego ubóstwa. W rezultacie, niektóre gospodarstwa domowe żyjące w skrajnym ubóstwie nie kwalifikują się do otrzymania pomocy pieniężnej, która z założenia ma chronić najbiedniejszych.

Kolejną istotną barierą jest ograniczony zakres gwarantowanego wsparcia. **Zasiłek okresowy, będący ważnym elementem polskiego systemu gwarantowanego dochodu minimalnego, zapewnia jedynie 50 proc. różnicy między dochodem gospodarstwa domowego a kryterium dochodowym.** W przypadku osób bezrobotnych, którym przestał być wypłacany zasiłek dla bezrobotnych (standardowa kwota netto 1210 zł od czerwca 2024 r.) lub osobom bez prawa do zasiłku pozostaje maksymalnie 388 zł zasiłku okresowego.

To częściowe pokrycie pozostawia znaczącą lukę między udzielanym wsparciem a standardem minimalnego dochodu wyrażonym przez zaniżone kryterium dochodowe. Nawet na maksymalnym poziomie, zasiłek okresowy dalece nie wystarcza, by podnieść dochody beneficjentów powyżej granicy skrajnego ubóstwa.

System aktywizacji zawodowej dla osób korzystających z pomocy społecznej również wykazuje poważne niedociągnięcia strukturalne. Programy aktywizacji zawodowej są rozproszone, trudno dostępne i oparte na instrumentach, które – jak wykazano w badaniach – mają negatywny wpływ na perspektywę zatrudnienia uczestników. **Szczególnie problematyczny jest program prac społecznie użytecznych, który potencjalnie stygmatyzuje uczestników i zmniejsza ich szanse na znalezienie regularnego zatrudnienia.**

Zdecentralizowany system zarządzania pomocą społeczną, choć ma swoje zalety, stwarza wyzwania w zakresie koordynacji między różnymi poziomami administracji i różnymi domenami ochrony socjalnej. Istnieją problemy z formalną współpracą między gminami i powiatami w zakresie zapewniania zintegrowanego wsparcia, a także trudności w koordynacji działań między służbami zatrudnienia a pomocą społeczną. Ta fragmentacja tworzy bariery w zapewnianiu holistycznego wsparcia dla osób i rodzin w trudnej sytuacji. Nie rozwiązują tych problemów centra usług społecznych działające na poziomie gmin.

Rygorystyczne warunki kwalifikowalności do świadczeń z pomocy społecznej stanowią kolejną barierę strukturalną. Oprócz spełnienia skrajnie niskich progów dochodowych, wnioskodawcy muszą wykazać co najmniej jedną "trudną sytuację życiową" z predefiniowanej listy. Dodatkowo wymagany jest obowiązkowy wywiad środowiskowy przeprowadzany przez pracownika socjalnego w domu osoby wnioskującej, którego odmowa skutkuje odmową przyznania świadczenia. Te surowe warunki przyczyniają się do niskiego poziomu korzystania ze świadczeń wśród osób uprawnionych.

Problem ograniczonego zasięgu i wysokiego poziomu niekorzystania ze świadczeń przez osoby do nich uprawnione jest kolejną znaczącą barierą strukturalną. **Szacunki wskazują, że skala niekorzystania ze świadczeń może wynosić od 50 do 80 proc. osób uprawnionych, co wskazuje na znaczące bariery w regulacjach i wdrażaniu systemu minimalnego dochodu, które uniemożliwiają dotarcie do wielu potrzebujących²⁴.**

System cierpi również na brak adekwatnego monitorowania i ewaluacji. Mimo istnienia mechanizmów sprawozdawczych, brakuje systematycznej oceny skuteczności środków pomocy społecznej i instrumentów aktywizacji. Brak rzetelnych ocen wpływu i wskaźników skuteczności w oficjalnym monitoringu stwarza barierę strukturalną dla wprowadzania ulepszeń polityki opartych na dowodach.

Wreszcie, niezgodność z europejskimi standardami praw socjalnych stanowi istotną barierę strukturalną. Polska nie ratyfikowała artykułu 13(1) Europejskiej Karty Społecznej dotyczącego prawa do pomocy społecznej i medycznej ze względu na niedociągnięcia w swoich przepisach o pomocy społecznej. Mimo podpisania, nie ratyfikowała też Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej. To wskazuje na strukturalną rozbieżność między polskim systemem minimalnego dochodu a europejskimi standardami praw socjalnych, ograniczając rozwój tego systemu zgodnie z tymi zasadami.

Przezwyciężenie tych barier strukturalnych jest kluczowe dla zapewnienia, że system wsparcia rodzin i minimalnego dochodu oraz powiązane programy pomocy społecznej mogą skutecznie zwalczać ubóstwo, promować integrację społeczną i chronić prawa socjalne polskich obywateli i mieszkańców. Wymaga to fundamentalnych reform obejmujących poziomy świadczeń, kryteria kwalifikowalności, mechanizmy waloryzacji, środki aktywizacji oraz struktury zarządzania. Tylko poprzez rozwiązanie tych strukturalnych wyzwań Polska może stworzyć bardziej solidną i responsywną sieć bezpieczeństwa socjalnego, która rzeczywiście zaspokaja potrzeby najbardziej wrażliwych zbiorowości społecznych i jest zgodna z europejskimi standardami socjalnymi.

Polska stoi więc przed kluczowym wyzwaniem: jak zreformować system ochrony socjalnej, by skutecznie zwalczał ubóstwo, promował integrację społeczną i respektował europejskie standardy praw socjalnych, jednocześnie utrzymując wzrost gospodarczy i stabilność fiskalną? Odpowiedź na to pytanie wymaga nie tylko technicznych korekt, ale fundamentalnego przemyślenia roli i kształtu polityki społecznej w zmieniającym się krajobrazie ekonomicznym i społecznym kraju.

²⁴ R. Szarfenberg, Exploratory study: filling in the knowledge gaps and identifying strengths and challenges in the effectiveness of the EU Member States' minimum income schemes. Country Fiche – Poland, European Commission, 2022.

PERSPEKTYWY ROZWOJU SYTUACJI W 2024 I 2025 ROKU

Prezentowana analiza scenariuszowa ma na celu przedstawienie możliwych ścieżek rozwoju sytuacji w zakresie ubóstwa skrajnego w Polsce w latach 2024-2025. Opierając się na danych i trendach zaobserwowanych w latach 2022-2023, a także biorąc pod uwagę kluczowe czynniki ekonomiczne, społeczne i polityczne, opracowaliśmy trzy scenariusze: optymistyczny, mieszany i pesymistyczny.

Każdy scenariusz uwzględnia różnorodne czynniki wpływające na poziom ubóstwa, takie jak tempo wzrostu gospodarczego, inflacja, efektywność programów wsparcia społecznego czy sytuacja międzynarodowa. Szczególną uwagę poświęciliśmy wpływowi wzrostu świadczenia wychowawczego z 500+ do 800+ oraz jego zamrożeniu wraz z zasiłkami rodzinnymi na kolejne lata.

Prezentowane scenariusze nie są prognozami, lecz raczej narzędziem do zrozumienia potencjalnych konsekwencji różnych kombinacji czynników i decyzji politycznych. Mają one na celu wspieranie procesu decyzyjnego i planowania strategicznego w obszarze polityki przeciwdziałania ubóstwu.

Dla każdego scenariusza określiliśmy szacunkowe prawdopodobieństwo jego realizacji, bazując na aktualnej sytuacji i przewidywanych trendach. Ponadto, zidentyfikowaliśmy potencjalne punkty zwrotne – nieprzewidywalne zdarzenia o dużym wpływie, które mogłyby radykalnie zmienić sytuację.

Analiza ta ma służyć jako punkt wyjścia do dalszych dyskusji i badań nad skutecznymi strategiami ograniczania ubóstwa w Polsce, z uwzględnieniem złożoności i dynamiki czynników wpływających na to zjawisko.

1. Scenariusz optymistyczny (prawdopodobieństwo: 30 proc.)

W tym scenariuszu ubóstwo skrajne spadnie do około 5,5 proc. w 2024 roku i dalej do 4,5-5 proc. w 2025 roku.

Kluczowe czynniki dla tego scenariusze są następujące:

- skuteczna walka z inflacją (spadek do 3-4 proc.),
- wzrost gospodarczy powyżej 3 proc. rocznie,
- efektywne wdrożenie programów wsparcia,
- stabilizacja sytuacji międzynarodowej.

Krótkoterminowo (2024) zwiększenie świadczenia wychowawczego o 300 zł przyczyni się do poprawy sytuacji rodzin z dziećmi. Jednak zamrożenie tej kwoty oraz zasiłków rodzinnych w kolejnych latach może stopniowo osłabiać ten pozytywny efekt, szczególnie jeśli inflacja nie zostanie w pełni opanowana.

2. Scenariusz mieszany (prawdopodobieństwo: 50 proc.)

Ubóstwo skrajne utrzyma się na poziomie około 6,5-6,7 proc. w 2024 r., spadając do 5,5-6 proc. w 2025 roku.

Kluczowe czynniki dla tego scenariusze są następujące:

- powolne tempo redukcji inflacji (5-6 proc.),
- umiarkowany wzrost gospodarczy (2-2,5 proc. rocznie),
- częściowa skuteczność programów wsparcia,
- powolna stabilizacja sytuacji międzynarodowej.

Zwiększenie świadczenia wychowawczego początkowo złagodzi skutki inflacji dla rodzin z dziećmi, ale zamrożenie kwoty w kolejnych latach przy wciąż podwyższonej inflacji szybciej zmniejszy jego realną wartość, co będzie prowadzić do wzrostu ubóstwa dzieci.

3. Scenariusz pesymistyczny (prawdopodobieństwo: 20 proc.)

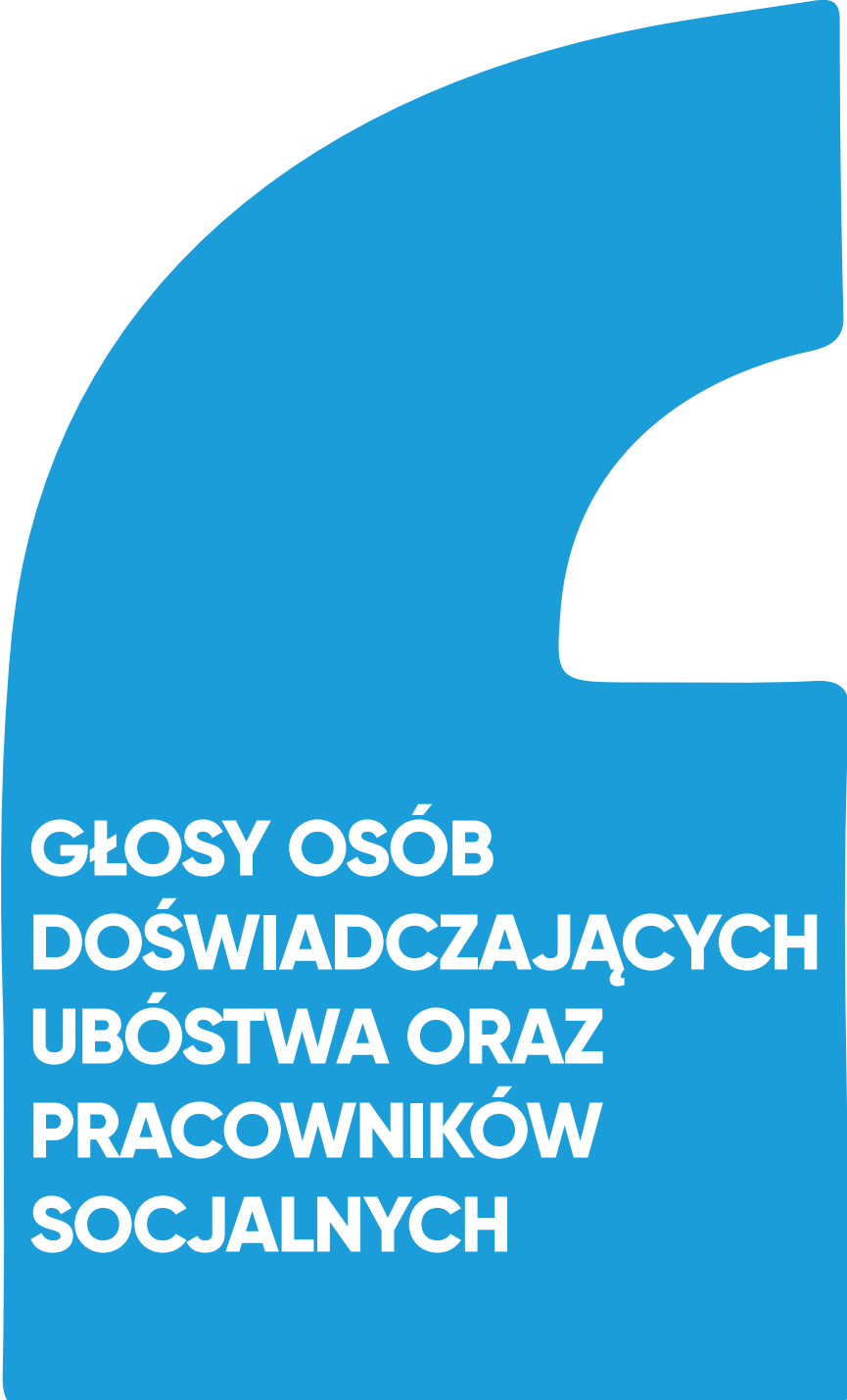
Ubóstwo skrajne wzrośnie do 6,8-7 proc. w 2024 r. i utrzyma się na tym poziomie w 2025 roku.

Kluczowe czynniki dla tego scenariusze są następujące:

- powrót wysokiej inflacji (powyżej 7 proc.),
- stagnacja gospodarcza lub recesja (wzrost poniżej 1 proc.),
- nieefektywne programy wsparcia społecznego,
- pogłębienie się kryzysu międzynarodowego.

Mimo początkowego wzrostu, realna wartość świadczenia wychowawczego szybko spadnie ze względu na wysoką inflację. Zamrożenie kwoty pogłębi ten efekt, prowadząc do pogorszenia sytuacji rodzin z dziećmi w perspektywie lat 2025 i 2026. Zamrożenie zasiłków rodzinnych i dodatków do nich sprawi, że ich pozycja w ochronie socjalnej zostanie jeszcze bardziej zmarginalizowana.

Warto również rozważyć wpływ zdarzeń, które są trudne do przewidzenia. Nagłe załamanie gospodarcze w UE, a w szczególności w Niemczech zwiększy prawdopodobieństwo scenariusza numer 3. Jeśli by doszło do eskalacji wojny w Ukrainie, to mogłoby zwiększyć uchodźctwo do Polski i tym samym problemy ubóstwa i bezdomności w tej grupie. Kolejne katastrofy naturalne związane z klimatem, jak powódź z 2024 r., czy susza i upały będą zwiększać prawdopodobieństwo scenariusza pesymistycznego.

GŁOSY OSÓB DOŚWIADCZAJĄCYCH UBÓSTWA ORAZ PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH

... „ale myślę sobie że będzie dobrze, przecież pod mostem nie śpimy”.

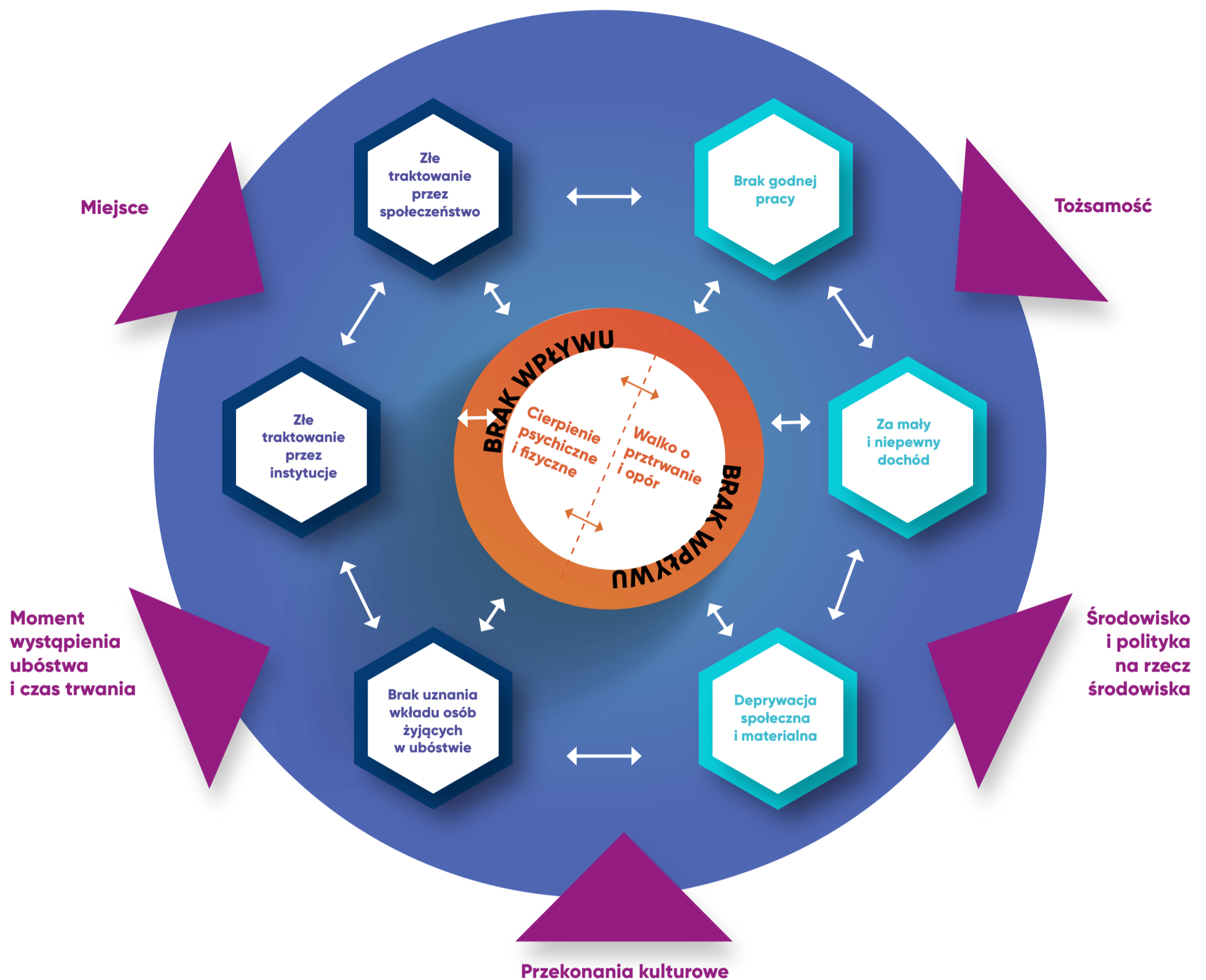
W statystkach pokazanych w pierwszej części raportu ubóstwo definiowane jest poprzez za niskie wydatki lub dochody i problemy z zaspokojeniem podstawowych potrzeb. **Statystyka ukrywa złożoność doświadczenia poszczególnych osób i rodzin, a ekonomiczny wymiar nie wyczerpuje złożoności samego ubóstwa.**

ATD Czwarty Świat, organizacja członkowska EAPN Polska, opracowała wielowymiarowy model ubóstwa. Był to wynik międzynarodowych badań partycypacyjnych polegających na współpracy z osobami, które doświadczają różnych problemów związanych z ubóstwem i wykluczeniem społecznym w kilku krajach bogatych i biednych, a także z naukowcami z Uniwersytetu Oksfordzkiego. Model ten uwzględnia również sytuację zawodową, traktowanie w instytucjach i przez społeczeństwo, poczucie wpływu na własne życie oraz emocje²⁵.

25. Według tego modelu opracowano w Polsce dwa raporty: A. i R. Szarfenberg, Wielowymiarowe ubóstwo senioralne, WRZOS, 2019, R. Bakalarczyk, Wielowymiarowe ubóstwo osób z niepełnosprawnościami i ich bliskich, WRZOS, 2020,

Schemat 1. Model wielowymiarowego ubóstwa

Źródło: Ukryte wymiary ubóstwa. Międzynarodowe badanie partycypacyjne, ATD Fourth World, University of Oxford, 2019.

Poniższe wypowiedzi uzyskane zostały od osób doświadczających ubóstwa w placówkach dla osób bezdomnych oraz od osób żyjących w mieszkaniach. Ankieta zawierała pytania według wymiarów:

- materialnego (sytuacja zawodowa, finansowa, koszty życia),
- społecznego (kontakty ze społeczeństwem),
- instytucjonalnego (kontakty z instytucjami),
- emocjonalnego (odczucia negatywne i pozytywne związane z sytuacją i jej zmianami).

Pytaliśmy o doświadczenia i odczucia w czasie od września 2023 do lipca 2024 roku. Ponadto analizowaliśmy także wypowiedzi cudzoziemek z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych, które od dawna mieszkają w Polsce. Całość kończy podsumowanie historii osób ubogich z raportu Szlachetnej Paczki z 2023 roku.

„Musi być lepiej,
gdyby tak miało nie
być, to bym sobie
coś zrobił, więc
musi być lepiej,
będzie lepiej. Póki
mam zdrowie, to
mogę robić, myślę
pozytywnie, taki
jestem. Nawet jak
było najgorzej, jak
nie miałem dachu
nad głową, to
leżałem i wiedziałem,
że będzie lepiej”

**GŁOSY OSÓB
DOŚWIADCZAJĄCYCH
UBÓSTWA**

Głosy osób doświadczających bezdomności

W tegorocznym raporcie o ubóstwie skupiamy się na głosach osób doświadczających trudnych sytuacji życiowych – mieszkańców placówek dla osób w kryzysie bezdomności zarówno mężczyzn, jak i kobiet z dziećmi. Zebrane wypowiedzi stanowią cenne źródło informacji o codziennych wyzwaniach, z którymi mierzą się te zbiorowości, ukazując złożoność problemu ubóstwa i wykluczenia społecznego w Polsce.

Tabela 2. Osoby doświadczające ubóstwa w placówkach dla bezdomnych o swoim życiu

Informacje o osobie w placówce lub mieszkaniu treningowym	Wymiar	Cytaty z wypowiedzi
Mężczyzna, 53 lata, wykształcenie zawodowe, pracujący. W pokoju z jeszcze jedną osobą w wieku 45 lat.	Materialny	„Otrzymałem w tym roku umowę o pracę w spółdzielni socjalnej. Nauczyłem się piec chleb i gotować dla większej grupy osób, daje to uczucie satysfakcji, zdobycie zaufanie które cieszy. Przejście na stałą pensję. Jest to dobra zmiana, miłe. Dochód pozwala na opłaty za miejsce pobytu, zakup niezbędnych rzeczy, na oszczędzanie na czarną godzinę, na wczasy”.
	Instytucjonalny	„Miałem kontakt ze szpitalem – operacja guza na strunie głosowej. Towarzyszył temu stres, boję się lekarzy”.
	Emocjonalny	„Są czasem takie dołki, ale są i górki potem. Takie dołki pojawiają się najczęściej w sytuacjach szpitali i chorób. Na pewno mam poczucie nadziei, że będzie lepiej, poczucie, że sprawy idą w dobrym kierunku dzięki własnym staraniom. Dużo nad tym pracuję, jest to ogólne uczucie, jestem w B., jestem w dobrym miejscu, mam z każdej strony pomoc”.
Mężczyzna, 54 lata, wykształcenie zawodowe, pracuje w Centrum Integracji Społecznej. W pokoju z jeszcze jedną osobą w wieku 60 lat.	Materialny	„Przed zamieszkaniem w placówce byłem w Holandii, gdzie pracowałem przy paletach, tam zapiełem i po tym przywieziono mnie tutaj do P. Zapisalem się na kurs wózka widłowego, nie wiem gdzie będę, będę szukał najwyżej agencji pracy w przyszłości. W Holandii pracowałem i miałem pieniądze, po Holandii dostałem zasiłek na kwotę 719 zł. Ogólnie no jest brak gotówki, więc ciężko czasem na swoje rzeczy coś wydać, zaoszczędzić na jakieś potrzeby, ale wszystko i tak mam, dach nad głową, jedzenie, ubrania, to nic nie potrzebuję. Najważniejsze jest teraz leczenie zębów, co będzie kosztowało mnie najwięcej, bo to drogie jest. I męczę się z tymi dentystami.”
	Społeczny	„Kontakt z rodziną, ze znajomymi mam cały czas. Z matką mam raz na tydzień kontakt telefoniczny, kiedyś był codziennie, ale ja to męczyło, to teraz dzwonię raz na tydzień. Odnalazłem też na Facebooku bratanicę, którą mieszka w P. i w weekend się z nią spotykam”.
	Emocjonalny	„Musi być lepiej, gdyby tak miało nie być, to bym sobie coś zrobił, więc musi być lepiej, będzie lepiej. Póki mam zdrowie, to mogę robić, myślę pozytywnie, taki jestem. Nawet jak było najgorzej, jak nie miałem dachu nad głową, to leżałem i wiedziałem, że będzie lepiej”.

Informacje o osobie w placówce lub mieszkaniu treningowym	Wymiar	Cytaty z wypowiedzi
<p>Mężczyzna, 52 lata, wykształcenie podstawowe, pracuje w Centrum Integracji Społecznej. Mieszka w pokoju z jeszcze jedną osobą.</p>	Materialny	<p>„Z ważnych wydarzeń było to dostanie się do CIS. Towarzyszyły temu uczucia radości, poczucie spełnienia. Moim planem jest pozostać w CIS jak najdłużej. Moje dochody się zwiększyły, w porównaniu z poprzednimi dochodami w pracy „na czarno”. Towarzyszyło temu poczucie satysfakcji z dobrze wykonanej pracy i dobrego wynagrodzenia za to. Dochód pozwalał, pozwalał jak najbardziej na opłaty za miejsce pobytu, zakup niezbędnych rzeczy i na oszczędzanie na czarną godzinę”.</p>
	Instytucjonalny	<p>„Miałem kontakt z OPS w K. z powodu konieczności złożenia wniosku o zasiłek, kontakt był pośredni (telefonicznie) i bezpośredni. Towarzyszyły temu pozytywne emocje”.</p>
	Emocjonalny	<p>„W sytuacjach bezpośredniego kontaktu z szefostwem pojawiało się uczucie nadziei i tego, że będzie lepiej. Takich sytuacji w ostatnim roku było więcej i więcej sobie bym ich życzył”.</p>
<p>Mężczyzna 60 lat, wykształcenie podstawowe. Mieszka w pokoju z jeszcze jedną osobą w wieku 56 lat.</p>	Materialny	<p>„Dochód pozwala na opłaty za miejsce pobytu, zakup niezbędnych rzeczy. Mam komornika, ale udało mi się rozłożyć na raty i spłacam. Mam zaległości w opłatach. Starcza mi na bieżące potrzeby, nie mogę odłożyć pieniędzy, co jest ciężkie”.</p>
	Społeczny	<p>„Miałem bezpośredni kontakt ze szpitalem, przychodnią – powody zdrowotne, byłem hospitalizowany, bo miałem zawał”.</p>
	Emocjonalny	<p>„Cały czas mam poczucie braku wpływu, do pracy normalnej nie można iść, zarobić, odłożyć, żyć na swoim. Nie da rady z komornikiem, który wszystko zabierze. Nie pojawia się u mnie takie uczucie nadziei, ani że będzie dobrze. Nie wiem co będzie”.</p>
<p>Mężczyzna 49 lat, wykształcenie zawodowe. Mieszka w pokoju z jeszcze jedną osobą w wieku 55 lat</p>	Materialny	<p>„Dostałem się do CIS, a tam praca na zleceniu: zwykle są to różne zlecenia i w różnych miejscach, obecnie zajmuję się recyklingiem samochodowym. Ważne w tym obszarze zawodowym było dostanie się do CIS, poczułem ulgę, że się udało i jestem. Ale najpierw zadbać o zdrowie, a potem się zobaczy co w przyszłości. Przed grudniem: zasiłek okresowy z MOPSu w wysokości 350 zł, przyznany na okres na 3 miesiące. Od grudnia do teraz: zarobki z CIS, początkowo było to 1200 zł, teraz podwyżka do ok. 1600 zł. Wydatki się ustabilizowały, zaczęło wystarczać na wszystko (pobyt, swoje potrzeby, leki). Kiedyś problem był z zakupem leków, ale teraz jest to stabilne”.</p>

Informacje o osobie w placówce lub mieszkaniu treningowym	Wymiar	Cytaty z wypowiedzi
Kobieta 35 lat, w placówce z czteroletnią córką, wykształcenie gimnazjalne, pracująca.	Społeczny	„Kontakt się polepszył, bo odnowiłem kontakt z rodziną i relacje są w trakcie odbudowy. Nowych znajomości pojawiło się sporo, bo przez cały rok sporo ludzi się tu przewija. Temu wszystkiemu towarzyszyły pozytywne emocje -- szczególnie gdy odnawiasz kontakt po latach i jedziesz gdzieś, gdzie nie było cię parę lat”.
	Emocjonalny	„Po wizycie u lekarza był moment załamania, bo to przytłacza, że trzeba chodzić po nowych lekarzach, leczyć się. Jest to chwilowe, ale po przemyśleniu dochodzi, że trzeba iść do przodu, małymi krokami i będzie dobrze. Poczucie satysfakcji po operacji, że się nie zmarnowało szansy, która się dostało”.
	Materialny	„Poprzednio wynajmowałam wraz z córką pokój, lecz koszty utrzymania mnie przerosły. Obecnie mieszkamy w schronisku dla kobiet. Czuję się bardziej spokojna i nie martwi mnie co przyniesie następny dzień. W chwili obecnej mogę sobie pozwolić na drobne dodatkowe wydatki wcześniej opłacając niezbędne wydatki. Mogę też odłożyć przy tym jakieś niewielkie kwoty
	Emocjonalny	„Gdy nie podejmowałam działań w walce z depresją, każdy problem stwarzał poczucie bezsilności .W tej chwili sytuacji tych jest coraz mniej oraz łatwiej stawiam im czoła. Poczucie nadziei dało mi gdy przekonałam się, że możliwym jest połączenie samotnego macierzyństwa z pracą”.
Kobieta 57 lat, wykształcenie zawodowe, pracuje. Mieszka w placówce z 17-letnią córką	Materialny	„Miałam zadłużenie w opłatach w związku z czym umowa została mi wypowiedziana w efekcie czego zostałam umieszczona wraz córką w schronisku. Znalazłam pracę i jestem zadowolona z siebie. Otrzymuje zarobki w związku z pracą, jestem spokojna że jestem w stanie zapewnić córce potrzebne rzeczy. Na ten moment jestem w stanie opłacać za swój pobyt i córki w placówce. Obecnie spłacam zadłużenie wynikające z nieopłacania czynszu w poprzednim mieszkaniu i nie zawsze jestem w stanie odłożyć pieniędzy”.
	Społeczny	„Nastąpiła poprawa kontaktów z drugim synem”.
	Emocjonalny	„Poczucie bezradności dużego żalu pojawiło się gdy siedem miesięcy wcześniej mój pierwszy syn zmarł. Poczucie nadziei pojawiło się gdy znalazłam pracę, gdy córka podjęła terapię psychologiczną”.

Informacje o osobie w placówce lub mieszkaniu treningowym	Wymiar	Cytaty z wypowiedzi
Kobieta 48 lat. Mieszka w kolejnej placówce z dwójką dzieci w wieku 13 i 8 lat, pracująca.	Materialny	„Czasami mam problem z organizacją pieniędzy na opłatę za pobyt mój oraz dzieci w placówce. Mimo niskiego wynagrodzenia staram się zapewnić niezbędne rzeczy sobie i dzieciom. Nie jestem w stanie odłożyć pieniędzy na «czarną godzinę»”.
	Społeczny	„Poznałem pomoc pracodawcy, fajnych ludzi w Fundacji, a teraz w mieszkaniu daje radę, nie mam kontaktu z rodziną, ale mam nowych przyjaciół”.
	Emocjonalny	„Poczucia bezradności było niewiele, trudne sytuacje mobilizowały mnie do działania. Gdy zmieniałam miejsce pobytu i trafiłam do schroniska, poczułam spokój”.
Kobieta 57 lat, wykształcenie zawodowe, pracuje. Mieszka w placówce z 17-letnią córką	Materialny	„Miałam zadłużenie w opłatach w związku z czym umowa została mi wypowiedziana w efekcie czego zostałam umieszczona wraz córką w schronisku. Znalazłam pracę i jestem zadowolona z siebie. Otrzymuje zarobki w związku z pracą, jestem spokojna że jestem w stanie zapewnić córce potrzebne rzeczy. Na ten moment jestem w stanie opłacać za swój pobyt i córki w placówce. Obecnie spłacam zadłużenie wynikające z nieopłacania czynszu w poprzednim mieszkaniu i nie zawsze jestem w stanie odłożyć pieniędzy”.
	Społeczny	„Nastąpiła poprawa kontaktów z drugim synem”.
	Emocjonalny	„Poczucie bezradności dużego żalu pojawiło się gdy siedem miesięcy wcześniej mój pierwszy syn zmarł. Poczucie nadziei pojawiło się gdy znalazłam pracę, gdy córka podjęła terapię psychologiczną”.
Kobieta 70 lat, w schronisku dla bezdomnych. Mieszka w pokoju z jeszcze jedną osobą w wieku 60 lat.	Materialny	„Po śmierci partnera, z którym byłam przez 10 lat, musiałam opuścić dom w M. i zostałam pokierowana do Warszawskiego Centrum Integracji w którym byłam dwa i pół roku. Ze względu na ostatni stały meldunek w K. Zostałam umieszczona w Schronisku dla kobiet w K. Miałam pozytywne myśli w związku ze zmianą pobytu ponieważ cieszyłam się że wracam w rodzinne strony. Złożyłam o wniosek do DPS, z czego do końca się nie cieszę, nie lubię zmian, na schronisku mam koleżanki. Dostałam zasiłek stały oraz wyrównanie za poprzedni rok. Dzięki pieniądzom z zasiłku opłacam sobie po części schronisko, mogę sobie dokupić potrzebne mi rzeczy, leki kosmetyki, żywność. Radość i wielkie poczucie bezpieczeństwa”.

Informacje o osobie w placówce lub mieszkaniu treningowym	Wymiar	Cytaty z wypowiedzi
	Instytucjonalny	Z MOPRem bezpośredni kontakt, bardzo dobry oraz przychodnia okulistyczna – też oceniam jako dobry kontakt”.
	Emocjonalny	„Przyjazd do K. do schroniska dał nadzieję na lepsze jutro”.

Źródło: opracowanie własne

Wypowiedzi osób przebywających w placówkach dla bezdomnych ukazują złożoność ich sytuacji życiowej. Widoczne są zarówno pozytywne zmiany, jak i ciągłe wyzwania.

- Aspekt materialny. Wiele osób podkreśla poprawę sytuacji finansowej dzięki podjęciu pracy lub uczestnictwu w programach aktywizacji zawodowej (np. CIS). Jednak nawet przy zwiększonych dochodach, często trudno im zaspokoić wszystkie potrzeby czy zaoszczędzić.
- Aspekt instytucjonalny. Kontakty z instytucjami (szpitale, OPS) bywają stresujące, ale niektórzy doświadczają też pozytywnego wsparcia.
- Aspekt społeczny. Dla wielu osób ważne jest odbudowywanie relacji rodzinnych i nawiązywanie nowych znajomości w placówkach.
- Aspekt emocjonalny. Widoczne jest zróżnicowanie – od poczucia nadziei i satysfakcji z postępów, po uczucia bezradności i niepewności co do przyszłości.

Głosy rodziców dorosłych dzieci z niepełnosprawnością

Mamy też kilka wywiadów z osobami, które żyją w mieszkaniach, a nie w placówkach. W obu przypadkach były to rodziny opiekujące się osobami z niepełnosprawnością.

Kobieta w wieku 45 lat z wykształceniem średnim, która nie pracuje zawodowo i opiekuje się synem z niepełnosprawnością, mówi tak o swojej sytuacji społecznej:

„Mam świadczenie pielęgnacyjne, a syn rentę socjalną i z tytułu całkowitej niezdolności do pracy oraz do samodzielnej egzystencji. W roku 2023 mój status materialny znacząco się pogorszył. Wzrosły znacząco koszty utrzymania i leczenie oraz turnusy rehabilitacyjne. Koszt turnusów w 2022 r. to koszt ok 1850 zł od osoby przy czym dofinansowanie PFRON wynosiło ponad 3000 zł obecnie koszt turnusu od osoby wynosi 3450 zł średnio od osoby natomiast dofinansowanie w roku 2024 wynosi 3017 zł na osobę niepełnosprawną i opiekuna – czyli musimy dopłacić znacznie więcej – dodam, iż jest to okres jesienny, kiedy jest najtańszy turnus, bo latem nas nie stać”.

W rodzinie wyraźnie są odczuwane wzrost kosztów życia i niewystarczalność reny socjalnej na utrzymanie syna. Dramatyczne jest też stwierdzenie, że ze względu na niskie świadczenia kobieta musi znacznie ograniczać wydatki na własne potrzeby.

„Duże koszty utrzymania, za energię praktycznie się dwukrotnie wyższe z 150 zł do kwoty 300,- oraz bardzo dużo wzrosły koszty żywienia. Z zestawienia które robiłam do Sądu miesięczny koszt utrzymanie niepełnosprawnego syna wynosi 3400 zł miesięcznie (wszystko - żywienie, leki, rehabilitacja, odzież, chemia, środki transportu, prywatne wizyty lekarskie u specjalisty, czynsz, opał, inne jego potrzeby życiowe), a renta socjalna jest w wysokości tylko 1600 zł + 500 świadczenie dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji. Ze świadczenia pielęgnacyjnego syna muszę odliczać jeszcze kwotę ok. minimum 1200 zł. Wysokość świadczenia ze względu na niemożliwość podjęcia pracy z uwagi na opiekę nad nim. Natomiast ja muszę zrezygnować wielokrotnie z moich potrzeb zarówno życiowych jak i medycznych. Również jestem osobą przewlekle chorą na stałe przyjmuję leki, często nie mam środków na potrzeby własne, gdyż stawiam potrzeby mojego dziecka nad swoje”.

Kontakty z różnymi instytucjami bywają frustrujące i towarzyszy im poczucie bezradności:

„Mam kontakt z Sądem Rejonowym, gdyż ojciec składa od 2018 r. ciągle wnioski o zdjęcie alimentów. Aktualnie wysokość alimentów, które mamy zasądzone od 2011 r. to kwota 400 zł przez tyle lat jest to kwota niepodwyższana. Opieka społeczna nam nie pomaga gdyż mamy świadczenie pielęgnacyjne. W sądzie adwokat ojca męczył mnie 1,5 godz. pytaniami agresywnymi wręcz, które upokarzały mnie i mojego syna. Okazało się, że stwierdzenie "moje dziecko" jest zabronione, bo przecież jak to stwierdził pan mecenas to jest dorosły mężczyzna – nie ważne że ten dorosły mężczyzna ma umysł 6letniego dziecka. Kolejny raz uczucie bezradności czułam na komisji lekarskiej zarówno w Powiatowym Zespole, jak i w ZUS czułam się jak oszust próbujący coś wyłudzić i udowodnić że moje dziecko jest chore – choć to widać oraz świadczą o tym dokumenty medyczne”.

Wywiad kończy gorzka refleksja:

„Z perspektywy czasu nie mam pozytywnych myśli na kolejne lata gdyż jak czas pokazuje niestety nasze życie z osobami niepełnosprawnymi jest coraz cięższe – brak perspektyw poprawy w przyszłości. Konieczne są zmiany w prawie – przepisach dotyczących osób niepełnosprawnych”.

Druga rodzina to matka i ojciec na emeryturze opiekujący się osobą dorosłą w wieku 37 lat (córka) w małym mieście. Umiarkowany stopień niepełnosprawności nie daje takich uprawnień jak stopień znaczny.

„Jestem na emeryturze od kilku lat. Czuję, że jest coraz ciężiej żyć, gdyż doszły znaczne kłopoty zdrowotne. Moje orzeczenie o niepełnosprawności (umiarkowane) z PCPR, a to nie przyniosło żadnego dodatkowego dofinansowania od ponad 10 lat – ani do turnusu rehabilitacyjnego, ani laptopa (uzyskały tylko osoby ze znacznym stopniem). To dyskryminuje. brak pieniędzy na rehabilitację. Mąż i córka też z orzeczeniem umiarkowanym, a ja chciałabym zapewnić córce dalszą edukację a poprawę zdrowia. Niestety nie mam na to środków ani możliwości. Mieszkamy w małej miejscinie, może w dużym mieście wyglądałoby to inaczej”.

Dalej mamy opis rosnących kosztów utrzymania, problemy z transportem i opieką zdrowotną. Widoczne jest poczucie bezradności i frustracji wobec pogarszającej się sytuacji życiowej. Brak dostępu do publicznego transportu dodatkowo komplikuje codzienne funkcjonowanie, szczególnie w kontekście dojazdów do lekarzy i na badania.

„Emerytura moja wzrosła, jest teraz na poziomie 3745 zł brutto, lecz koszty utrzymania, leków, lekarzy specjalistów też znacząco wzrosły. Życie jest coraz gorzej, ciężiej. Na kredyt na nowy samochód mnie nie stać, więc dotychczasowy samochód ciągle remontowany, gdyż się psuje a auto niezbędne nam do dojazdów (badania i lekarze). Co będzie gdy całkowicie padnie? Zgroza! A z mojego miasteczka nie można dojechać do województwa czy najbliższych miejscowości. Przed kilku lat mieliśmy tam publiczny transport. Teraz dojazd jest możliwy wyłącznie samochodem. Burmistrza to nie obchodzi”.

Są też jednak i pozytywne zmiany związane z alternatywnym źródłem energii do domu oraz tańszym węglem w 2023 roku. Cały czas są jednak w tle trudności finansowe i niepewność dotycząca świadczeń.

„Spadły nam koszty ogrzewania, co spowodowała fotowoltaika na naszym domu. Dofinansowana częściowo z funduszy publicznych a częściowo przez nas. Niestety miasto nasze wciąż podwyższa podatki i od nieruchomości (domek jednorodzinny 100m², w którym mieszkamy), także woda i ścieki kosztują, a w gaz się nie chcemy się angażować. W 2022 płaciłam za tonę węgla 2 tys. zł, w 2023 kupiłam znów za 900 zł, co jest ulgą ogromną. Nie zalegam w opłatach mieszkaniowych gdyż wolę zrezygnować z jedzenia niż wchodzić w długi. Czasem rezygnuję z usług specjalistów czy psychiatry dla dziecka. Muszę mieć możliwość zmieszczenia się w budżecie rodzinnym. Córka niepełnosprawna ma jeszcze pół roku rentę socjalną, ale jest na naszym całkowitym utrzymaniu. Opłacam z renty rehabilitację kręgosłupa i wyjazdy nad morze czy góry”.

Wywiad kończą głębokie obawy i frustracje rodzica i opiekuna dorosłej osoby niepełnosprawnej. Respondentka wyraża poczucie bezradności wobec sytuacji swojego dziecka, krytykuje system

orzecznictwa o niepełnosprawności jako niespójny i niewystarczający. Są też mieszane uczucia nadziei i niepokoju dotyczące sytuacji osób niepełnosprawnych i ich rodzin w podzielonym społeczeństwie.

„Uczucie bezradności towarzyszy od dawna, gdyż nie widzę możliwości pomożenia mojemu dziecku. Dwa orzeczenia z ZUS i PCPR to też chore, gdyż tylko z ZUS daje jakieś pieniądze (choć na krótko, co 2-3 lata przesyłane lub nie). Tak bym chciała by moja córka niepełnosprawna miała pracę, aby po naszej śmierci miała z czego żyć! Co będzie gdy nas rodziców zabraknie? Powinniśmy o tym myśleć i zmienić złe prawo! W obecnej chwili uczucie nadziei pokładamy tylko w obecnym rządzie, który docenia środowiska stowarzyszeń. Tylko czy uda się mu w tym podzielonym społeczeństwie pomóc nam rodzicom osób niepełnosprawnych, rodzicom też schorowanym? Jest jednak nadzieja, że ktoś nas wysłucha aby stworzyć zabezpieczenia dla osób niepełnosprawnych po śmierci rodziców. Może wprowadzić ubezpieczenie od niepełnosprawności, może też rozważyć wprowadzenie najniższej emerytury pozostającego samotnie dziecka, bo inaczej nie poradzi sobie z płatnościami po ich śmierci”.

Zebrane wypowiedzi ukazują, że mimo pewnych pozytywnych zmian (np. aktywizacja zawodowa, programy wsparcia), osoby doświadczające ubóstwa nadal borykają się z licznymi wyzwaniami. Dla osób w kryzysie bezdomności kluczowe jest znalezienie stabilnego zatrudnienia i mieszkania, a także odbudowa relacji społecznych. Rodziny opiekujące się osobami z niepełnosprawnościami potrzebują bardziej adekwatnego wsparcia finansowego, lepszego dostępu do usług medycznych i rehabilitacyjnych oraz rozwiązań systemowych zapewniających bezpieczeństwo ich podopiecznym w przyszłości.

Głosy matek cudzoziemek z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Poniższe cytaty pochodzą z transkrypcji spotkania zorganizowanego w ramach "Warsztatów Wrzesińskiego" w grudniu 2023 roku. Organizatorem spotkania był ruch ATD Czwarty Świat, który działa na rzecz osób żyjących w skrajnym ubóstwie, promując ich prawa i godność²⁶.

Tematem tego konkretnego spotkania było "Ubóstwo a wychowanie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi". W spotkaniu wzięły udział dwie matki cudzoziemki mieszkające od dawna w Polsce – Maja z Gruzji oraz Olena z Ukrainy. Obie kobiety podzieliły się swoimi osobistymi doświadczeniami związanymi z wychowywaniem dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w kontekście trudnej sytuacji materialnej, barier językowych i kulturowych oraz braku odpowiedniego wsparcia ze strony instytucji państwowych.

1. Brak wsparcia finansowego i materialnego

Maja:

„Przekroczyłam kryterium na 40 złotych, wyobraźcie sobie, już tego też nie dostaję. Dlatego jeszcze dług nałożyli na mnie do zwrotu 4800 złotych. Dzisiaj ja i Paulina tam byliśmy, a stąd my przyszli tutaj do prawnika, gadaliśmy. Ja mówię, skąd ja wam te pieniądze oddam, co wy robicie w ogóle? ... Dla siebie nic nie potrzebuję, wszystko co chcę, to chcę tylko dla dzieci”.

„Miałam zasiłek rodzinny, tego już nie mam, dlatego że my na najniższej krajowej teraz trochę podwyżki dostaliśmy. Miałam 2600 złotych wypłaty, teraz mam 3760 złotych. Jak podałam na nowy okres zasiłku rodzinnego, nawet to odmówili mi, przekroczyłam kryterium na 40 złotych. Wyobraźcie sobie, już tego też nie dostaję.”

26. Ubóstwo a wychowanie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zapis Warsztatów Wrzesińskiego, ATD Czwarty Świat, grudzień 2023, <https://youtu.be/6aQVM37DpMI>

Olena:

„Ojciec dzieci płaci tysiąc złotych alimentów i na tym jego rola się kończy. No i tak ciągle też pięćset plus mam, mam orzeczenie Wiktora i pielęgnacyjne, z rodzinnego jakieś pięćset złotych wychodzi. Teraz alimenty nam wycofali, tylko plus pięćset przechodzi, bo oni dopiero powiedzieli, że w styczniu wyrównają, a za mieszkanie płacimy prawie dwa tysiące. No jakoś tak ciągniemy, przebijamy się”.

„Złożyliśmy wniosek [o mieszkanie], zobaczymy, będziemy czekać, ale nadziei żadnej nie mam, bo ja już jestem tak, nie czekam na to, że coś tam będzie, nie będzie. Znając z tego, jak mieszkam tutaj 15 lat i jak ktoś się chciał lepiej dla swoich dzieci, ale według prawa, tak jak ja jestem z Ukrainy, a moje dzieci tutaj, to jest bardzo ciężko”.

2. Trudności w dostępie do edukacji i specjalistów**Maja:**

„Bardzo chcę pomóc jej [córcie] z tym, potrzebuję bardzo korepetytora dla niej. Póki miałam taką możliwość, to zapraszałam do domu, opłaty robiłam, to ona miała. No jak nie mogę, to nie mogę. Co jest z orzeczeniem? ... wiesz, ja nie za bardzo rozumiem tego, powiem ci, ale Beacie ja dałam, Beata przeczytała, z pamięcią problemy i takie rzeczy. Ale to też spowodowało wszystko te problemy, wiesz, to od początku naprawdę do trzeciej klasy było okej wszystko”.

„Jak idę na zebranie i coś nauczyciel powie, to ona zawsze mi mówi, że ona bardzo chce, ale nie może. No ona chce się uczyć, no ale nie może. Ale ja też nie mogę non stop wychodzić do pracy, chociaż na drugą pracę, z dziećmiakami też pracuję. Bardzo różnych dzieciaków mam też, widzę, komu trzeba pomóc, z tego co widzę, jak swoim pomagam, jak oni potrzebują, pomagam i innym dzieciom”.

Olena:

„Chodziliśmy do poradni na Słupeckiej. Wiktor zaczął od 3,5 roku. Bardzo fajnie, bardzo mi tam się spodobało. Od razu było ciężko, bo to było rzucanie na podłogę, to było darcie się takie. Był płacz, bo ja z córką, córka jest mała, ona płacze, syn płacze. Bardzo było ciężko, ale jej pomogli. Tam był specjalista, logopeda, psycholog. Wiktor chodził jeszcze na fizjoterapię i ten logopeda, nie pamiętam nazwiska, ale bardzo fajnie, bo Wiktor tak nie dopuszczał nikogo do siebie. Było bardzo ciężko, ja nie wiedziałam, jak mam z nim sobie poradzić”.

„Póki chodził, póki była jakaś opieka taka nad nim, specjalista, bo ja kompletnie też nie wiedziałam, co ja mam z nim robić. I ja jestem na tyle emocjonalnym człowiekiem, że to darcie, te krzyki, potem jeszcze córka. Do tej pory oni się kłócą o pokój, o kredki, o cokolwiek. Wiktor miał problem z pisaniem, bo jak byliśmy w tym ośrodku, zamiast tego, żeby dziecko się rozwijało, były pozabierane mu kredki, bo malował po ścianach”.

3. Wpływ warunków mieszkaniowych na rozwój dzieci**Maja:**

„Najbardziej właśnie ona potrzebuje taki jeden swój pokój. Ja wynajmuję już dwa pokoje, były trzy, ale jeden pokój jest zamknięty. Koszty do góry poszły, ja nie daję rady i za 2800 złotych zostawił u mnie dwa pokoje. Syna mam 16 lat, a my trójka w tym jednym pokoju. Jak jeden przychodzi robić lekcje, to ona też siada obok, tu za stolikiem, taki hałas i bardzo przeszkadza jeden drugiemu”.

„Ona potrzebuje swój osobny pokój, choć ona ma już 11 lat, ale ona ma takie orzeczenie, jest z pamięcią u niej ciężko. Ona musi usiąść, czytać głośno, żeby sama doszła do rozumienia, co ona czyta. A tak w jednym pokoju, to jest hałas i ona nie może dojść do tego, co ona robi. Ona siada przy stoliku i robi prace domowe, a jak mnie Artur zapyta, to ona od razu krzyczy: «Proszę, ja nie mogę zrozumieć, co ja przeczytałam, co ja napisałam, poczekajcie trochę»”.

Olena:

„Oni w jednym pokoju, my trójka w drugim pokoju. Teraz jeszcze nie ma takich zajęć, że tam klei coś, to na tym się może skupić. Ale jak ma coś do tego, to on też nie może się skupić. Kontakt musi być ze mną, żeby on się skupił i żadnych dodatkowych bodźców. No i też było przeprowadzanie, wynajmowałam mieszkanie, byliśmy na jednym mieszkaniu, potem przeprowadziliśmy się na drugie mieszkanie”.

„Złożyliśmy wniosek o mieszkanie, zobaczymy, będziemy czekać, ale nadziei żadnej nie mam. Bo ja już jestem tak, nie czekam na to, że coś tam będzie, nie będzie. Znając z tego, jak mieszkam tutaj 15 lat i jak ktoś się chciał lepiej dla swoich dzieci, ale według prawa, tak jak ja jestem z Ukrainy, a moje dzieci tutaj, to jest bardzo ciężko”.

4. Samotne rodzicielstwo i wsparcie społeczne**Maja:**

„Jestem samotna, wychowałam czwórkę, teraz trójka u mnie, jeden już starszy poszedł na swoje. Ale też na jednej pracy i mogę powiedzieć, nie mam czasu nawet, jak siedzieć z nią i nawet jak chcę, to nie mogę pomóc jej. No nie mogę dlatego, że nie wszystko rozumiem, te programy, to polski to w ogóle dla mnie jest katastrofa, nie wiem, nie mogę”.

„Nie mam mieszkania, za mieszkanie tyle pieniędzy oddaję, ja mogłam wykorzystać chociaż te pieniądze na jej naukę, pomóc jej. Tak ona denerwuje się, płacze, jak coś nie wychodzi, widzę, że ona bardzo chce, naprawdę chce. Jeżeli ona postara się, to ona dobre oceny dostaje, naprawdę, ma czwórki, piątki, jak ona stara się”.

Olena:

„Jakby nie wsparcie Kuby i Pauliny, nie wiem, czy kiedykolwiek bym to zrobiła. Ale ta siostra, sąsiadka namówiła mnie, żeby spotkać się z Kubą, żeby podać ten wniosek, że jest taka organizacja, żeby podać ten wniosek, spróbować jeszcze raz. No i zrobiłam, podaliśmy, złożyliśmy, zobaczymy”.

5. Bariery językowe i kulturowe**Olena:**

„Często się stykasz z tym, że ja jestem z Ukrainy, że ja powinnam pracować, że ja jestem nikim, że ja nie mam żadnych praw na swoje dzieci. Dzieci krzyczą, Wiktor idzie, krzyczy, leci jakaś za mną po całym sklepie: 'Pani, dziecko krzyczy'. Ja mówię, co ja mam, naczepić tabliczkę na dziecko, że moje dziecko ma autyzm? I różne takie bywają sytuacje”.

„Często starsze panie krzyczą: 'Czemu idziesz bez wózka? A czemu on płacze? A wracaj do Ukrainy, tutaj jesteś nikim, a twoje dzieci są nasze, bo tutaj są urodzone.' To jest taki nacisk, to jest bardzo ciężko. Jestem tak samo sama, ojciec dzieci płaci tysiąc złotych alimentów i na tym jego rola się kończy”.

6. Biurokracja i trudności w uzyskaniu pomocy**Olena:**

„Poszłam do opieki, do oświaty, pokazuję im diagnozę, oni mi otwierają świstek, dają listę telefonów: 'Dzwońcie'. I dzwonisz, pytasz się i tylko otwierasz, zaczynasz coś tłumaczyć, a u nas nie ma miejsca. I tak po kolejnym, po dziesiątym razie ręce się opuszczają, już się nie chce”.

7. Problemy emocjonalne i psychiczne**Maja:**

„Powiem tak, bardzo działa na dzieci takie sytuacje, jak w rodzinie jest dużo problemów. Jednak niektórzy rodzice myślą: 'Nie, to są dzieci, oni nic nie rozumieją, co to im', ale jednak to działa na dzieci, działa i bardzo działa. I później z nauką to, jak ja widzę, mama czwórki dzieci, jak wychowałam, to ostatnia dwójka, to naprawdę

„Jak jest jakiś problem w domu, to na dzieci to działa, a jak dzieci w takim wieku, co są w nauce, to bardzo to im przeszkadza i doprowadza nas później do takich orzeczeń i nie wiem, do takich rzeczy. Najbardziej właśnie ona potrzebuje taki jeden swój pokój”.

Olena:

„Ja jestem na tyle emocjonalnym człowiekiem, że to darcie, te krzyki, potem jeszcze córka. Do tej pory oni się kłócą o pokój, o kredki, o cokolwiek. Wiktor miał problem z pisaniem, bo jak byliśmy w tym ośrodku, zamiast tego, żeby dziecko się rozwijało, były pozabierane mu kredki, bo malował po ścianach. A ja przez to miałam problemy i straszili mnie grzywną, że zapłacę za remont”.

„Mam ochotę uciec, a nie masz gdzie, bo nie zostawisz dzieci, bo one są niepełnoletnie. I tylko to idziesz do pracy i tylko tam odpoczywasz i wiesz, że tylko oni się schodzą, tylko dwójka do domu i zaczyna się maraton, koktajl Mołotowa, jak mówią. I to o telefon się kłócą, to jeszcze o coś, mam wesoło”.

8. Brak zrozumienia ze strony instytucji edukacyjnych

Maja:

„Jak idę na zebranie i coś nauczyciel powie, to ona zawsze mi mówi, że ona bardzo chce, ale nie może. No ona chce, no nie może, nie może, nie może to orzeczenie. Ale ja też nie mogę non stop wychodzić do pracy, chociaż na drugą pracę, ale ja mam na stałe, przy szkole z dziećmiakami też pracuję”.

„Mówiłam od razu, a my teraz pierwszy semestr kończymy, żadnej dodatkowej lekcji nie mieliśmy, dlatego że nie ma nauczycieli. Pytanie teraz takie, który nauczyciel ją weźmie, jak jest brak nauczycieli. Już pierwszy semestr my teraz kończymy i ona z żadnych korepetycji nie przeszła. A w opinii ma napisane, że ona musi mieć dodatkowe lekcje wspomagające, za darmo”.

Olena:

„W szkole dzwonią, że trzeba dziecko zabrać. Pracuję też na czwarty etatu, opieka ciśnie, że czemu pani tylko pracuje na czwarty etatu, trzeba podjąć dodatkową pracę. A podejmiesz dodatkową pracę, a do ciebie o pół do dziesiątej dzwonią, że przyjdźcie, zabierzcie dziecko, bo my sobie nie radzimy. Mimo to, że chodzi do specjalnej szkoły i mają tam specjalistów”.

„Nie rozumiem tego, że po to on tam chodzi i po to jest przy szkole, żeby rodzice mogli pracować i żeby dziecko jakoś się rozwijało. A tutaj jakoś to nie idzie, jakby się chciało. I potem ta pani wkroczyła z opieki, byliśmy, a Wiktor do szkoły chodził jeszcze na Koszykową, takiej neurologiczno-psychicznej, nie pamiętam dokładnie jak się nazywała, i do szkoły też tam chodził na dziennej”.

9. Determinacja i pragnienie zapewnienia dzieciom lepszej przyszłości

Maja:

„Widzę, że dziecko chce i staram się jej pomóc, ale na razie już, póki miałam i wykorzystałam drugą pracę, to ona miała akurat pięć lat w domu. Ja opłaty nawet robiłam, za godzinę 50 złotych dawałam. Teraz naprawdę nijak nie mogę. Podawałam na mieszkanie nawet, starałam się o mieszkanie, ale już osiem lat mi odmawiają”.

Olena:

„Dzięki Bogu, że jest siostra i dokładanie do tego pokoju, i wniosek też złożyliśmy z takim tym, że prowadzimy oddzielne gospodarstwo. I też był nacisk na to, że dziecko potrzebuje oddzielnego pokoju”.

Wybrane cytaty ukazują głębię problemów, z jakimi borykają się Maja i Olena jako samotne matki cudzoziemki wychowujące dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w Polsce. Ich wypowiedzi odzwierciedlają zmagania z brakiem wsparcia finansowego, trudnościami w dostępie do edukacji, nieodpowiednimi warunkami mieszkaniowymi, barierami językowymi i kulturowymi oraz biurokratycznymi przeszkodami. Mimo tych wyzwań, obie matki wykazują ogromną determinację i chęci zapewnienia swoim dzieciom lepszej przyszłości.

Głosy z raportu Szlachetnej Paczki

Historie osób doświadczających ubóstwa i towarzyszących mu trudności i stresów przedstawia też Szlachetna Paczka w swoim raporcie z 2023 r.²⁷ oraz przez kilka tygodni w bazie rodzin, które wytypowano do wsparcia.

Historie opisane w raporcie można pogrupować według kilku wspólnych motywów, które oddają złożoność i wielowymiarowość ubóstwa, z jakim zmagają się bohaterowie. **Przede wszystkim, wiele z tych osób doświadcza głębokiej samotności i utraty bliskich, co potęguje ich trudną sytuację życiową.** Pani Marzena, po stracie męża, syna i rodzeństwa, została niemal całkowicie sama, a jedyną jej rodziną jest córka, która sama wychowuje niepełnosprawne dziecko. Podobnie pan Mariusz, który od lat żyje w samotności po stracie rodziny, oraz pan Wojciech, który po śmierci matki zмага się nie tylko z brakiem środków do życia, ale i z przytłaczającą samotnością. Pani Karolina, po śmierci męża i pożarze domu, pozostała sama w zniszczonym domu, zmagając się z problemami zdrowotnymi i finansowymi.

Drugą ważną kategorią jest choroba i niepełnosprawność, które często prowadzą do pogłębiającej się biedy. Pani Halina, po udarze i innych problemach zdrowotnych, zmuszona jest żyć za minimalne środki, zmagając się z bólem i wstydem. Maciej, który urodził się ze śmiertelną chorobą genetyczną, pomimo heroicznego wysiłków i zdobycia wykształcenia, jest teraz więziony przez własne ciało i coraz bardziej zależny od innych. Pani Klaudia, po wypadku samochodowym, walczy z konsekwencjami urazu kręgosłupa, jednocześnie opiekując się niepełnosprawnym synem. W podobnej sytuacji jest pani Maria, która po śmierci męża i gwałtownym wzroście rat kredytu zmuszona jest żyć za grosze, jednocześnie zmagając się z problemami zdrowotnymi.

Skrajna bieda i brak podstawowych środków do życia to kolejny wspólny wątek tych historii.

Pani Wioleta, która po śmierci męża i syna żyje w ciągłym lęku i biedzie, nie jest w stanie opłacić rachunków i zmuszona jest oszczędzać na jedzeniu. Pani Nina, samotnie wychowująca czwórkę dzieci, zмага się z brakiem podstawowych wygód, a jej dzieci wstydzą się swoich warunków życiowych przed rówieśnikami. Rodzina Beaty i Marka, po wypadku Marka, popadła w skrajną biedę, a ich dzieci, mimo ambicji i talentów, cierpią z powodu codziennego niedostatku. Pani Karolina, żyjąca w zniszczonym przez pożar domu, ledwo wiąże koniec z końcem, podobnie jak pani Maria, która po opłaceniu kredytu zostaje z zaledwie kilkoma złotymi na życie.

Pomimo tych trudnych realiów, bohaterowie tych historii nie tracą nadziei i mają swoje marzenia.

Maciej marzy o założeniu rodziny, choć wie, że jest to marzenie trudne do zrealizowania ze względu na jego stan zdrowia. Pani Klaudia chciałaby mieć maszynę do szycia, by móc pracować w domu i zapewnić lepszą przyszłość swoim dzieciom. Dzieci Beaty i Marka, mimo trudnych warunków, mają swoje pasje i marzą o normalnym życiu bez wstydu i biedy. Pan Wojciech, zmagający się z samotnością, pragnie tylko maszynki do strzyżenia, aby móc pokazać się ludziom i odzyskać choć trochę godności. Pani Karolina, zmagająca się z problemami zdrowotnymi, marzy o wykupieniu recepty na okulary, aby móc normalnie funkcjonować.

Wstyd i piętno ubóstwa towarzyszą wielu z tych osób na co dzień. Pani Halina czuje wstyd, kupując przecenione jedzenie, które jest na granicy przydatności do spożycia. Dzieci Beaty i Marka wstydzą się chodzić do szkoły z powodu swojego ubóstwa, podobnie jak dzieci pani Niny, które ukrywają warunki życia przed rówieśnikami. Pani Wioleta, mimo swojej trudnej sytuacji, wstydzi się przyznać do swoich potrzeb, a pani Karolina stara się nie myśleć o biedzie, której nie chce widzieć na co dzień.

Te historie ukazują różne aspekty ubóstwa, które nie jest tylko problemem materialnym, ale głęboko wpływa na relacje międzyludzkie, poczucie własnej wartości, a także marzenia i nadzieje na przyszłość.

27. Basińska, A., Kropisz, M. Łukasik i in., Raport o biedzie 2023. Na co nas nie stać, Szlachetna Paczka, 2023, <https://www.szlachetnapaczka.pl/raport-o-biedzie/>

**GŁOSY
PRACOWNIKÓW
SOCJALNYCH**

W zeszłorocznym raporcie uwzględniliśmy opinie pracowników socjalnych dotyczące systemu pomocy społecznej, poszczególnych świadczeń oraz systemu orzecznictwa niepełnosprawności i niezdolności do samodzielnej egzystencji. Poruszone w wypowiedziach kwestie pozostają nadal aktualne.

Zasiłki stałe i niekończące się zasiłki celowe

„Wielu z naszych klientów to osoby w wieku poprodukcyjnym, które utrzymują się z zasiłku stałego, którego maksymalna kwota to 719 zł miesięcznie (obecnie 1000 zł – przyp. red.). To świadczenie pełni rolę pseudoemerytury, dla osób, które nie mają prawa do emerytury, albo których emerytury są niższe od kryterium dochodowego do pomocy społecznej, czyli 776 zł w przypadku jednoosobowego gospodarstwa domowego i 600 zł na osobę w rodzinie. 719 zł miesięcznie nie może i nie wystarcza na to, aby przeżyć, tak więc seniorzy, którzy je otrzymują, składają co miesiąc wnioski o dodatkową pomoc pieniężną w postaci zasiłków celowych na poszczególne wydatki: żywność, rachunki za gaz, prąd, leki itp. Sytuacja dochodowa tych seniorów nie zmienia się, ale pracownicy socjalni miesiąc w miesiąc wykonują pełne postępowania administracyjne kończące się wydaniem decyzji. Miesiąc w miesiąc chodzimy na do tych ludzi i przeprowadzamy rodzinne wywiady środowiskowe część IV, czyli aktualizację. Ale że nic się nie zmienia, to miesiąc w miesiąc piszemy to samo i robimy to samo. To pozbawiona sensu i frustrująca działalność. Pracownik socjalny nie może w żaden sposób tutaj pomóc, nic co zrobi nie zmieni sytuacji dochodowej tych seniorów. Problemem nie jest tylko to, że kwota zasiłku stałego jest absurdalna, bo wymusza dodatkową pomoc pieniężną, co oznacza marnotrawstwo mocy przerobowych pracowników socjalnych. Nie rozumiem, dlaczego w ogóle w pomocy społecznej jest takie świadczenie. Kobieta kończy 60 lat, mężczyzna kończy 65 lat, nie ma emerytury albo ma za niską i dożywotnio ma prawo do zasiłku stałego, koniec. Do przyznania takiego świadczenia trzeba ustalić wiek i dochód wnioskodawcy, nie potrzeba do tego zawodu regulowanego, wystarczą podstawowe umiejętności liczenia, pisanie i czytania.”

Zasiłki celowe z kosmosu

„W moim ośrodku najczęściej przyznawanym świadczeniem pieniężnym są zasiłki celowe. Zapewne jest tak w każdym ośrodku pomocy społecznej w Polsce. Są to zasiłki na konkretne „cele” typu jedzenie, leki, rachunki, odzież, sprzęty domowe. Część tych celów daje się urealnić, np. komuś psuje się lodówka i potrzebuje nową. Pracownik socjalny z klientem szukają nowej, znajdują ofertę i przyznajemy zasiłek celowy w takiej wysokości, aby można było ją kupić. Ale ile należy przyznać pieniędzy na jedzenie? Albo na bieliznę, chemię domową? Przecież nie wyślemy człowieka po wycenę czegoś takiego. Dlatego przyznajemy tyle, ile sobie wymyślimy, a raczej nasi kierownicy. Ostatnio zauważyłem, że czasy się zmieniają, ale w moim ośrodku, tej samej klientce, przyznajemy 30 zł na chemię domową już od końca lat 90. Co zabawne, innej klientce na ten sam cel przyznajemy nie 30 ale 50 zł. Podobnie jest z żywnością, jedni dostają 100 zł, inni 150 zł a jeszcze inni nawet 200 zł na miesiąc. Nie narzekam na to, że ustawodawca tego nie uregulował. Obawiam się, że taka próba zakończyłaby się tragicznie. Niemniej te wysokości zasiłków celowych nie mają żadnego kontaktu z rzeczywistością, faktycznymi cenami, ani nawet pieniędzmi w naszym budżecie”.

Dwa orzecznictwa

„W 2019 r. wprowadzono nowe świadczenie pieniężne, które wypłaca ZUS. Jest to świadczenie dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji i maksymalnie wynosi 500 zł. Aby je uzyskać sprawę rozpatruje lekarz orzecznik i komisja lekarska ZUS, wydawane są orzeczenia o niezdolności do samodzielnej egzystencji. Część moich klientów otrzymuje to świadczenie. Są to osoby, które pobierają zasiłki stałe w związku z posiadaniem orzeczenia o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Orzeczenia te wydaje powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności. Są trzy stopnie niepełnosprawności: lekki, umiarkowany i znaczny. Definicja znacznego stopnia wydaje się bliska definicji niezdolności do samodzielnej egzystencji. A osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności mają prawo do zasiłku pielęgnacyjnego, 215,84 zł miesięcznie. Dlatego zastanawiam się, jak to jest, że można być „tylko” umiarkowanie niepełnosprawnym według powiatowego zespołu i jednocześnie niezdolnym do samodzielnej egzystencji według komisji ZUS?”

Działania pozorowane, czyli podwyżka zasiłku stałego od stycznia 2024 r.

„Z sierpniowej zmiany ustawy o pomocy społecznej wynika, że od 1 stycznia 2024 r. będzie obowiązywało wyższe kryterium dochodowe do zasiłku stałego – 130 proc. obecnego kryterium, a maksymalny zasiłek

wzrośnie do 1000 zł. Niby to dobrze, bo teraz maksymalny zasiłek stały to 719 zł, a to niewiele, jeśli trzeba się za to utrzymać przez miesiąc, tym bardziej przy obecnych cenach. Nie rozumiem tylko, dlaczego podniesiono kryterium wyłącznie do zasiłku stałego, a nie do wszystkich naszych świadczeń. Przecież w rezultacie nasi klienci na zasiłkach stałych nie będą mogli korzystać z zasiłków celowych, co robią cały czas i dzięki nim udaje im się przetrwać. Bo jeśli ktoś ma dochód 1000 zł, to przekracza kryterium dochodowe do pozostałych świadczeń, które się nie zmieniło i wynosi 776 zł. Niby jest jeszcze specjalny zasiłek celowy bez kryterium, ale powinno się go dawać w «szczególnie uzasadnionych przypadkach». Czy regularne opłaty lokalowe i zakup leków będą się do tego kwalifikować? Mam wrażenie, że dzięki tej podwyżce osoby na zasiłku stałym realnie tracą. W szczególności, że są jeszcze inne świadczenia odpłatne, które dla osób z dochodem poniżej kryterium były dotychczas bezpłatne, np. usługi opiekuńcze.”

Pomoc społeczna od wszystkiego

„Nie sądzę, aby ktokolwiek od nas oczekiwał walki z ubóstwem. Taki temat się nie pojawia, chyba że w kontekście tego, że powinniśmy zmniejszać naszą pomoc finansową z uwagi na nowe świadczenia. Mimo inflacji przyznajemy zasiłki bez większych zmian. Jest teraz więcej świadczeń poza pomocą społeczną, niektóre zostają, niektóre znikają. Nie zauważyłam, żeby to realnie zmieniło sytuację moich klientów. My mamy więcej pracy, bo musimy się rozeznąć w tym bałaganie i informować podopiecznych. Ale pewnie rządzący myślą, że nie mamy dużo pracy, skoro ciągle dostajemy nowe obowiązki, dopisywane w naszej ustawie i innych. Chociaż to i tak lepsze od obsługi wszelkiego rodzaju imprez samorządowych, o co jesteśmy «proszeni» przez nasze kierownictwo.”

Braki systemowe w systemie pomocy społecznej

„Lubię rozmawiać z ludźmi z innych ośrodków [ośrodków pomocy społecznej]. Mimo że wszyscy pracujemy w tym samym obszarze, na podstawie tych samych ustaw, robimy to samo, to nie działamy w ten sam sposób. Co ośrodek to inne sposoby prowadzenia spraw, inne dokumentowanie postępowań, inne wzory pism, nie mówiąc już o uzasadnieniach przyznawania zasiłków, kwotach zasiłków itd. Klienci tego nie rozumieją, bo jak wytłumaczyć komuś, że w naszym ośrodku nie dajemy na coś, na co w innym dają? Dlaczego potrzebny jest jakiś dokument, skoro w innym ośrodku go nie wymagali? Nie ma spójności w naszych działaniach, nie ma wspólnego podejścia czy interpretacji, a niby tworzymy system”.

Pominięcie praktyków w reformach

„Tak, słyszałam o planach kolejnego reformowania pomocy społecznej. Przeżyłam parę takich zmian, większych i mniejszych. Może to moje negatywne nastawienie, ale nie mam większych nadziei w tym zakresie. Za to zawsze się obawiam pogorszenia, wymyślenia nowych obowiązków, w tym biurokratycznych, które i tak nie przyniosą poprawy dla kogokolwiek, ale będą znakiem aktywności decydentów. Nie wiem, kto się tym teraz zajmuje, ale coś mi mówi, że znowu nie ma tam nikogo, kto na co dzień przeprowadza wywiady środowiskowe, prowadzi postępowania zgodnie z KPA i przyznaje zasiłki”.

Ubóstwo ustawowe i ubóstwo realne

„A kto to jest ubogi? Bo jednoosobowe gospodarstwa na zasiłkach stałych już nie, bo przekraczają kryterium, a ich dochód to 1000 zł miesięcznie, albo 1000,80 zł, bo im odliczamy dodatek mieszkaniowy, zasiłek pielęgnacyjny. Ale np. rodzina, która ma RKO i dwa świadczenia wychowawcze, czyli 2600 zł, a do tego ma inne świadczenia, cokolwiek np. zasiłek rodzinny, dodatek mieszkaniowy, czy świadczenie z FA już nam spełnia kryterium i wtedy jest ubóstwo. Może w sumie to i bez różnicy, bo i tak może być, że dostaną podobną pomoc. Taką samą jak emeryci i renciści, którzy przekraczają kryterium, ale realnie mają o wiele mniej z uwagi na potrącenia. Obecnie ci naprawdę biedni mogą dostawać pomoc taką samą, ale i dużo mniejszą od tych, którzy mają realnie o wiele lepszą sytuację finansową. Uważam, że jest to potwornie niesprawiedliwe i brakuje w tym sensu. Ktoś powinien zrobić z tym porządek. Nie jest to oczywiście jedyna niesprawiedliwość w tym systemie. Najbardziej oczywista dla mnie to zasiłki celowe, czyli świadczenie zapewne «najpopularniejsze» w kraju. To zasiłkami celowymi uzupełniamy niskie zasiłki okresowe i niewystarczające stałe. Ich wysokości są zupełnie uznaniowe i zależą m.in. od budżetów, które dają nam gminy. Czyli dwie identyczne na papierze rodziny mieszkające w innych gminach mogą dostawać zupełnie inną pomoc. Można by się pozbyć tego problemu od razu, sfinansować celówki, okresówki i stałe w całości ze środków wojewody, czyli z budżetu państwa”.

Warto dodać, że sytuacja zawodowa pracowników socjalnych jest trudna ze względu na niskie płace, złe warunki pracy oraz duże obciążenie emocjonalne związane z wykonywaniem zadań zawodowych. W województwie mazowieckim aż 42,1 proc. z nich obawiało się pogorszenia swojej sytuacji finansowej, podczas gdy 30,8 proc. przewidywało gorsze perspektywy zawodowe (badania zakończone w lipcu 2022 r.). W raporcie z badania podsumowano sytuację tak: „Pracownicy pomocy społecznej odczuwają wypalenie zawodowe, nie mają motywacji do poprawy własnych wyników, jednocześnie wskazują na niską skuteczność działań pomocowych”²⁸. O trudnościach i wyzwaniach zawodowych świadczą też akcje strajkowe i protestacyjne Ogólnopolskiej Federacji Związkowej Pracowników Socjalnych i Pomocy Społecznej²⁸.

Pewne pozytywne zmiany nastąpiły od 1 lipca 2024 r., w ramach rządowego programu „Dofinansowanie wynagrodzeń pracowników jednostek organizacyjnych pomocy społecznej”, pracownicy socjalni otrzymują dodatek motywacyjny w wysokości 1000 zł brutto miesięcznie. Krytycznie jednak oceniano wdrożenie programu w życie oraz wykluczenie z niego części pracowników wykonujących podobne zadania³⁰.

28. S. Kalinowski, A. Łuczak i in. Diagnoza do opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu Województwa Mazowieckiego na lata 2023-2026, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, 2022,

29. Wspólny protest z pracownikami budżetówki: Pomoc społeczna manifestowała w Warszawie, <https://federacja-socjalnych.pl/index.php/aktualnosci/pomoc-spoeczna-manifestowala-w-warszawie>

30. P. Maczyński, „Słodko-gorzki” smak dodatków dla pracowników pomocy społecznej, Prawo.pl, <https://www.prawo.pl/samorzad/dodatki-motywacyjne-dla-pracownikow-pomocy-spoecznej-opinia,528875.html>

Business
Our mission is to create a good company for US, our CUSTOMERS, and the WORLD.
US: Fun, purposeful team with a good work-life balance.
CUSTOMERS: Connect with our customers and provide them with the best design, resources and images. Ultimately we will be successful because we have the best quality work.
WORLD: I like my photography through travel. I witnessed a very different side to the world to what I was growing up in. Inspiring.
The world is messed up but I believe we are in a position now to help significantly to the lives of a lot of people.
At least 50% of all revenue received by Rawpixel will go to children charities.
Over the following years I plan to focus more and more on the side of the business and believe there is a huge potential.
Make a difference through design photography and marketing.
Obviously, this completely raises our venture capital. On the one hand this is making it very hard to implement our plan.
I believe we are better off for it as we have to focus on a quality product and efficiency to achieve our goals.
Having said that, we are exploring options for loans to accelerate things.
SIMPLY STRATEGY (Reasons we will be successful)
Our biggest advantage in the whole stock industry is completely amateur. The industry is massively under-rated. What we are doing is better with our systems is someone already the world's best.
Usually, all stock charts are the same. They are all competing with each other to be the best.

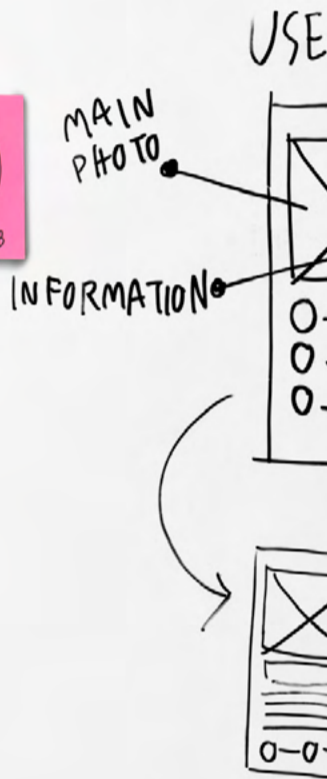
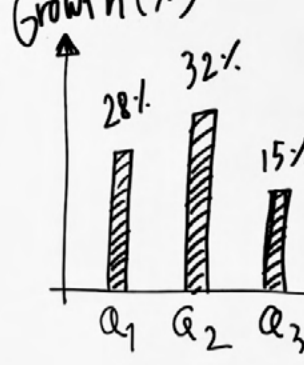
PLANNER & CALENDAR						
SUNDAY	MONDAY	TUESDAY	WEDNESDAY	THURSDAY	FRIDAY	SATURDAY
			1	2	3	4
			5	6	7	8
			9	10	11	12
			13	14	15	16
			17	18	19	20
			21	22	23	24
			25	26	27	28
			29	30		

**WNIOSKI
I ZADANIA
DLA RZĄDU**

For about 3 years now I have been obsessing about...
Although we are in the micro stock category we aim to...
I predict we are currently one of the top 2 micro stock...
About a year and a half I realized we didn't need to if we...

Poprzedni rząd w Krajowym Programie Reform (aktualizacja 2019/2020) potwierdził poparcie dla praw społecznych: „**Polska w pełni uznaje zasady Europejskiego Filaru Praw Socjalnych i planuje jego realizację również przy wsparciu funduszy UE**”. Mamy nadzieję, że nowy rząd również podpisuje się pod tym stwierdzeniem i znajdzie się ono w następcy krajowych programów reform, czyli w Średniookresowym Planie Budżetowo-Strukturalnym na lata 2025-2028³¹.

Po pierwsze Filar i jego zasady wyraża stanowisko oparte na prawach człowieka i obywatela, a nie na tym, że z jakichś innych powodów, np. gospodarczych, demograficznych czy wyborczych należy zwiększać świadczenia społeczne w postaci pieniędzy lub usług, lub je po cichu zmniejszać. Po drugie prawa te obejmują również sprawy świadczeń pieniężnych jako ochrony i wsparcia dochodu. Po trzecie uwzględniają również prawa do świadczeń w postaci usługowej, ale też do godnych warunków pracy i płacy.

Ochrona dochodów

Zasady zawarte w Filarze powinny być rozumiane w kontekście koncepcji hierarchii dochodów (od wynagrodzeń wyższych niż płaca minimalna, przez płacę minimalną, do najniższych świadczeń z ubezpieczenia społecznego i świadczeń nieskładkowych w rodzaju 500+ i pomocy społecznej) i **ideału społeczeństwa wolnego od ubóstwa**³². Jest to proporcjonalny uniwersalizm (świadczenia powszechne, które można łączyć z adresowanymi do uboższych grup) stojący na czterech filarach.

1. Płaca minimalna na poziomie co najmniej 50 proc. mediany płac.
2. Powszechne świadczenia, czyli bez kryteriów dochodowych, wyłącznie z kryteriami wiekowymi, przede wszystkim kierowane do rodzin z dziećmi.
3. Pomoc społeczna zgodna z zasadami gwarantowanego dochodu minimalnego o odpowiedniej wysokości.
4. Świadczenia dodatkowe z łagodniejszymi kryteriami kierowane do rodzin w różnych sytuacjach, które powodują ubóstwo lub utrudniają wyjście z niego.

Polska ma już wszystkie elementy modelu, ale ich jakość pozostawia wiele do życzenia. Szczególnie dotyczy to wadliwych zasad waloryzacji i innych problemów w punktach 2-4 o czym piszemy dalej.

Wiele z zasad Europejskiego Filaru Praw Socjalnych dotyczy dochodu z pracy oraz ze świadczeń społecznych. Zaczniemy od tych które dotyczą wynagrodzeń (zasada 6).

- **Pracownicy mają prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia, które zapewnia przyzwoity poziom życia.**
- **Należy zadbać o odpowiednie płace minimalne, tak by zapewnić zaspokojenie potrzeb pracownika i jego rodziny** w świetle krajowych warunków ekonomicznych i społecznych, przy jednoczesnym zapewnieniu dostępu do zatrudnienia i motywacji do poszukiwania pracy.
- **Należy zapobiegać ubóstwu pracujących.**

W UE zaczęła obowiązywać dyrektywa w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w Unii Europejskiej (2022 r.)³³, a państwa członkowskie zostały zobowiązane do jej wdrażania. Nowy rząd przygotował projekt ustawy w tym zakresie. Nowe regulacje wprowadzają m.in. mechanizm regularnej

31. Informacja w wykazie prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów:

<https://www.gov.pl/web/premier/sredniookresowy-plan-budzetowo-strukturalny-na-lata-20252028>

32. S. Marchal, I. Marx, Zero poverty society : ensuring a decent income for all, Oxford, Oxford University Press, 2024.

33. Dyrektywa w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w Unii Europejskiej,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022L2041>

aktualizacji płacy minimalnej, wyznaczają wartość referencyjną na poziomie 55 proc. prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia, oraz wzmacniają rolę partnerów społecznych w procesie ustalania minimalnego wynagrodzenia. Dodatkowo, projekt ustawy przewiduje skuteczniejsze sankcje za naruszenia prawa pracy w zakresie wypłaty wynagrodzeń. Wszystkie te elementy mają na celu zapewnienie bardziej sprawiedliwego i adekwatnego poziomu płacy minimalnej, co jest ważne dla przeciwdziałania ubóstwu pracujących. Należy jednak pamiętać, że jest to sytuacja gospodarstwa domowego, a nie tylko samych pracowników. Stąd też dla ograniczenia ubóstwa w tej grupie ważne są również świadczenia dla niepracujących członków ich rodzin, np. świadczenia na dzieci, dla osób dorosłych wymagających opieki.

Wśród zasad Europejskiego Filara Praw Socjalnych wiele dotyczy ochrony dochodu i wsparcia w tym zakresie w postaci świadczeń.

- ◀ **Dzieci mają prawo do ochrony przed ubóstwem** (zasada 11).
- ◀ **Każda osoba w podeszłym wieku ma prawo do posiadania funduszy umożliwiających godne życie** (zasada 15).
- ◀ **Osoby niepełnosprawne mają prawo do wsparcia dochodu, który zapewni godne życie** (zasada 17).
- ◀ **Każdy ubogi ma prawo do odpowiedniego dochodu minimalnego zapewniającego godne życie na wszystkich etapach** (zasada 14).
- ◀ **Bezrobotni mają prawo do właściwych świadczeń otrzymywanych przez rozsądny czas** (zasada 13).
- ◀ **Pracownicy mają prawo do wynagrodzenia, które ma zapewniać przyzwoity poziom życia (...) należy zapobiegać ubóstwu pracujących** (zasada 6).

Na liście brakuje migrantów i uchodźców, którym również należy zapewnić odpowiednią ochronę dochodu.

Nowy rząd zadeklarował, że „nic, co dane nie zostanie zabrane”, a więc decyzje poprzedniego rządu dotyczące podwyżki świadczenia wychowawczego, dwóch stałych dodatków do emerytur i rent, świadczenia wspierającego i wielu innych, zostają utrzymane. Razem z nimi pozostają też dotyczące ich problemy, które omówiliśmy w raporcie z poprzedniego roku.

Głównym problemem świadczenia wychowawczego i zasiłków rodzinnych, a także części świadczeń opiekuńczych jest wadliwy system dostosowania ich do zmiany poziomu cen.

Świadczenie wychowawcze było do tej pory podniesione tylko raz, w związku z czym jego relacja do płacy minimalnej znacznie się zmniejszyła (z 37 proc. w 2016 r. do 24 proc. po podwyżce). W latach 2017-2023 systematycznie traciło ono na wartości i nie uchroniło przed wzrostem skrajnego ubóstwa dzieci w 2023 r. Decyzja, aby nie podnosić świadczenia od 2025 r. prowadzić będzie do tego samego skutku.

31. Informacja w wykazie prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów:

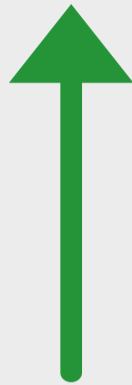
<https://www.gov.pl/web/premier/sredniookresowy-plan-budzetowo-strukturalny-na-lata-20252028>

32. S. Marchal, I. Marx, Zero poverty society : ensuring a decent income for all, Oxford, Oxford University Press, 2024.

33. Dyrektywa w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w Unii Europejskiej,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022L2041>

REALNE ZMIANY WARTOŚCI ŚWIADCZEŃ 2016-2023

+ **61,56%**

Najniższa emerytura/renta

waloryzowane co roku

- **31,89%**

Świadczenie 500+

niewaloryzowane

Nie jest to jedyny problem tego rodzaju związany z kontynuacją polityki poprzedniego rządu. Zdecydował on kilka razy o zamrożeniu kryteriów i poziomu zasiłków rodzinnych i dodatków do nich. Są to świadczenia kierowane do rodzin ubogich. W wyniku tych decyzji kolejne rodziny ubogie traciły prawo do tych świadczeń, a dla pozostałych stanowiły one coraz słabszą ochronę przed ubóstwem³⁴. Nowy rząd posługując się tymi samymi argumentami co poprzedni, zdecydował, aby zamrozić te świadczenia na kolejne trzy lata. W ten sposób stracą na tym najuboższe rodziny. Szacujemy, że w latach 2025-2027 rząd „zaoszczędzi” na nich ponad 2,6 miliarda złotych. Robienie oszczędności na wsparciu dochodowym dla skrajnie ubogich dzieci jest oczywiście skandaliczne.

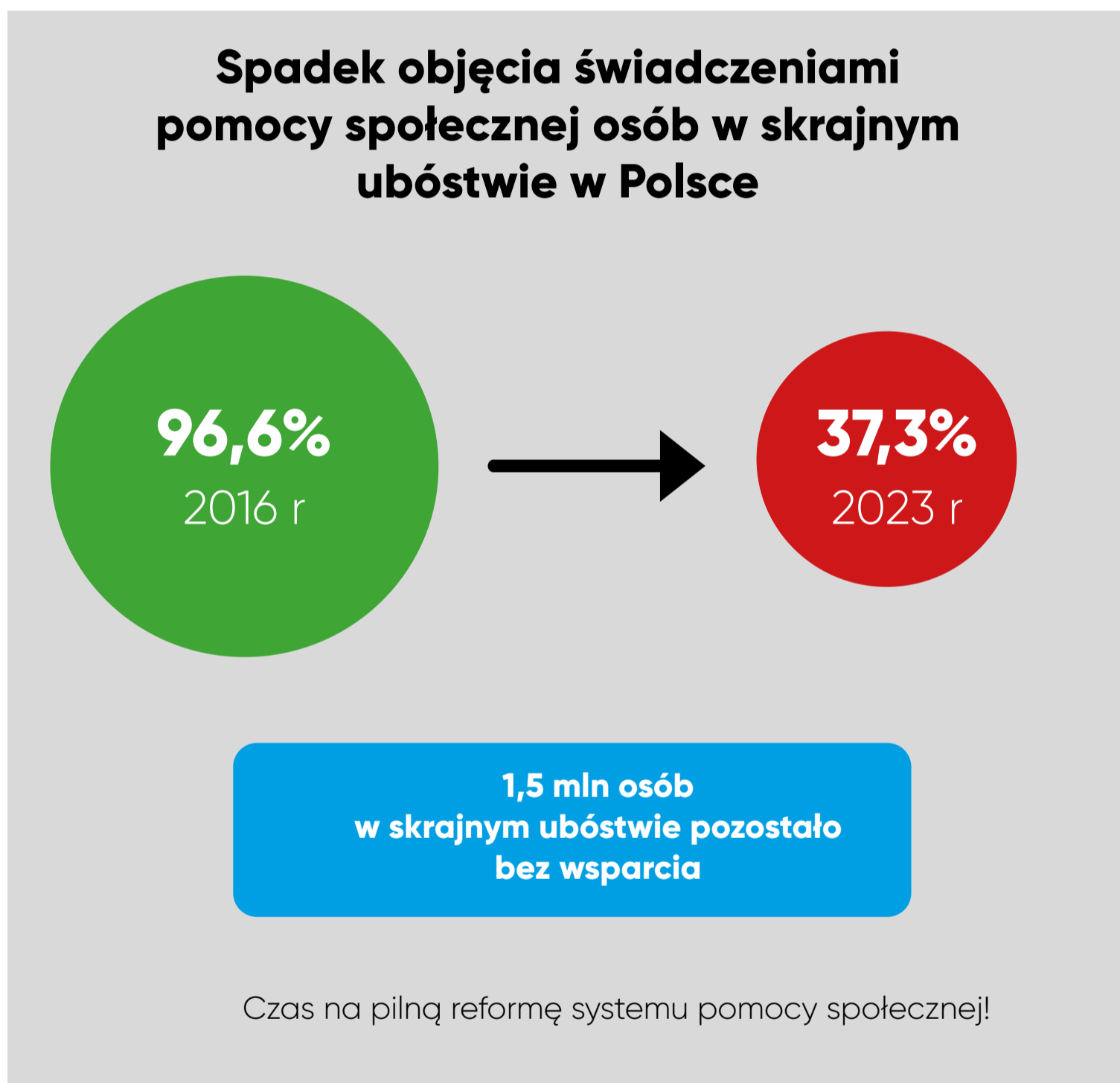
**Łączenie oszczędności
na skrajnie
ubogich dzieciach w latach
2025-2027 wynoszą:**

2 616 825 558,84 zł

34. Zasiłek rodzinny: niezmiennie od 2016 roku, CenEA 2024,
<https://cenea.org.pl/2024/08/20/zasilek-rodzinny-niezmiennie-od-2016-roku/>

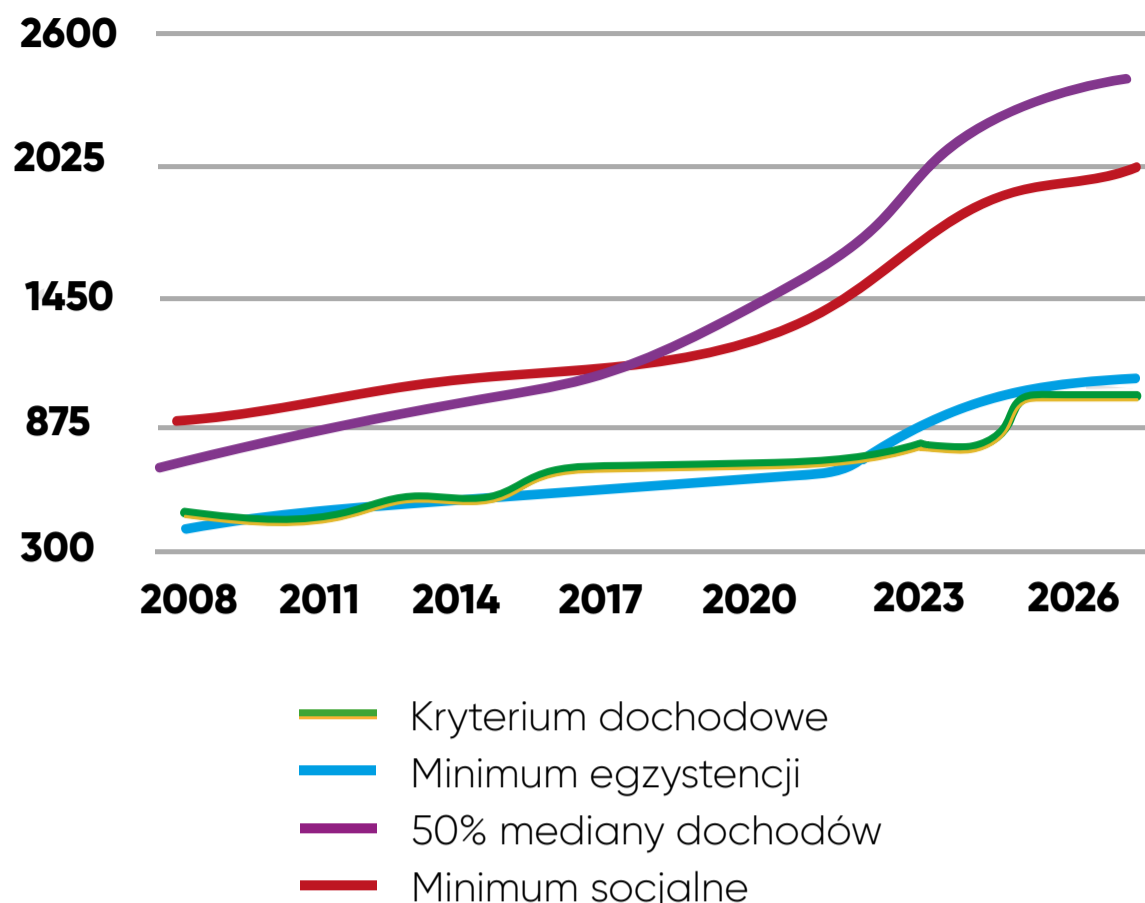
Na tych dwóch przykładach widzimy ograniczenia sloganu „nic, co dane nie zostanie zabrane”. Nowy rząd nic nie zabrał (patrz jednak dalej), a jednak w latach 2025-2027 ubogie rodziny stracą przez erozję siły nabywczej świadczeń, a także utratę zasiłków rodzinnych i dodatków do nich.

W 2024 r. przypadł rok weryfikacji kryteriów dochodowych w pomocy społecznej. Decydują one o uprawnieniach i o poziomie zasiłków stałych i okresowych. Poprzedni rząd nie zamrazał tych kryteriów, ale tak się złożyło, że ostatni raz je podniósł w 2021 r., czyli przed drastycznym wzrostem inflacji w latach 2022 i 2023. **W związku z tym w 2024 r. kryteria dochodowe stały się niższe niż granica ubóstwa skrajnego dla wszystkich typów rodzin, dla których liczy je Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPISS). Część skrajnie ubogich nie jest więc uprawniona do świadczeń dla ubogich!** Nie zadziałały żadne mechanizmy alarmowe w postaci interwencji Rady Dialogu Społecznego, co dowodzi ich zawodności. **Skutkiem tego tylko 37 proc. osób w skrajnym ubóstwie jest objęta świadczeniami pieniężnymi z pomocy społecznej.**

Poprzedni rząd starał się naprawić sytuację, ale nie poprzez zmianę systemową, ale podniesienie kryterium podstawowego dla zasiłku stałego dla osób całkowicie niezdolnych do pracy. Nowy rząd podniósł kryteria znacząco, ale dopiero od 2025 r. i w oparciu o szacunki prognozy interwencji socjalnej na podstawie danych z 2022 roku. Już w pierwszym roku ich obowiązywania (2025) znowu zbliżą się do granicy skrajnego ubóstwa, aby w kolejnych latach sytuacja z 2024 r. powtórzyła się.

Wykres 1. Kryteria dochodowe i minimum egzystencji dla jednoosobowych gospodarstw domowych

Źródło: opracowanie własne

Z wykresu 1 wynika nie tylko to, że wkrótce znowu kryteria dochodowe w pomocy społecznej będą niższe niż minimum egzystencji. Widać wyraźnie jak bardzo te kryteria oddalają się od minimum socjalnego i jak ono oddala się od 50 proc. mediany dochodów.

Powyższe problemy pokazują, że metoda weryfikacji świadczeń uznaniowo od wyborów do wyborów (500+), czy też uznaniowo co trzy lata (zasiłki rodzinne, zasiłki z pomocy społecznej) całkowicie zawodzi i powinna być zmieniona. Świadczenie wychowawcze powinno być waloryzowane automatycznie co roku, tak jak świadczenie pielęgnacyjne, w oparciu o poziom płacy minimalnej. Kryteria dochodowe i poziomy zasiłków rodzinnych, części świadczeń opiekuńczych oraz zasiłków z pomocy społecznej powinny być waloryzowane co roku na podstawie szacunków zmodyfikowanych progów interwencji socjalnej i wsparcia dochodowego rodzin.

Budowanie systemu proporcjonalnego uniwersalizmu, czyli takiego, w którym są świadczenia dla wszystkich dzieci oraz dodatkowe świadczenia dla rodzin uboższych, wymaga tego, aby oba te filary nie podlegały erozji ze względu na inflację, utrzymywały poziom w stosunku do płac i były w odpowiednich proporcjach w stosunku do siebie.

Nowy rząd nie poprzestał wyłącznie na kontynuowaniu tego, co wprowadzili poprzednicy.

W świadczeniach pieniężnych dla rodzin wprowadzono pakiet pod nazwą Aktywny Rodzic.

Składa się on z trzech świadczeń na dzieci w wieku 12-35 miesięcy³⁵. Dwa z nich wynoszą po 1500 zł i są dla rodziców idących do pracy i organizujących opiekę nad dzieckiem w domu, albo wysyłających dzieci do żłobka. Trzecie w wysokości 500 zł przyznawane jest dla rodziców pozostających w domu. Potencjał tego świadczenia dla ograniczenia ubóstwa dzieci ogółem jest niewielki, gdyż obejmuje ono tylko niewielką część dzieci w wieku żłobkowym. Upowszechnianie pracy matek małych dzieci oraz opieki żłobkowej wysokiej jakości mają oczywiście duże znaczenie dla tej grupy, ale nie wiadomo jaka część rodzin uboższych wybierze rozwiązania inne niż 500 zł dla pozostających w domu.

Drugim nowym rozwiązaniem jest renta wdowia, czyli zmiana zasad dotyczących łączenia emerytur i rent rodzinnych. Dotychczas trzeba było wybrać jedno ze świadczeń, a od 1 stycznia 2025 r. będzie można je ze sobą łączyć do pewnego poziomu. Nowe zasady przyczynią się do zwiększenia

³⁵. Dwa z tych świadczeń nie są całkiem nowe, gdyż „niejako przejmują beneficjentów dotychczas funkcjonującego rodzinnego kapitału opiekuńczego (RKO) i dofinansowania żłobkowego 400 zł”, Pytania i odpowiedzi – program „Aktywny Rodzic” 1. Czym jest program „Aktywny Rodzic” i do kogo jest on skierowany?,

<https://www.gov.pl/web/rodzina/pytania-i-odpowiedzi---program-aktywny-rodzic>

świadczeń łącznych głównie dla kobiet, które mają prawo do emerytury i do renty rodzinnej. Emerytury chronią dość dobrze przed ubóstwem skrajnym, o ile są na poziomie najniższych świadczeń. Gorzej z niedostatkiem i wykluczeniem społecznym. Rośnie jednak liczba emerytur niższych niż najniższe („emerytury groszowe”). Rozwiązanie to zwiększy dochody wielu kobiet, choć mogłoby pomagać bardziej tym, które mają niższe świadczenia. **Dzięki rencie wdowiej ubóstwo wśród wdów/wdowców może spaść z 20 proc. do 13,6 proc., ale mogło spaść jeszcze bardziej - do 11,6 proc³⁶**. Nie pomoże ono jednak tym kobietom, które nie mają prawa do emerytury lub nie mają prawa do renty rodzinnej.

Warto też wspomnieć o dwóch świadczeniach dla uboższych osób i rodzin w wydatkach na energię. Są to dodatek osłonowy i bon energetyczny. Świadczenia te oceniane są jednak jako za niskie³⁷ i mają jednorazowy charakter. Pierwsze z nich powtarzało świadczenie wprowadzone w 2021 r. przez poprzedni rząd. Co ciekawe dokonano waloryzacji kryteriów dochodowych, ale świadczenie obcięto o połowę. Na razie nie wiadomo jakie wsparcie dochodowe na koszty energii dostaną rodziny w 2025 roku.

Żywą dyskusję wywołuje propozycja podwyższenia renty socjalnej do poziomu płacy minimalnej. Rząd zaproponował, aby zamiast podwyżki świadczenia został wprowadzony dodatek wyrównujący do płacy minimalnej. Rodziny z osobami niepełnosprawnymi są bardziej zagrożone ubóstwem skrajnym od rodzin bez takich osób. Stąd też można przypuszczać, że ta część z nich, która ma w składzie osobę uprawnioną do renty socjalnej, będzie lepiej chroniona przed ubóstwem. W czasie pisania tego raportu reforma była dyskutowana w Sejmie.

Są i takie świadczenia, które jednak nowy rząd zdecydował się zabrać, wbrew swoim deklaracjom. Mamy tu na myśli świadczenie 40 zł za dobę w razie udzielania schronienia uchodźcom wojennym z Ukrainy (głównie kobiety i dzieci) we własnych domach i mieszkaniach.

Jest to już drugi krok w tym samym kierunku, co dokonany przez poprzedni rząd, który wprowadził odpłatność za miejsca w ośrodkach zbiorowego zakwaterowania. Przypomnijmy, że odpłatność za schroniska dla bezdomnych zaczyna się dopiero od przekroczenia kryteriów dochodowych przez przebywające tam osoby.

Na razie dzieci uchodźcze mają prawo do świadczeń pieniężnych, ale świadczenie wychowawcze dla nich nowy rząd uczynił warunkowym. Jeśli więc dzieci z rodzin uchodźczych nie pójść do polskiej szkoły, to świadczenie nie będzie im wypłacane. Warunki te wprowadzono tylko dla rodzin ukraińskich. Nie przedstawiono szacunków jak to wpłynie na sytuację rodzin, którym zostaną odebrane świadczenia.

Zmiany w świadczeniach dla uchodźców tłumaczone są motywowaniem ich do zmiany zachowań: do opuszczenia ośrodków zbiorowego zakwaterowania; do opuszczenia prywatnych mieszkań, w których udzielono im schronienia; do wysyłania dzieci do szkół polskich. Możliwe, że jest to zapowiedź wprowadzenia warunkowości tego rodzaju również do świadczeń dla obywateli polskich.

Z pozostałych problemów w obszarze wsparcia dochodu warto jeszcze podkreślić problemy z poziomem zasiłków dla bezrobotnych, zasiłków okresowych z pomocy społecznej oraz dodatków mieszkaniowych.

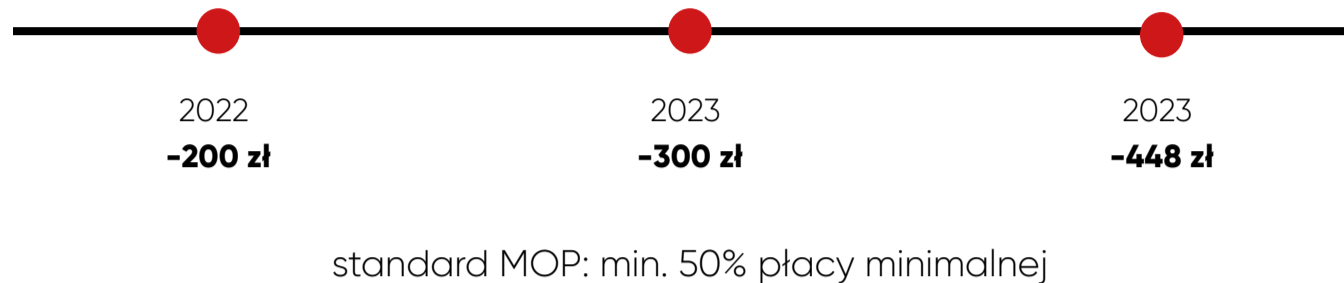
Według standardów Międzynarodowej Organizacji Pracy podstawowy zasiłek dla bezrobotnych powinien być powiązany z płacą minimalną, tak aby nie mógł być niższy niż 50 proc. tej płacy. **W 2022 r. był niższy o 200 zł, w 2023 r. różnica zwiększyła się do ponad 300 zł, a w 2024 do 488 zł. Należy więc zmienić prawo w ten sposób, aby zasiłki dla bezrobotnych wynosiły 50 proc. płacy minimalnej. Żeby to osiągnąć w 2024 r. należałoby je podnieść o 30 proc.**

36. Renta wdowia: zmiany w systemie wsparcia wdów i wdowców uchwalone przez Sejm RP, CenEA 2024, <https://cenea.org.pl/2024/07/30/renta-wdowia-zmiany-uchwalone-przez-sejm/>

37. R. J. Sokołowski, Jak odmrozić ceny energii i nie zamarznąć. Plusy i minusy rządowego bonu energetycznego, OKO. press, <https://oko.press/jak-odmrozic-ceny-energii-i-nie-zamarznac-plusy-i-minusy-rzadowego-bonu-energetycznego>

Zasiłek dla bezrobotnych w Polsce

VS
standardy Międzynarodowej
Organizacji Pracy

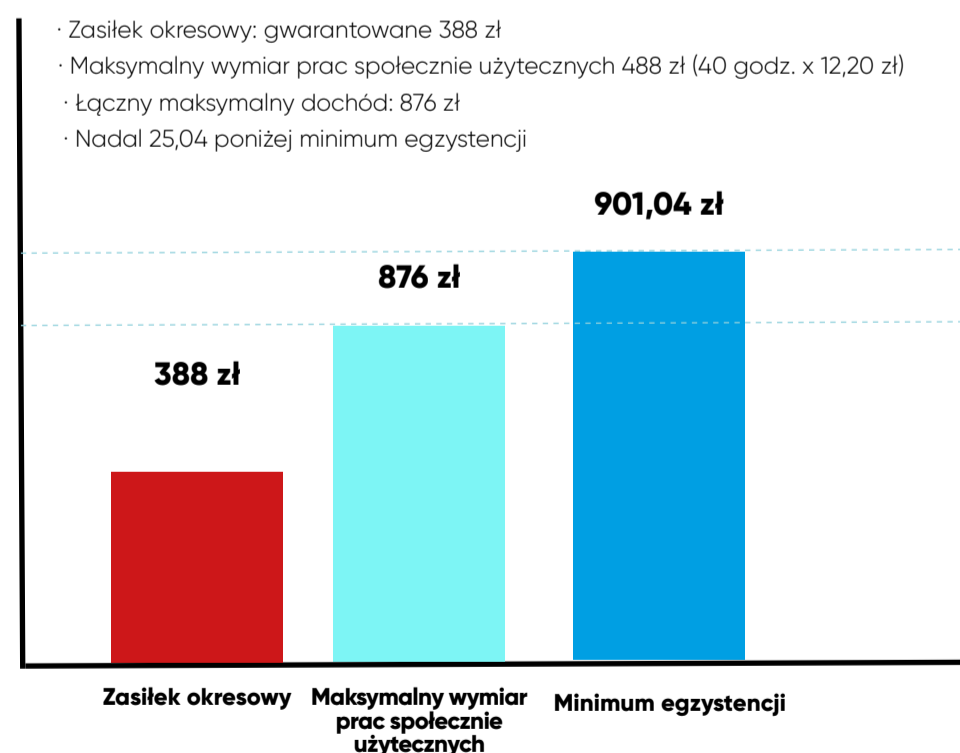

aby osiągnąć standard MOP
należy podnieść zasiłek o 30%

Dla ubogich osób zdolnych do pracy, które nie mają prawa do zasiłku dla bezrobotnych (zdecydowana większość bezrobotnych) pozostaje ze świadczeń gwarantowanych tylko zasiłek okresowy z pomocy społecznej. Problem w tym, że **okres przyznania jest uznaniowy a maksymalna gwarantowana kwota tego zasiłku wynosi 388 zł dla gospodarstwa domowego jednej osoby bez żadnego dochodu (50 proc. różnicy między kryterium dochodowy a dochodem). Jest to kwota niższa od granicy skrajnego ubóstwa (901 zł) o 513 zł. Jeśli osoba ta wykonywałaby jeszcze maksymalne dozwolone 40 godzin prac społecznie użytecznych (przeznaczanych właśnie dla osób korzystających z pomocy społecznej) ze stawką oficjalną 12,20 zł (niższą niż minimalna stawka godzinowa o 15 zł w 2024 r.), to i tak miałyby łączny dochód niższy niż minimum egzystencji. Pokazuje to jak skąpą mamy gwarantowaną pomoc społeczną dla tej grupy osób. Jest to sytuacja, która jest w jaskrawej sprzeczności z zaleceniem UE w sprawie odpowiedniego dochodu minimalnego zapewniającego aktywne włączenie z 2023 roku³⁸.**

Zakres okresowy vs minimum egzystencji

kwoty miesięczne dla gospodarstwa 1- osobowego

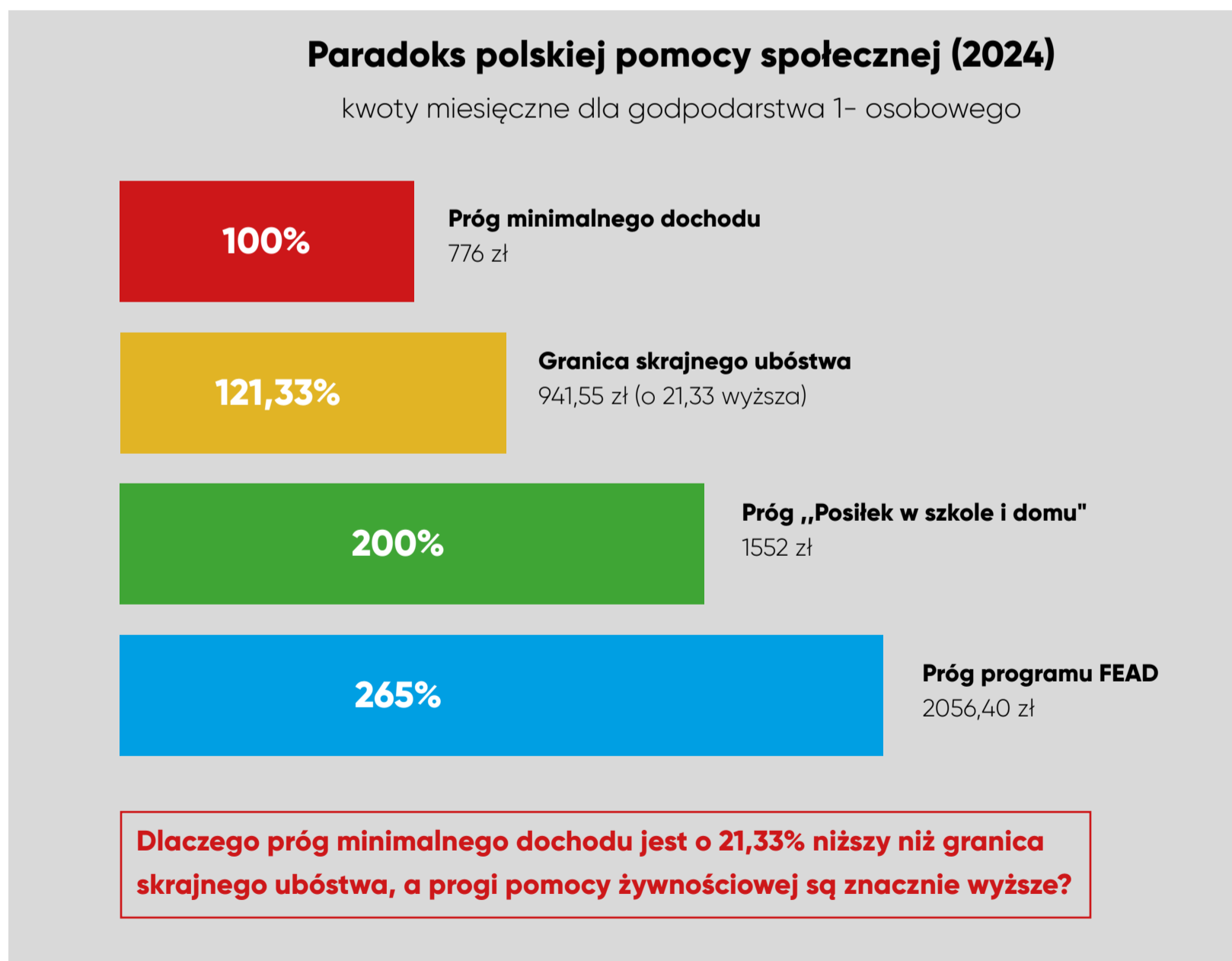
Nawet z pracami społecznie użytecznymi w maksymalnym wymiarze, dochód nie osiąga minimum egzystencji.

³⁸. Zalecenie Rady w sprawie odpowiedniego dochodu minimalnego zapewniającego aktywne włączenie (2023), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32023H0203%2801%29>

Projekt nowej ustawy o rynku pracy i służbach zatrudnienia przewiduje wzrost stawki godzinowej dla prac społecznych do poziomu stawki minimalnej. Problemy za niskich zasiłków dla bezrobotnych oraz zasiłków okresowych pozostają nierozwiązane, podobnie jak nieskuteczność aktywizacyjna samych prac społecznych.

Dodatki mieszkaniowe zreformowane w 2021 r. zasadniczo różnią się od innych świadczeń z kryteriami dochodowymi. Po reformie ich kryteria odnoszone są do płacy przeciętnej, co doprowadziło do ich zasadniczego zwiększenia. W ten sposób dostęp do dodatków uzyskały kolejne osoby i rodziny – liczba dodatków zwiększyła się o 7 proc., w 2022 r. i o kolejne 6 proc. w 2023 roku. Drugie kryterium ma charakter powierzchniowy, więc niskiemu dochodowi musi też towarzyszyć ograniczona przestrzeń mieszkania lub domu. **Dodatki mają na celu rekompensowanie tylko część wydatków na mieszkanie z ograniczeniem poziomu do stawek w mieszkaniach komunalnych. Sprawia to, że są one bardzo niskie i nieodpowiednie, dla osób najmujących mieszkania na prywatnym rynku. Średni dodatek w 2022 r. wynosił tylko 275 zł. Kwota ta wzrosła do poziomu 313 zł w 2023 r.³⁹ Ponadto dodatki te są doliczane do dochodu dla potrzeb pomocy społecznej, a wypłacane są wynajmującym, a nie ich najemcom.**

Sprawa zróżnicowania kryteriów dochodowych dla różnych świadczeń jest problemem samym w sobie. Dlaczego kryteria dochodowe do dodatków mieszkaniowych są tak wysokie w stosunku do tych z pomocy społecznej czy zasiłków rodzinnych? Dlaczego kryterium dochodowe dla pomocy żywnościowej jest dwa razy wyższe niż kryteria dla zasiłków z pomocy społecznej? Dlaczego od 2024 r. ustalając wysokość zasiłku stałego, przyjmuje się 130 proc. kryterium dochodowego, a dla zasiłku okresowego 100 proc.? Podobne pytania dotyczą weryfikacji i waloryzacji świadczeń pieniężnych. Dlaczego jedne są waloryzowane co roku w oparciu o płacę minimalną, a inne nie są podnoszone od lat?

³⁹ Gospodarka mieszkaniowa w 2023 roku, GUS,

<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-dotyczące-realizacji-projektów-z-udziałem-srodków-europejskiego-funduszu-społecznego-plus-w-regionalnych-programach-na-lata-2021-2027/>

Podsumowując, polski system zabezpieczenia społecznego dochodu cierpi na podstawowe schorzenie w postaci nadmiaru różnych świadczeń o bardzo zróżnicowanych kryteriach dochodowych, które nie są odpowiednio waloryzowane i skoordynowane.

Nasz raport z 2023 r. zakończyliśmy apelem, aby nowy rząd zastanowił się razem z innymi interesariuszami, co można zrobić z tym kryterialno-waloryzacyjnym chaosem. Nie trzeba było długo czekać i zostaliśmy zaproszeni do Zespołu ds. Reformy Pomocy Społecznej. Cieszymy się, że jest wola polityczna zmiany zasad ustalania kryteriów dochodowych w pomocy społecznej, ale co ze świadczeniem wychowawczym, zasiłkami rodzinnymi i dodatkami do nich, nie mówiąc już o innych świadczeniach pieniężnych?

Usługi społeczne

Polityka przeciwdziałania ubóstwu oparta na prawach człowieka i obywatela powinna uwzględniać nie tylko ochronę dochodu, ale też świadczenia w formie usług. Zasady Europejskiego Filaru Praw Socjalnych dotyczące usług społecznych i publicznych obejmują różne grupy osób zagrożonych ubóstwem i ochronę dostępu tych osób do różnych usług, w tym jest także dostarczanie energii, czystej wody, urządzeń sanitarnych, transportu, usług finansowych i łączności cyfrowej.

- ◀ **Dzieci** mają prawo dostępu do wysokiej jakości i przystępnych cenowo **usług wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi. (...) Dzieci ze środowisk znajdujących się w niekorzystnej sytuacji mają prawo do szczególnych funduszy służących zwiększeniu równości szans** (zasada 11).
- ◀ **Osoby z niepełnosprawnościami** mają **prawo do usług, które pozwolą im na uczestnictwo w rynku pracy i w życiu społecznym**, a także do środowiska pracy dostosowanego do ich potrzeb (zasada 17).
- ◀ **Każdy** ubogi ma prawo do (...) **skuteczny dostęp do towarów i usług wspierających**. W przypadku osób zdolnych do pracy świadczenia związane z dochodem minimalnym powinny być powiązane z zachętami do (ponownego) włączenia się do rynku pracy (zasada 14).
- ◀ **Osoby bezrobotne** mają prawo do **odpowiedniego wsparcia w zakresie aktywizacji ze strony publicznych służb zatrudnienia służącego (re-)integracji na rynku pracy** (zasada 13). (...) do ciągłego i konsekwentnego wsparcia dostosowanego do ich indywidualnych potrzeb. Osoby długotrwale bezrobotne mają prawo do dogłębnej indywidualnej oceny (zasada 4).
- ◀ **Osoby bezdomne** otrzymują **odpowiednie zakwaterowanie** oraz **świadczone są na ich rzecz usługi służące promowaniu ich integracji społecznej** (zasada 19).
- ◀ **Każdy ma prawo** do przystępnych cenowo i dobrej jakości **usług opieki długoterminowej, w szczególności opieki w domu i usług środowiskowych** (zasada 18).
- ◀ **Każdy ma prawo dostępu do podstawowych usług dobrej jakości, w tym wody, urządzeń sanitarnych, energii, transportu, usług finansowych i usług łączności cyfrowej**. Osoby potrzebujące otrzymują wsparcie w zakresie dostępu do tych usług (zasada 20).

Należy podkreślić, że „dzieci”, „osoby” i „każdy” w tych zasadach dotyczą również uchodźców i migrantów przebywających w Polsce.

Najważniejszym dokumentem strategicznym poprzedniego rządu w tym zakresie była Strategia Rozwoju Usług Społecznych do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.) przyjęta w sierpniu 2022 roku. Sposób przygotowania tej strategii był krytykowany przez interesariuszy zaproszonych do udziału w opracowywaniu jej pierwszej wersji. Nie jest jasne, jakie stanowisko wobec tej strategii ma nowy rząd. Zakładamy tu, że energicznie zabiera się za jej realizację.

Bezpośrednim celem Strategii nie jest zmniejszenie ubóstwa dochodowego, ale ubóstwa skrajnego w postaci bezdomności oraz wykluczenia społecznego. W ramach monitoringu przewidziano tam jedynie wskaźniki w rodzaju liczby utworzonych przedsiębiorstw społecznych, czy odsetka gmin, w których zostanie utworzone centrum usług społecznych. Są to wskaźniki celów pośrednich, czyli ich osiągnięcie może sprzyjać ograniczaniu bezdomności i wykluczenia społecznego.

Nowy rząd powinien pamiętać, że Strategia nie obejmuje wszystkich grup i usług, które wyszczególniono na powyższej liście praw. **W Strategii brakuje wczesnej opieki i edukacji dla dzieci z uboższych rodzin, odpowiedniego wsparcia dla bezrobotnych, w tym długotrwale. Nie uwzględniono również dostępu do niezbędnych usług podstawowych takich jak woda, energia, transport, usługi bankowe, szerokopasmowy internet. Usługi te są bardzo ważne dla rodzin i osób doświadczających ubóstwa.**

Grupy, które obejmuje Strategia są bardziej narażone na ubóstwo i wykluczenie społeczne. Jest to oczywiste w przypadku osób w kryzysie bezdomności, ale też osób z niepełnosprawnościami, osób w kryzysach psychicznych oraz dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej. Ograniczenie wolności może też powodować ubóstwo w ten sposób, że osoba zamknięta w placówce nie może pracować, a świadczenia, które otrzymuje są kontrolowane przez placówkę. Część placówek udziela usług na zasadzie współpłaty i pobiera 70 proc. dochodu. Zostawia to ubogim osobom tam mieszkającym bardzo małe kwoty na własne potrzeby i jest to jeden z wymiarów problemu ukrytego ubóstwa (nieobejmowane przez badania gospodarstw domowych przez GUS). Widzieliśmy przykłady tych problemów w wypowiedziach osób doświadczających ubóstwa w placówkach i poza nimi.

Strategia dotycząca rozwoju usług społecznych została opracowana według zasad deinstytucjonalizacji⁴⁰, z których wynika, że **priorytet ma pomoc w środowisku zamieszkania i w mieszkaniach, a nie w placówkach całonocowego pobytu takich jak schroniska dla bezdomnych, domy pomocy społecznej, placówki opiekuńczo-wychowawcze czy szpitale psychiatryczne.**

Podejście to jest od dawna obecne w polityce pieczy zastępczej, gdzie między innymi wprowadzono kryteria wiekowe wykluczające przyjmowanie młodszych dzieci do placówek, czy kryteria miejsc na placówkę, aby ograniczać ich wielkość. Skuteczność tej polityki zależy od kontroli przestrzegania tych kryteriów oraz odpowiednio dużej podaży nie-placówkowych form pieczy zastępczej, a w szczególności rodzin zastępczych. Ze względu na to, że ani GUS ani Eurostat nie badają ubóstwa dzieci poza gospodarstwami domowymi, nie wiadomo czy występuje ono w placówkach opiekuńczo-wychowawczych lub innych, w których przebywają dzieci i nastolatki. Jeżeli chodzi o rodziny zastępcze, to niektóre mogą się znaleźć w próbach badawczych badań statystycznych, ale w prezentacji wyników nie wyszczególnia się tego typu rodzin. Mają one prawo do świadczeń z tytułu sprawowania pieczy zastępczej.

W kontekście programów przeciwdziałania ubóstwu dzieci **warto wspomnieć o trzech innowacyjnych dwupokoleniowych programach polegających na wszechstronnym wspieraniu jednocześnie rodziców i dzieci.** Dotyczyły one rodzin długotrwale korzystających z pomocy społecznej. Można je uznać za programy, które zapobiegają umieszczeniu dzieci w pieczy zastępczej. **Projekty zrealizowano w ramach konkursu PO WER „Przerwanie procesu dziedziczonego ubóstwa na obszarach zdegradowanych”.**

- Praski Kokon w Warszawie.
- Potencjały, nowe formy kapitału społecznego w gminie miejskiej w Przasnyszu.
- Fachowa siła przyszłością rodziny w Wodzisławiu Śląskim.

40. Informacje o aktualnościach i wiele różnych materiałów z tego zakresu: <https://www.deinstytucjonalizacja.info/>

Cieszymy się, że zdecydowano się finansować kolejne projekty tego typu z środków EFS+ w konkursie Wygrana rodzina⁴¹. Jest to jednak nadal kropla w morzu potrzeb.

Drugą grupą, która była ujmowana od dawna w strategiach deinstytucjonalizacji były osoby w kryzysach psychicznych, z chorobami psychicznymi, które umieszczane są w szpitalach psychiatrycznych oraz domach pomocy społecznej dla osób przewlekle chorych psychicznie. Idea psychiatrii środowiskowej ma kluczowe znaczenie w tym obszarze i jest rozwijana w Polsce. Podobnie jak w przypadku ubóstwa dzieci w pieczy zastępczej, mało wiadomo o ubóstwie osób w kryzysach psychicznych i z chorobami psychicznymi nie tylko przebywających w placówkach całodobowych, ale też mieszkających w mieszkaniach. Wiele z nich ma orzeczenia o niepełnosprawności, ale w badaniach GUS i Eurostatu nie prezentuje się zasięgu czy głębokości ubóstwa w podziale na rodzaje niepełnosprawności. Jest to więc kolejne ukryte ubóstwo, o którym niewiele wiemy.

W Polsce istnieją nadal domy pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną oraz osób dorosłych z taką niepełnosprawnością. Kolejne skandale na tle aktów przemocy wobec podopiecznych w tych domach⁴² sprawiają, że duże znaczenie ma deinstytucjonalizacja w pomocy dla tych grup osób. Ich potrzeby, zasoby i zdolności są nieco inne niż w przypadku osób w kryzysach psychicznych czy chorujących na choroby psychiczne. **W tym przypadku duże znaczenie ma wsparcie usługowe dla rodzin z osobami z takimi niepełnosprawnościami, np. w trybie dziennym w środowiskowych domach samopomocy, w postaci opieki wytchnieniowej.**

Możliwe, że w najmniejszym stopniu pomoc dla osób w kryzysie bezdomności, chronicznie bezdomnych była w Polsce traktowana przez rządy z perspektywy deinstytucjonalizacji, np. jednym z celów rządowego programu mieszkaniowego było zwiększanie liczby miejsc w schroniskach, co jest oczywiście sprzeczne z zasadą deinstytucjonalizacji. Są to osoby i rodziny zdecydowanie najbardziej narażone na ubóstwo i niezaspokojenie podstawowych potrzeb. **W tym przypadku omawiana Strategia wydaje się przełomowa, szczególnie gdy zestawimy ją z celem wskaźnikowym z Krajowego Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu z 2021 r. – liczba usamodzielniających się osób bezdomnych ma wzrosnąć z 2,6 tys. w 2020 r. do 15 tys. w 2030 roku.** W Strategii rozwoju usług główne instrumenty na rzecz przekształcenia polityki schroniskowej w mieszkaniową zostały wymienione razem z celami do 2030 r. poniżej.

- Mieszkania wspomagane (7 tys. w 2030 r.).
- Programy prewencji nadmiernego zadłużenia w opłatach czynszowych i eksmisji (15 proc. gmin w 2030 r.).
- Przekształcenie placówek dla bezdomnych w zespolone mieszkania wspomagane lub placówki interwencyjne (25 proc. placówek).
- Społeczne agencje najmu podnajmujące mieszkania osobom i rodzinom ubogim wraz z ofertą usług wspierających (45 do 2030 r.)⁴³.
- Streetworking (80 gmin do 2030 r.).

Od 2025 r. zawód pracownika do spraw streetworkingu (streetworker) zostanie oficjalnie uznany w Klasyfikacji Zawodów i Specjalności. Samorządy wszystkich dużych miast na prawach powiatu powinny zatrudniać odpowiednią liczbę nowych pracowników. Przykładowo w Warszawie w lutym 2024 r. w miejscach niemieszkalnych oraz pustostanach i altanach działkowych przebywało 551 osób.

41. Raport końcowy z badania w zakresie innowacji społecznych oraz oceny konkursu dotyczącego przeciwdziałania ubóstwu, https://www.power.gov.pl/media/105643/IV_raport_innowacje_spol.pdf.

Konkurs na skalowanie innowacji Wygrana rodzina, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/nabory/51-innowacje-spoleczne-2/>

42. Przykład z 2022 r.: D. Faron, S. Jadczak, Piekło u zakonnic. Bicie, wiązanie, zamykanie w klatce. Horror dzieci w DPS pod Krakowem, <https://wiadomosci.wp.pl/pieklo-u-zakonnic-bicie-wiazanie-zamykanie-w-klatce-horror-dzieci-w-dps-pod-krakowem-6778332058069696a>

43. Kilka społecznych agencji najmu zostało dofinansowanych z programu rządowego „Wzajemnie potrzebni”. <https://wzajemniepotrzebni.pl/>, kolejne będą finansowane z programu FERS.

W 2023 r. grupa streetworkerów liczyła około 30 osób. Mamy nadzieję, że wszyscy byli zatrudnieni na pełne etaty na umowach na czas nieokreślony.

Warto pamiętać, że przeprowadzono w Polsce już dwa pilotaże programu Najpierw mieszkanie⁴⁴, który pierwotnie był skierowany do osób w kryzysie bezdomności w najtrudniejszej sytuacji. Spotyka się on z dużym poparciem w międzynarodowym środowisku politycznym i eksperckim. Wyrazem tego są między innymi dokumenty takie jak Deklaracja Lizbońska w sprawie europejskiej platformy zwalczania bezdomności czy opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „W kierunku unijnych ram krajowych strategii przeciwdziałania bezdomności w oparciu o zasadę »najpierw mieszkanie«”.

Widzimy też, że podobnie jak w przypadku instytucjonalizacji pieczy zastępczej, tak i tu ważne jest zapobieganie bezdomności. Ma ono bardzo zróżnicowane przyczyny na poziomie makro, np. kryzysy gospodarcze, humanitarne, katastrofy żywiołowe, i mikro, np. niskie dochody, konflikty w rodzinie, choroby psychiczne, brak opieki rodziny. Zapobieganie bezdomności, jak i ubóstwu skrajnemu obejmuje zapewnianie dobrej jakości i wszechstronnej polityki publicznej.

Deinstytucjonalizacja może dotyczyć osób starszych z ograniczoną samodzielnością, w tym również ubogich. Tylko że w tym przypadku jej potrzeba jest mniej oczywista⁴⁵. Jest tak dlatego, że poziom instytucjonalizacji opieki nad osobami starszymi z ograniczoną samodzielnością jest w Polsce relatywnie mały. Opiekę zapewnią im głównie rodziny (w większości kobiety) w mieszkaniach tych osób, lub w mieszkaniach własnych. Ze względów demograficznych popyt na opiekę długoterminową będzie stale rósł, a potencjał do takiej opieki w rodzinie będzie się zmniejszał. Stąd też rząd i samorzady powinny wspierać opiekunów osób starszych.

Rozwój usług społecznych ukierunkowanych na wsparcie opiekunów może znacząco przyczynić się do przeciwdziałania ubóstwu i innym problemom w tej grupie. Kluczowe jest jednoczesne działanie na wielu płaszczyznach: wspieranie aktywności zawodowej, zwiększanie dostępności usług odciążających, poprawa jakości wsparcia oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Takie kompleksowe podejście daje szansę na skuteczne zmniejszenie ryzyka ubóstwa wśród opiekunów osób starszych oraz jest oparte na wynikach badań⁴⁶.

W obszarze opieki długoterminowej i ubóstwa ważnym celem jest, aby **„potrzeba opieki nie prowadziła do ubóstwa i zależności finansowej, a także rozwiązanie problemu nierówności w dostępie do opieki i w efektach zdrowotnych”⁴⁷.**

Jak wspomniano Strategia Rozwoju Usług Społecznych nie obejmuje wszystkich grup, które wskazano w EFPS. Jest tak głównie dlatego, że jej ideą przewodnią jest deinstytucjonalizacja w odniesieniu do placówek całodobowego pobytu. Pomija to kilka kluczowych praw i usług społecznych oraz traktuje w sposób selektywny problemy wybranych grup bardziej narażonych na ubóstwo, gdy tylko niewielka ich część jest w placówkach całodobowego pobytu, np. dzieci. **Dlatego nowy rząd nie powinien poprzestawać na rozwoju usług społecznych w wąskim kontekście deinstytucjonalizacji, ale uwzględnić wszystkie usługi zawarte w zasadach EFPS w ramach polityki przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.**

44. O metodzie zobacz materiał Fundacji Najpierw Mieszkanie: <https://najpierwmieszkanie.org.pl/o-metodzie/>

45. A. Abramowska-Kmon, I.E. Kotowska, I. Wóycicka i in., W stronę sprawiedliwej troski. Opieka nad osobami starszymi w Polsce, Fundacja Batorego 2022, https://www.batory.org.pl/publikacja/w_strone_sprawiedliwej_troski/

46. R. Skrzypiec, Potrzeby i wsparcie opiekunów osób starszych Kluczowe wnioski z analizy wybranych badań regionalnych, Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, marzec 2023, <https://www.deinstytucjonalizacja.info/blog/potrzeby-i-wsparcie-opiekunow-osob-starszych-kluczowe-wnioski-z-analizy>

47. Zalecenie Rady w sprawie dostępu do przystępnej cenowo opieki długoterminowej wysokiej jakości, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022DC0441>

Przykładem takich usług jest wczesna edukacja i opieka dla dzieci (opieka nad dziećmi do lat 3), która jest szczególnie ważna dla uboższych rodzin i dzieci. W przypadku tych ostatnich dobrej jakości opieka daje im dużo większe korzyści niż dzieciom z rodzin nieubogich. Matkom zaś umożliwia zwiększenie dochodów rodziny z pracy. Rząd powinien zwracać uwagę nie tylko na ilościowy rozwój tych usług, ale też na to, jakie rodziny z nich korzystają. **Zachęcanie ubogich rodzin do korzystania z tych usług i poprawa ich jakości powinny być więc ważnym instrumentem w przeciwdziałaniu ubóstwu dzieci i rodzin z dziećmi w przyszłości i należy go przewidzieć w rządowych i samorządowych programach w tym obszarze, np. takich jak Praski Kokon.**

Polska stała się państwem, w którym imigracja przeważa nad emigracją. W związku z agresją Rosji na Ukrainę ponad 950 tys. ukraińskich uchodźców jest nadal w rejestrze osób ze specjalnym statusem, a nawet 20 proc. z nich może doświadczać ubóstwa i bezdomności. Wyzwaniem dla rządu jest więc wsparcie dla tej zbiorowości. **Wypracowano już interesujące modele lokalnej polityki włączania migrantów i migrantek w życie miast, które należy upowszechniać⁴⁸. Nie jest jednak pewne czy dostatecznie uwzględniają one potrzeby migrantów i uchodźców ubogich i bezdomnych.**

Ubóstwo energetyczne wymaga kompleksowego programu przeciwdziałania, co jest dużym wyzwaniem. Konieczna jest do tego współpraca interesariuszy w kwestii ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz kwestii środowiskowych. **Głównym instrumentem finansowania tych działań będzie Społeczny Fundusz Klimatyczny, a podstawą Społeczny Plan Klimatyczny⁴⁹. Rząd ze wszystkimi interesariuszami powinien przygotować tak inwestycje w tym planie, aby największe korzyści miały z nich osoby doświadczające ubóstwa.** Warto skorzystać z propozycji strategii inwestycyjnej dotyczącej renowacji zasobu mieszkaniowego, która została przedstawiona w kontekście ubóstwa energetycznego⁵⁰.

Mamy nadzieję, że nowy rząd będzie angażował się w działania na tym polu razem z samorządami⁵¹, **ale też zostaną poddane ocenie nowe instrumenty wprowadzone w 2022 r., czyli zakaz odłączania od prądu w okresie jesienno-zimowym, a także programy wsparcia dla odbiorców wrażliwych (uprawnionych do dodatku mieszkaniowego), do których zobowiązano sprzedawców energii elektrycznej i gazu (art. 5ga Prawa energetycznego).**

Realizacja Strategii Rozwoju Usług Społecznych oraz usług społecznych, które są poza nią, będzie finansowana w Polsce głównie przez Europejski Fundusz Społeczny z programu centralnego Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego i programów regionalnych w okresie finansowym 2021-2027. **Rekomendacje dotyczące sposobu realizacji Strategii w partnerstwie z organizacjami pozarządowymi przygotowała federacja WRZOS⁵².** Mamy nadzieję, że będą one systematycznie stosowane, oceniane i modyfikowane.

W grudniu 2023 r. opublikowano też Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021-2027⁵³.

48. K. Homel i in. Model lokalnej polityki włączania migrantów i migrantek w życie miast. Założenia i rekomendacje Laboratorium Polityk Migracyjnych Miast i Regionów OBM UW, Warszawa 2023,

https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2023/08/Model_polityki_wlaczania_migrantow_i_migrantek_FIN.pdf

49. A. Abramowska-Kmon, I.E. Kotowska, I. Wóycicka i in., W stronę sprawiedliwej troski. Opieka nad osobami starszymi w Polsce, Fundacja Batorego 2022, https://www.batory.org.pl/publikacja/w_strone_sprawiedliwej_troski/

50. R. Skrzypiec, Potrzeby i wsparcie opiekunów osób starszych Kluczowe wnioski z analizy wybranych badań regionalnych, Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, marzec 2023,

<https://www.deinstytucjonalizacja.info/blog/potrzeby-i-wsparcie-opiekunow-osob-starszych-kluczowe-wnioski-z-analizy>

51. Zalecenie Rady w sprawie dostępu do przystępnej cenowo opieki długoterminowej wysokiej jakości,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022DC0441>

52. Rekomendacje Krajowe w zakresie rozwoju usługi społecznych i deinstytucjonalizacji,

<https://www.deinstytucjonalizacja.info/blog/rekomendacje-krajowe-w-zakresie-rozwoju-uslugi-spolecznych-i>

53. Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021-2027, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-dotyczace-realizacji-projektow-z-udzialem-srodkow-europejskiego-funduszu-spolecznego-plus-w-regionalnych-programach-na-lata-2021-2027/>

Dokument uwzględnia wielowymiarowe podejście, obejmujące zarówno bezpośrednie wsparcie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem, jak i rozwój systemu usług oraz instytucji działających w obszarze włączenia społecznego. Wsparcie jest ukierunkowane na konkretne grupy szczególnie narażone na wykluczenie społeczne, w tym osoby korzystające z pomocy społecznej, z niepełnosprawnościami, bezdomne czy opuszczające placówki opiekuńcze. Rekomendowano różnorodne działania od usług aktywnej integracji, przez wsparcie podmiotów reintegracyjnych, usługi społeczne w społeczności lokalnej, po rozwój ekonomii społecznej i mieszkalnictwa wspomaganego⁵⁴. **Nacisk położony jest na deinstytucjonalizację usług, indywidualizację i kompleksowość wsparcia, preferencje dla osób w najtrudniejszej sytuacji oraz wykorzystanie potencjału podmiotów ekonomii społecznej. Podkreślono też znaczenie współpracy międzysektorowej, tworzenia Centrów Usług Społecznych, standaryzacji usług oraz wdrażania innowacyjnych rozwiązań, w tym wykorzystania nowych technologii.**

Mamy nadzieję, że rekomendacje te będą wdrażane w regionalnych programach w tych priorytetach, które dotyczą wsparcia dla osób doświadczających ubóstwa i wykluczenia. Zalecamy, aby ich stosowanie było monitorowane i poddawane ewaluacji, a same rekomendacje były dostosowywane na bieżąco do ich wyników.

Polska obejmie prezydencję w Radzie Unii Europejskiej już od 1 stycznia 2025 roku i będzie ją sprawować przez sześć miesięcy. To będzie druga prezydencja Polski w UE, po pierwszej, która miała miejsce w 2011 roku. Prezydencja Polski przypadnie na początek nowego cyklu instytucjonalnego w UE, co oznacza, że nowa Komisja Europejska rozpocznie swoją kadencję. To stwarza wyjątkową okazję dla Polski do wpływania na agendę unijną w pierwszych 100 dniach działania Komisji. Dodatkowo, Polska będzie miała kluczową rolę w rozpoczęciu negocjacji dotyczących nowych ram finansowych UE na okres 2028–2035. Ponadto w 2025 r. pierwszy raz Komisja zaproponuje nową europejską strategię przeciwdziałania ubóstwu. **W związku z tym oczekujemy, że Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przygotuje razem z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego ambitny program prezydencji uwzględniający następujące tematy w ramach „siódmego priorytetu pt. „Bezpieczeństwo socjalne rozwój wymiaru społecznego UE”.**

1. **Strategia przeciwdziałania ubóstwu w UE** wraz z odnowionym planem realizacji Europejskiego Filaru Praw Socjalnych z konkretnymi inicjatywami na lata 2025–2029, dyskusją o implementacji Zalecenia Rady w sprawie odpowiedniego dochodu minimalnego zapewniającego aktywną integrację.
2. **Kontynuacja i wzmocnienie Europejskiej gwarancji dla dzieci** – budowanie systemów proporcjonalnego uniwersalizmu (powszechne świadczenia na dzieci z dodatkowym wsparciem dla dzieci i rodziców doświadczających ubóstwa) na przykładzie Polski i innych państw.
3. **Kontynuacja i wzmocnienie europejskich inicjatyw na rzecz mieszkalnictwa społecznego oraz Europejskiej Platformy ds. Zwalczania Bezdomności (EPOCH)** – w szczególności rozpoczęcie intensywnych prac nad zaleceniem Rady dotyczącym przeciwdziałania bezdomności poprzez programy społecznego mieszkalnictwa.
4. **Kontynuacja i wzmocnienie polityki rozwoju ekonomii społecznej w UE** – upowszechnienie i implementacja Zalecenia Rady w sprawie opracowania warunków ramowych gospodarki społecznej w państwach członkowskich.

54. Eksperti EAPN Polska przygotowali rekomendacje w tym zakresie, które są zalecane regionom przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej: <https://www.eapn.org.pl/aktualnosci/nowe-rekomendacje-dotyczace-mieszkan-z-uslugami-i-wsparciem-juz-dostepne/>

5. **Nowe społeczne plany klimatyczne do walki z ubóstwem energetycznym** – partycypacyjne projektowanie oraz skuteczne wdrażanie w państwach UE.
6. **Wzmocnienie Europejskiego Filara Praw Socjalnych poprzez regenerację Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej (ZEKS) w UE** – Wzmocnienie zobowiązań państw członkowskich wobec praw społecznych i ekonomicznych poprzez promocję ratyfikacji i pełnej implementacji zrewidowanej ZEKS oraz jej mechanizmów monitorujących.

LITERATURA

Raporty, analizy

Abramowska-Kmon, A., I.E. Kotowska, I. Wóycicka i in., *W stronę sprawiedliwej troski. Opieka nad osobami starszymi w Polsce*, Fundacja Batorego 2022, https://www.batory.org.pl/publikacja/w_strone_sprawiedliwej_troski/

Bakalarczyk, R., *Wielowymiarowe ubóstwo osób z niepełnosprawnościami i ich bliskich*, WRZOS, 2020,

Basińska, A., A. Gaik, A. Kropisz i in., *Raport o biedzie 2022. Tam gdzie zaczyna się bieda*, Szlachetna Paczka, 2022, <https://www.szlachetnapaczka.pl/raport-o-biedzie/>

Chrzanowski, P., J. Fabiszewska-Solarek, M. Ościłowski, *Ubóstwo energetyczne. Rola efektywności energetycznej w walce z ubóstwem energetycznym*, WISE, 2022, <https://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2024/05/UBOSTWO-ENERGETYCZNE.pdf>

Czapnik-Jurak, M. *Niedożywienie i głód w Polsce*. Raport Banków Żywności, Federacja Banków Żywności, 2023.

K. Duffy, *Czym jest ubóstwo i jak z nim walczyć?* Informator EAPN, 2020. <http://www.eapn.org.pl/eapn/uploads/2020/05/eapn-informator-ubostwo-pl.pdf>

Gospodarka mieszkaniowa w 2022 roku, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/infrastruktura-komunalna-nieruchomosci/nieruchomosci-budynki-infrastruktura-komunalna/gospodarka-mieszkaniowa-w-2022-roku,14,6.html>

Górny, A., P. Kaczmarczyk, *Between Ukraine and Poland. Ukrainian migrants in Poland during the war*, Centre of Migration Research, luty 2023, <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2023/02/Spotlight-FEBRUARY-2023.pdf>

Homel, K. i in. *Model lokalnej polityki włączania migrantów i migrantek w życie miast. Założenia i rekomendacje*, Laboratorium Polityk Migracyjnych Miast i Regionów OBM UW, Warszawa 2023, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2023/08/Model_polityki_wlaczania_migrantow_i_migrantek_FIN.pdf

Kalinowski, S., A. Łuczak i in. *Diagnoza do opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu Województwa Mazowieckiego na lata 2023-2026*, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, 2022, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/22235/Diagnoza_ubostwo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

KPEiK i Społeczny Plan Klimatyczny: dwa plany, jedna strategia – podsumowanie Okrągłego Stołu Instytutu Reform, <https://ireform.eu/nasze-projekty/kpeik-i-spoeczny-plan-klimatyczny-dwa-plany-jedna-strategia-podsumowanie-okraglego-stolu-instytutu-reform/>

Laboratorium Polityk Migracyjnych Miast i Regionów OBM UW, Warszawa 2023, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2023/08/Model_polityki_wlaczania_migrantow_i_migrantek_FIN.pdf

Marchal, S., I. Marx, *Zero poverty society: ensuring a decent income for all*, Oxford, Oxford University Press, 2024.

Monitoring Sytuacji Uchodźców z Ukrainy w Polsce Raport Q1 2024, International Rescue Committee, <https://www.rescue.org/sites/default/files/2024-06/IRC%20Q1%20PM%20Report%20PL.pdf>

Okraska, M. Jak odpowiedzialnie przedstawiać ubóstwo w mediach, WRZOS, EAPN Polska, 2022, <https://www.wrzos.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/przewodnik-odpowiedzialnego-przedstawiania-ubostwa-w-mediach.pdf>

Polska po zimie, More in Common, <https://naradaoenergii.pl/polska-po-zimie-raport-z-badania/>

Problemy mieszkaniowe osób mieszkających w Polsce oraz ocena istniejących rozwiązań – raport z badania opinii publicznej, Habitat For Humanity, 2023, <https://habitatpl/files/HfH%20-%20badanie%20opinii%20publicznej%20-%20problemy%20mieszkaniowe%20-%202023.pdf>

Raport końcowy z badania w zakresie innowacji społecznych oraz oceny konkursu dotyczącego przeciwdziałania ubóstwu, https://www.power.gov.pl/media/105643/IV_raport_innowacje_spol.pdf

Raport końcowy. Ustrukturyzowane badanie odbiorców końcowych Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa 2014-2020, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/attachment/a149482b-a095-4fdc-a4ee-38e18b661e73>

Renta wdowia: zmiany w systemie wsparcia wdów i wdowców uchwalone przez Sejm RP, CenEA 2024, <https://cenea.org.pl/2024/07/30/renta-wdowia-zmiany-uchwalone-przez-sejm/>

Review of the Social Protection Performance Monitor (SPPM) and developments in social protection policies, Social Protection Committee. Annual Report 2023, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13306-2023-ADD-1/en/pdf>

Skrzypiec, R., *Potrzeby i wsparcie opiekunów osób starszych Kluczowe wnioski z analizy wybranych badań regionalnych*, Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, marzec 2023, <https://www.deinstytucjonalizacja.info/blog/potrzeby-i-wsparcie-opiekunow-osob-starszych-kluczowe-wnioski-z-analizy>

Sokołowski J., *Jak odmrozić ceny energii i nie zamarznąć. Plusy i minusy rządowego bonu energetycznego*, OKO. press, <https://oko.press/jak-odmrozc-ceny-energii-i-nie-zamarznac-plusy-i-minusy-rzadowego-bonu-energetycznego>

Sokołowski, J., *Energy Poverty and Unfit Housing in Poland. An investment strategy to renovate the worst-performing segment of the housing stock*, European Federation of National Organisations Working with the Homeless, 2023, <https://www.feantsa.org/en/report/2023/09/19/energy-poverty-and-unfit-housing-in-poland>

Sprawozdanie roczne z wdrażania Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa w 2022 r., Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/attachment/01e35fab-f75a-4637-a485-527df4612098>

Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce – wpływ pandemii i wojny na charakter migracji w Polsce. Raport z badania ankietowego, NBP, 2023, <https://nbpp.pl/wp-content/uploads/2023/04/Sytuacja-zyciowa-i-ekonomiczna-migrantow-z-Ukrainy-w-Polsce-raport-z-badania-2022-1.pdf>

Szarfenberg, R., *Exploratory study: filling in the knowledge gaps and identifying strengths and challenges in the effectiveness of the EU Member States' minimum income schemes. Country Fiche – Poland*, European Commission, 2022.

Szarfenberg, A. i R., *Wielowymiarowe ubóstwo senioralne*, WRZOS, 2019.

W poszukiwaniu bezpiecznej przystani. Mapowanie ośrodków zbiorowego zakwaterowania osób uchodźczych z Ukrainy w Polsce w 2024 r., Fundacja To Proste, 2024,
<https://mapujpomoc.pl/premiera-raportu-w-poszukiwaniu-bezpiecznej-przystani-mapowanie-ozz-osob-uchodzacych-z-ukrainy-w-polsce/>

Wygnańska, J., Najpierw Mieszkanie. Otwarty model zakończenia bezdomności, Fundacja Najpierw Mieszkanie Polska, <https://najpierwmieszkanie.org.pl/o-metodzie/>

Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 roku, GUS, 2024,
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html>

Zasiłek rodzinny: niezmiennie od 2016 roku, CenEA 2024,
<https://cenea.org.pl/2024/08/20/zasilek-rodzinny-niezmiennie-od-2016-roku/>

Stanowiska, artykuły i informacje prasowe

Aktualności i materiały o deinstytucjonalizacji: <https://www.deinstytucjonalizacja.info/>

Faron, D., S. Jadczyk, *Piekło u zakonnic. Bicie, wiązanie, zamykanie w klatce. Horror dzieci w DPS pod Krakowem*, <https://wiadomosci.wp.pl/pieklo-u-zakonnic-bicie-wiazanie-zamykanie-w-klatce-horror-dzieci-w-dps-pod-krakowem-6778332058069696a>

Finansowa pomoc państwa dla najuboższych – niewystarczająca. Marcin Wiącek pisze do MRiPS, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-09/Do_MRiPS_swadczenia_alimenty_zasilki_15.09.2022.pdf

Jak wspierać odbiorcę wrażliwego energii i zredukować ubóstwo energetyczne? Bank Dobrych Praktyk już dostępny dla gmin, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, 2021,
<https://www.gov.pl/web/klimat/jak-wspierac-odbiorce-wrazliwego-energii-i-redukowac-ubostwo-energetyczne-bank-dobrych-praktyk-juz-dostepny-dla-gmin>

Maczyński, P., „Słodko-gorzki” smak dodatków dla pracowników pomocy społecznej, Prawo.pl,
<https://www.prawo.pl/samorzad/dodatki-motywacyjne-dla-pracownikow-pomocy-spoecznej-opinia,528875.html>

Markiewicz, L, *Mieszkanie dla uchodźcy. Czy użyczenie jest lepsze od najmu?*,
<https://www.infor.pl/prawo/umowy/najem-i-dzierzawy/5459456,Mieszkanie-dla-uchodzcy-Czy-uzyczenie-jest-lepsze-od-najmu.html>

Mieszkania z usługami i mieszkania ze wsparciem, EAPN Polska, 2024,
<https://www.eapn.org.pl/aktualnosci/nowe-rekomendacje-dotyczace-mieszkan-z-uslugami-i-wsparciem-juz-dostepne/>

Pokonać bezdomność 2023. Deinstytucjonalizacja usług, profilaktyka w gminach, badania populacji, praca zbiorowa, Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze 2023.

Po wizytacji BRPO punktu pobytu dla uchodźców z Ukrainy w Nadarzynie - wnioski dla wojewody:
<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-uchodzcy-punkt-pobytu-nadarzyn-wojewoda>

Right to Energy for All Europeans!, EPSU, EAPN, 2017,
<https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Right%20to%20energy%20web%20reading%20-%20EN.pdf>

Stanowisko Ogólnopolskiej Federacji na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności ws. zmian w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa,
https://habitat.pl/files/rzecznictwo/Habitat_MZ_bezdomno%C5%9B%C4%87_os%C3%B3b_uchod%C5%BAczych.pdf

Ubóstwo a wychowanie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zapis Warsztatów Wrzesińskiego, ATD Czwarty Świat, grudzień 2023, <https://youtu.be/6aQVM37DpMI>

Wspólny protest z pracownikami budżetówki: Pomoc społeczna manifestowała w Warszawie, <https://federacja-socjalnych.pl/index.php/aktualnosci/pomoc-spoeczna-manifestowala-w-warszawie>

Konkursy FERS

Konkurs na skalowanie innowacji Wygrana rodzina, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/nabory/51-innowacje-spoeczne-2/>

Spółeczne Agencje Najmu – konkurs w ramach innowacji społecznych, Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/nabory/spoeczne-agencje-najmu-konkurs-w-ramach-innowacji-spoecznych-programu-fundusze-europejskie-dla-rozwoju-spoecznego/>

Dokumenty rządu polskiego

Krajowy plan działań na rzecz realizacji europejskiej gwarancji dla dzieci (2022) <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1428&langId=pl>

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030 (2021), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20210000843>

Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. BEZPIECZEŃSTWO - UCZESTNICTWO - SOLIDARNOŚĆ (2018), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20180001169>

Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030 (2020), <https://www.malopolska.uw.gov.pl/doc/Program%202021-2030.pdf>

Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030 (2021), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20210000218>

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (2020), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20200001060>

Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.) (2022), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20220000767>

Umowa partnerstwa (2022), <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/prawo-i-dokumenty/umowa-partnerstwa/>

Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (2022), <https://www.rozwojspoeczny.gov.pl/strony/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/prawo-i-dokumenty/fundusze-europejskie-dla-rozwoju-spoecznego-2021-2027/>

Średniokresowy Plan Budżetowo-Strukturalny na lata 2025–2028, <https://www.gov.pl/web/premier/sredniokresowy-plan-budzetowo-strukturalny-na-lata-20252028>

Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021-2027,
<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-dotyczace-realizacji-projektow-z-udzialem-srodkow-europejskiego-funduszu-spolecznego-plus-w-regionalnych-programach-na-lata-2021-2027/>

Dokumenty Unii Europejskiej

Dyrektywa w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w Unii Europejskiej,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022L2041>

Europejski Filar Praw Socjalnych,
https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_pl

Plan działań na rzecz realizacji Europejskiego Filaru Praw Socjalnych (2021),
https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b7c08d86-7cd5-11eb-9ac9-01aa75ed71a1.0016.02/DOC_1&format=PDF

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1057 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+),
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1057&from=RO>

Zalecenie Rady w sprawie dostępu do przystępnej cenowo opieki długoterminowej wysokiej jakości (2022)
[EUR-Lex - 52022DC0441 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022DC0441)

Zalecenie Rady w sprawie rewizji celów barcelońskich dotyczących wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (2022),
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_12003_2022_INIT&from=EN

Zalecenie Rady w sprawie odpowiedniego dochodu minimalnego zapewniającego aktywne włączenie (2023),
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32023H0203%2801%29>

Zalecenie Rady w sprawie ustanowienia europejskiej gwarancji dla dzieci, 2021,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021H1004>

Źródła danych

Raporty GUS na temat ubóstwa, sfery niedostatku i pomocy społecznej:
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/>

Eurostat, baza danych o warunkach życia:
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/popul?lang=en&subtheme=livcon&display=list&sort=category>

Próg interwencji socjalnej:
<https://www.ipiss.com.pl/pion-badawczy-polityki-spolecznej/prog-interwencji-socjalnej/>

Wsparcie dochodowe rodzin:
<https://www.ipiss.com.pl/pion-badawczy-polityki-spolecznej/wsparcie-dochodowe-rodzin/>

Minimum egzystencji: <https://www.ipiss.com.pl/pion-badawczy-polityki-spolecznej/wysokosc-minimum-egzystencji/>

Minimum socjalne: <https://www.ipiss.com.pl/pion-badawczy-polityki-spolecznej/wysokosc-minimum-socjalnego/>

European Anti-Poverty Network (EAPN) jest największą europejską organizacją sieci krajowych oraz organizacji europejskich i międzynarodowych, które działają na rzecz walki z ubóstwem. Polski Komitet Europejskiej Sieci Przeciwdziałania Ubóstwu (EAPN Polska) został powołany do życia w 2007 roku, zrzesza obecnie 16 organizacji ogólnopolskich i lokalnych.

Celem EAPN jest m.in. monitorowanie i recenzowanie aktywności państwa w sferze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz współkształtowanie polityki społecznej w tym zakresie, na poziomie ogólnopolskim oraz europejskim. Więcej informacji o działalności **EAPN** i **EAPN Polska**.

**O EAPN
POLSKA**

POLSKI KOMITET EUROPEJSKIEJ SIECI PRZECIWDZIAŁANIA UBÓSTWU (EAPN POLSKA)

www.eapn.org.pl

ul. Mikołaja Kopernika 30 pok. 2,

00-336 Warszawa

tel. **+48 502 538 106**,

e-mail: eapn@wrzos.org.pl,

kontakt dla mediów: media.eapn@wrzos.org.pl

